

Gullverkets gruvehistorie

Av Jan Arne Sandholtbråten

Siste revisjon: 10. oktober 2022

Årsoversikt

- Ca. 1721: Det Odalske kobberverk åpner gruver i Eidsvoll Almenning med drift ved Sannervangen (Knoffsløkken) og Sannergruva samt Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve ved nåværende Brøstadgruva.
- Ca. 1749: Ole Wiborg finner en stein med gull i ved kobbergruva på Sannervangen (Knoffsløkken).
- Ca. 1752: Det Odalske kobberverk legges ned.
- 1758: Kongsberg sølvverk foretar de første undersøkelser etter gull i Eidsvoll.
- 1759: Virkelig drift starter, med ekspertise fra Kongsberg sølvverk. Gullkisgruva åpnes. Gullverket opprettes formelt gjennom kongelig resolusjon den 11. desember.
- 1769: Sannergruva og Prins Fredriks gruve åpnes for gullutvinning.
- 1770: Grasligruvne åpnes.
- 1772: Staten vedtar å legge ned gullverket, men ombestemmer seg tre måneder seinere.
- 1776: Sannergruva legges ned.
- 1778: Utsjøskjerpet åpnes.
- 1779: Nytt pukkverk bygges ved verket på Knoffsløkken.
- 1783: Staten gir opp gullverket.
- 1786: Det privateide «Skjerper- og Bergbygningsgewerkskapet» overtar gullverket.
- 1792: Bernt Anker blir eneeier og starter Eidsvolds guld og kobberverk og satser mest på kobber. Bygger opp Lysjø kobberverk.
- 1795: Nytt pukkverk og smelteovner bygges ved Knoffsløkken. Pukkverk bygges ved Utsjøgruva.
- 1805: Bernt Anker dør. Det Ankerske Fideikomiss overtar drifta.
- 1807: Brøstadgruva stenges.
- 1811: Siste smelting ved Knoffsløkken. Det Ankerske Fideikomiss gir opp gullverket.

1851: Privatmannen Marius Bratlie gjør forsøke på gullutvinning i Gullverket.

1876: Eidsvold Guldværk A/S stiftes med Peter Petersen som hovedaksjonær.

1896: Brødrene Bache-Wiig overtar Eidsvold Guldværk.

1897: Sannergruva åpnes igjen. The Golden Mint Mines Ltd. starter på Brøstadgruva.

1898: Oppredningsverk og laboratorium bygges på Verket (Knoffsløkken). Sannergruva legges ned.

1899: The Golden Mint Mines må stanse drifta ved Brøstadgruva på grunn av økonomiske problemer.

1900: Gruvedrifta på Brøstadgruva gjenopptas.

1902: The Golden Mint Mines starter oppredningsverket (fabrikken) på Brøstadgruva.

1903: The Golden Mint Mines avvikler drifta i Gullverket (april).

1905: The Brustad Mines Ltd. tar over på Brøstadgruva (juni).

1907: The Brustad Mines går konkurs (den 23. mars).

1935: Et privat selskap med bergingeniør Gudbrand Thesen som leder starter omvasking av sand fra fabrikken ved Brøstadgruva. Betongkummene ved Putten støpes.

1937: Det private selskapet gir seg ved Putten.

1946: Wilhelm Haugen forsøker omvasking av sanda fra fabrikken på Brøstadgruva.

1981: Falconbridge Nikkelverk gjør undersøkelser for å finne gull.

1984: Norsk Hydro leter etter gull i Eidsvoll.

1986: Folldal Verk foretar undersøkelser og tar ut prøver ved å bore seg under bunnen av Synken.

1991: Wermland Guldbrytning foretar undersøkelser sammen med gullgraver Wilhelm Tveter.

1996: Triconora Mineral AB og Riddarhyttan Rescources AB/Hedmark Gruvedrift AS tar prøver ved hjelp av kjerneboringer ved Brøstadgruva.

2006: Novel Mining AS starter undersøkelser ved Brøstadgruva.

2008: Nordic Mining AS foretar kjerneboringer ved Røisivangen.

Dannelsen av gullet

Gullet i Gullverket ble dannet for 800-900 millioner år siden. Da skjedde noen kraftige bevegelser i jordskorpa som førte til ei dyp, flere kilometer bred bruddsone. Denne sona kan i dag følges helt fra Mjøsa til Göteborg. Bevegelser langs denne bruddsona førte dessuten til at berggrunnen på begge sider sprakk opp. Disse sprekke-kene følger stort sett dagens hoveddalfører og bekke drag.

Brøstadgruva ligger i østenden av ei mer enn 400 meter lang bruddsone som kan følgers vestover til Prinsesse Louises gruve hvor den deler seg i flere greiner. Ei av dem går gjennom Fremmingvang-skjerpene på sørvestsida av Putten. Mindre bruddsoner med malmførende kvartsganger finnes også flere andre steder rundt Brøstadgruva, blant annet i Prins Fredriks gruve.

De steiltstående kvartsgangene i Brøstadgruva representerer sprekkefyllinger som er dannet i forbindelse med forkastningsbevegelser da fjellet på nordsida av gruva sank ned noen hundre meter og skled sidevegs noen titalls meter i forhold til fjellet på sørsida.

Avsetning av gullførende kvarts som skjedde på 10-12 kilometers dyp i jordskorpa, skyldes innstrømming av varmt saltvatn - tre ganger saltere enn sjøvattn - med oppløst silisiumoksid, som ved avkjøling avsatter kvarts på sprekkeveggene ved temperaturer på 225-325 grader celsius.

Gjentatt episoder med oppsprekking og innfylling av millimeter til desimeter tjukke kvartsårer langs stadig nye sprekker, har medført framvekst av opptil tre meter tykke ganger.

Malm-mineralene ble også avsatt langs sprekker, men først i ei sein fase av gangdannelsen. Rundt sprekke- reagerer fjellet med det varme saltvatnet slik at gruvefeltets røde gneiser med karakteristiske øyestrukturer ble omdannet til gulgrønne, glinsende kvarts- og glimmerrike bergarter med litt impregnasjon av svovelkis. Glimmer kalles for øvrige også kråkesølv).

Denne såkalte serisitt-omvandlingen omkranser derfor de sprekkebundete kvartsgangene. I Brøstadgruva dan- ner de et større tog av 0,1-1,3 meter breie ganger som omfatter en buktende hovedgang med flere forgreininger som kan følges over en langde på om lag 175 meter fra skjæringen og det gjensprengte tunnelinnslaget i øst til litt forbi loddsjakta i vest.

Prinsesse Louises gruve er drevet fra et annet tog som er utviklet på samme bruddsone like øst for Putten.

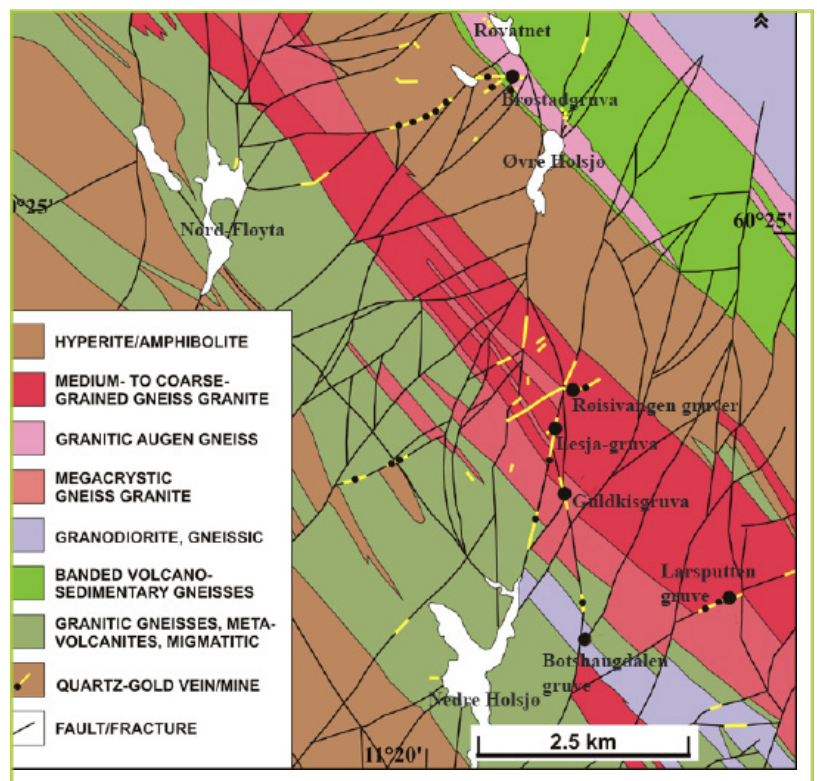
Gullgangene i Brøstadgruva er typiske representanter for de mange som finnes i Eidsvoll-området. Gangene består av mjølkehvit kvarts som inneholder sterkt varierende mengder impregnerte korn, striper, spredte klyser eller massive årer av messingfarget svovelkis, gul kobberkis, metallgrå blyglans og/eller svart jernglans.

Gullet finnes bare i de partiene av kvartsgangene der disse malmmineralene opptrer, og ikke i partier som bare består av kvarts. Gullet i malmen er usynlig og opptrer bare som mikroskopiske korn som er mindre enn 0,2 millimeter og som ligger innesluttet i de andre malmmineralene eller inne i kvartsen, langs kanten av dem.

Geolog Peter Ihlen

Noregs geologiske undersøkelse (NGU)

Geologiske kart over gullverkområdet som viser brudd med tilhørende gullførende kvartsårer. Gruver og skjerp vises som svarte prikker med gullførende årer (de gule strekene). Fra Peter Ihlens kapittel om Eidsvoll i "Mineral deposits and metallogeny of Fennoscandia". Finland 2012.

Kobberverket

De første gravene øst for Vorma i Eidsvoll ble drevet av Det Odalske kobberverk som var i virksomhet fra omkring 1721. Verket hadde ei kobbergruve ved daværende Sannervangen i Eidsvoll allmenning. Stedet heter nå Knoffsløkken. Virksomheten her ble trolig lagt ned på 1740-tallet.

Kobberverket hadde også et par gruver lenger nord; Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve ved nåværende Brøstadgruva. Dessuten drev man utvinning ved Sannergruva, mye nærmere bebyggelsen i Habberstadgrenda i Eidsvoll.

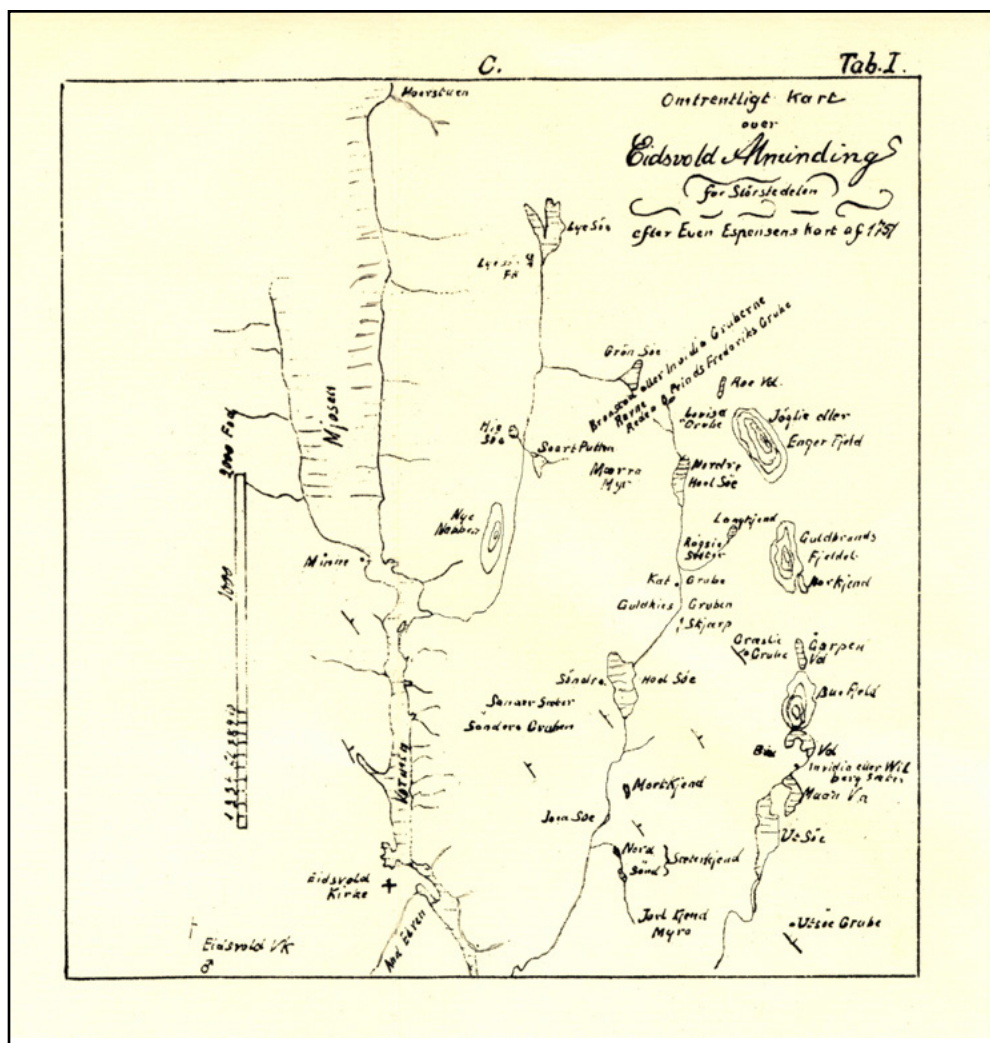
I 1750 blir det opplyst at det er vertshus på gården Holtet nord for Minnesund for arbeiderne ved kobbergruva. Det gjaldt trolig arbeiderne ved Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve.

Utsiktene til å finne drivverdige forekomster var trolig små, for allerede i 1751 foreslo berghauptmann Joachim Andreas von Stuckenbrock på Kongsberg at kobberverket skulle legges ned.

Hvor ubetydelig virksomheten har vært, ser man av det faktum at Sannergruva ikke var mer enn tre meter (1 ½ lagter) dyp da kobberutvinninga stanset. Kobberverket hadde pukverk og smeltehytte i åa mellom Råsan og Storsjøen i Odalen, og da gulldrifta tok til, ble det vurdert å bruke dette anlegget til utvinning.

Lederen for gullundersøkelsene, bergmester Fredrik Wilhelm Poppe, hadde med seg en lærling til Eidsvoll høsten 1758, en Hr. Preuss. Han ble sendt til Odalen for å vurdere anlegget. Det var da så forfallent at man fant det mer lønnsomt å kjøre sanda med gull hele den lange vegen til Kongsberg.

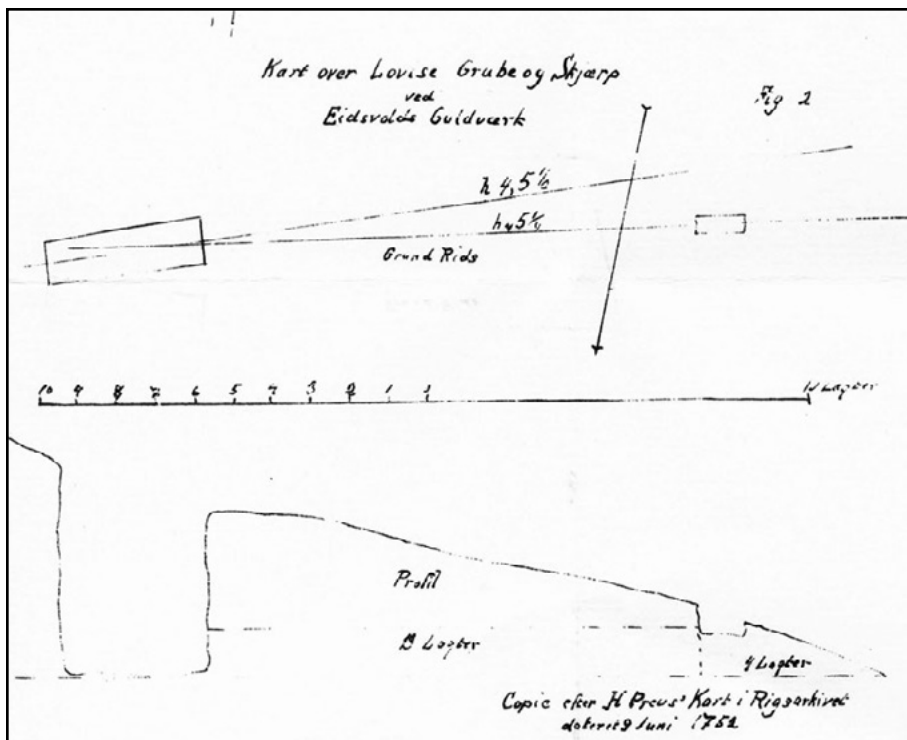
Siste gangen kobberverket i Odalen blir nevnt, er i 1761, men ifølge Wikipwida var det drift i det gamle gravene helt inn på 1800-tallet. Da ble malmen fra fra Bjørnstadhaugen, Suterud, Krattebøl, Åsgruvene, Holt, Kjølgruva, Storgruva og Antonetta sendt til gullverket.

Kart over Eidsvoll allmenning og gruveområdet.

I forklaringen sies det at kartet er utarbeidet «for størstedelen efter Even Espensens kart af 1751».

Da skjedde den første større grenseoppgangen av Kongens allmenning i Eidsvoll, men navnene på kartet stammer fra perioden etter 1770. (Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket fra 1790).

Snitt av Prinsesse Louises gruve. Kartet sies å være en kopi av H. Preus' kart i Riksarkivet, datert 9. juni 1752, altså fra kobberverkets tid. (Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket fra 1790)

Kongelige gruver

De to kobbergruvene ved nåværende Brøstadgruva hadde de kongelige navnene «Prins Fredriks gruve» og «Prinsesse Louises gruve». Dette er navn knyttet til den dansk-norske kongefamilien, og gruvene må være oppkalt etter barna til kong Christian VI som regjerte fra 1730 til 1746 og følgelig satt på tronen da kobbergruvene ble tatt opp.

Christian VI hadde to barn med sin dronning, Sofie Magdalene av Brandenburg Kulmbach. Barna het nettopp Frederik og Louise, og bergmester Poppe kaller til og med Prins Fredriks gruve for «Kronprinsen». Den nevnte Frederik var kronprins og ble seinere kong Frederik V, han som ga ordre til at gullverket skulle settes i gang i 1758. Han var født i 1723, ble konge i 1746 og døde i 1766.

Prinsesse Louise ble født i 1726 og døde allerede i 1756.

På 1700-tallet var det for øvrig helt vanlig at gruver fikk kongelige navn. Det finnes Prinsesse Louises gruve og Prins Fredriks gruve flere steder her i landet. Også på slutten av 1800-tallet ble en rekke skjerp ved Brøstadgruva oppkalt etter kongelige personer. Da var det den svensk-norske kongefamilien man refererte til.

Verdier i berget

Fra 1600-tallet økte etterspørselen etter metaller. Jern ble nødvendig både til produksjon av ovner og til å lage kanoner. Tilgangen på metaller var en viktig faktor for landenes militære styrke.

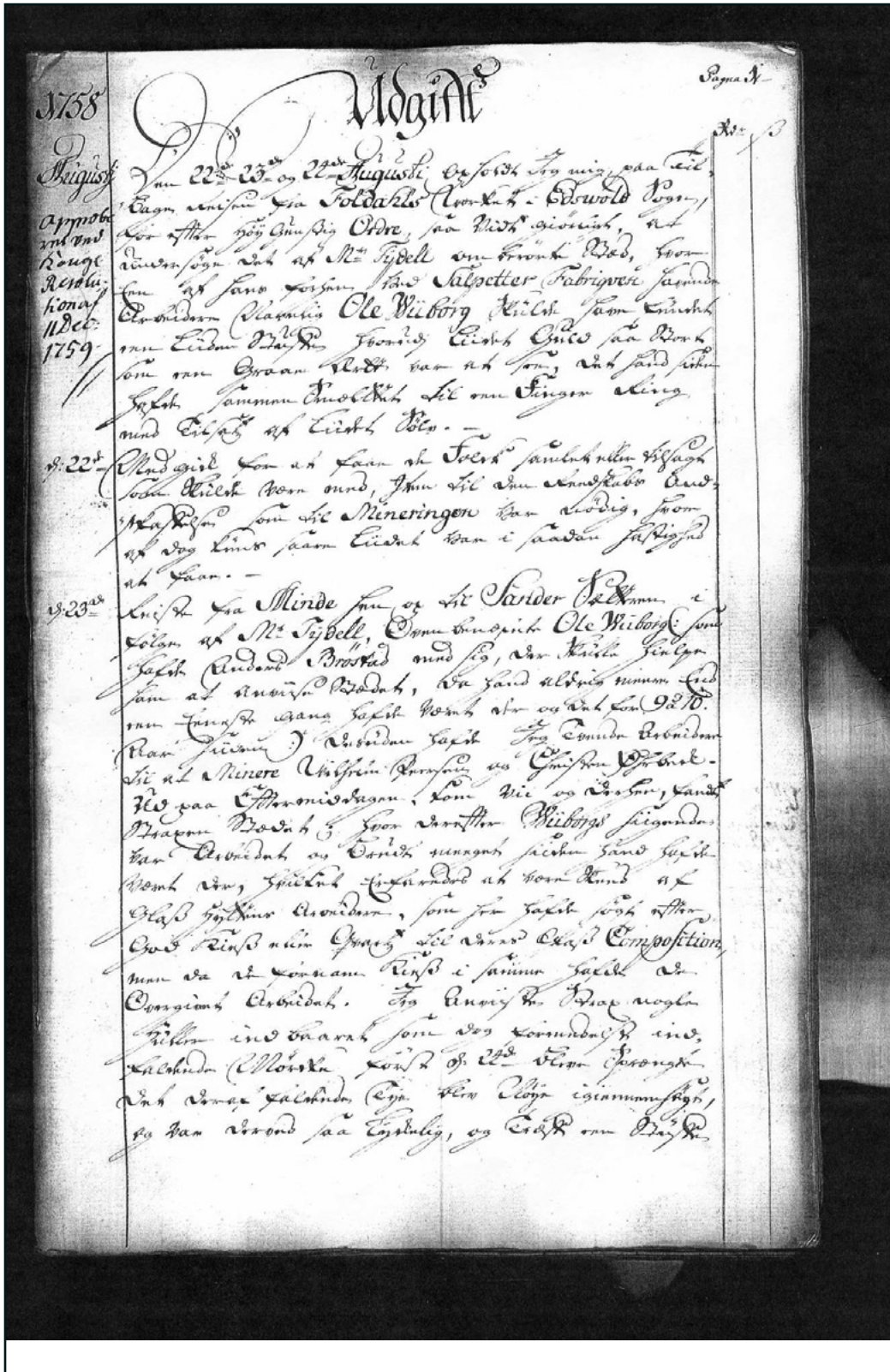
Svenskene fant kobber og jern i store mengder og ble en stormakt. De dansk-norske kongene var overbevist om at det også måtte finnes tilsvarende verdier i de norske fjellene. Derfor ble det satt i gang storstilt leting, og flere steder ble det gjort lovende funn av forskjellige, verdifulle metaller.

Sølvverket på Kongsberg kom i gang i 1624, Eidsvoll jernverk på slutten av 1620-tallet, Røros kobberverk i 1644, Folldal Verk (kobber) i 1748 og Eidsvoll gullverk i 1758.

Gullfunnet

Det første gullfunnet ble gjort ved den gruva som Det Odalske kobberverk hadde tatt opp ved daværende Sannervangen. Det er der Knoffsløkken ligger i dag, eller «Verket» som gullverkingene helst kaller stedet i dagligtale.

Det var en ansatt ved et salpeterverk på Minnesund som fant gullet. Mannen het Ole Knudsen Wiborg. I massene som var tatt opp fra kobbergruva, fant han en stein med en liten klump synlig gull i. Wiborg smeltet gullet sammen med noe sølv og lagde en fingerring.

Første side av regnskapet for 1758/1759 med bergmester Poppes beretning om gullfunnet.

(Originalen i Riksarkivet)
Første side av regnskapet for 1758/1759 med bergmester Poppes beretning om gullfunnet.

(Originalen i Riksarkivet)

Gullfunnet ble gjort så tidlig som i 1748 eller 1749, men det ble først kjent flere år etterpå. Historia gir inntrykk av at funnet var tilfeldig, og Wiborg gjorde tydeligvis ingen ting for å finne mer gull eller for å gjøre funnet kjent. Men i ettertid skal han ha fått 100 riksdaler i finnerlønn for gullopplagelsen.

Den som fikk fart på gullfeberen, var en svenske som het Tydell og som blir titulert som inspektør. Ifølge en beretning fra 1790 reiste han rundt for å finne steinkull, men han var også leder av salpeterverket på Minne der Ole Wiborg hadde jobbet. Inspektør Tydell meldte gullfunnet til oberbergamtet på Kongsberg som var øverste myndighet for malmleting og gruvedrift her i landet.

Ifølge professor Baltazar Mathias Keilau som skrev om gullverket i 1834, forsøkte Tydell sjøl å få utingsretten (retten til å lete etter edle metaller) både til forekomsten i Gullverket og til noen nedlagte kobbergruver i Feiring.

Det endte uansett med at oberbergamtet på Kongsberg beordret en ekspert, Fredrik Wilhelm Poppe, til å undersøke gullforekomsten nærmere. Poppe var da annen bergmester ved sølvverket på Kongsberg, men avanserte i 1760 til assessor (dommer) i oberbergamtet og tre år seinere til første bergmester.

Poppe hadde vært på en tur til Folldal Verk og var på veg tilbake til Kongsberg da han fikk beskjed om inspisere stedet for gullfunnet.

Den 22. august 1758 kom han til Eidsvoll. Der kjøpte han krutt, lånte utstyr av en lokal smed og leide fem hester for kløving av utstyr. Dagen etter dro han fra Minnesund til funnstedet i Eidsvoll allmenning. Med på turen var to lokale minerere (skytebaser), Wilhelm Pedersen og Christen Ørbeck, inspektør Tydell, Ole Wiborg og Anders Brøstad, sistnevnte som kjentmann siden det var gått ni-ti år siden Wiborg hadde vært på stedet.

Bergmesteren og hans medarbeidere sprengte i berget

den 24. august 1758 og fant virkelig synlig gull ved den gamle kobbergruva. Poppe tok med seg malmprøver tilbake til sølvverket på Kongsberg. De inneholdt både gull og sølv. Steinen med synlig gull i sendte berghauptmann Christian Ernst Heltzen til hoffet i København der funnet vakte enorm begeistring.

«Ja, Majjestätten Selv (kong Fredrik V) befalede Allernaadigst gangens og Ertzens nærmere undersøgning», skriver Poppe.

Den 15. oktober samme år fikk bergmester Poppe ordre om å foreta flere undersøkelser. Derfor dro han igjen til Eidsvoll sammen med to arbeidere fra sølvverket, Ole Gramse og Lars Svendsrud. Sistnevnte skulle komme til å spille en sentral rolle ved gullverket i flere år framover.

En del nødvendig utstyr ble tatt med fra sølvverket. Borestål fikk Poppe kjøpt av jaktjunker Schlanbuch på Eidsvoll Verk, og lokale bønder lånte ut fullt smieutstyr. Også denne gangen skaffet Poppe seg i arbeidere lokalt, Ole Wiborg (han som oppdaget gullet), Wilhelm Pedersen og Christen Ørbeck som alle tre hadde vært med to måneder tidligere, og Mads Sander. Noen dager seinere ble Ole Sander, Ole Hoel og drengen Anders Olsen også tilsatt slik at det var ti mann i arbeid denne første seinhøsten.

De voksne arbeiderne ble betalt med 18 skilling per dag, drengen fikk 12 skilling. Lørdag 21. oktober dro arbeiderne til skogs og startet umiddelbart leting etter gull i berget. Men høstværet var dårlig, og det hadde alt kommet en del snø. Tirsdag 31. oktober satte det inn med regn og sludd, snøen smeltet og vannstanden i åa som rant like ved, steg kraftig. Den 3. november fosset vannet inn i gruva, og arbeidet måtte stoppes. Tre dager seinere ga de opp, men Poppe brukte de neste dagene til også å sikre seg prøver fra de gamle kobbergruvene ved Brøstadgruva, Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve.

Den 7. november dro bergmester Fredrik Wilhelm Poppe og hans to medhjelpere, Ole Gramse og Lars Svendsrud fra Eidsvollbakken. Tre dager seinere kom de tilbake til Kongsberg.

«Vi kom altså etter 25 dagers forløp – Gud være Lovet – hele og lykkelige tilbake igjen. På grunn av regn, snø, sludd, kulde og ubekvemt oppholdssted hadde vi måtte lide og utstå mye», skriver Poppe.

Før bergmennene dro tilbake til Kongsberg, gjorde de forberedelser til å videreføre undersøkelsene neste år. En del redskaper og utstyr ble nedlåste i ett av seterhusene i nærheten. Poppe gjorde dessuten en avtale med bønder på gardene Sander og Milliom hogging av tømmer og ved i løpet av vinteren slik at man kunne ha materialer til bygging og ved både til kullmile og fyrsetting når man kom tilbake.

Alle malmprøvene – til sammen nesten 5.000 kilo – ble kjørt til garden Tynsåk og lagt til forvaring på et stabbur til man kunne frakte dem til Kongsberg. Bonden, Jørgen Tønsager, påtok seg transportoppdraget for 2 ½ riksdaler per tønne (ca. 480 kilo).

Vinteren ble dårlig, nesten uten sledefore. Først midt i januar kunne Jørgen Tønsager og følget hans dra av sted med malmprøvene. Tolv hester måtte til. Det ble om lag 400 kilo malm på lasset samt vekta av kjørekaren og utstyret hans.

Det ble en meget strevsom tur, men den 22. januar kom de fram til Kongsberg hvor prøvene ble tatt hånd om og undersøkt. På tilbaketuren tok de med ytterligere materialer fra sølvverket, «men», skriver Poppe, «det var såre lite de kunne ta med, for hestene var helt utmattet og kjørerne var redde for at føret ville forsvinne helt».

Reiseruta

Reiseruta på den 15 mil lange strekningen mellom Kongsberg og Eidsvoll var slik, ifølge bergmester Poppes beskrivelse: Fra Kongsberg til Hogsund 2 mil. - fra Hogsund til Linnæs 2 1/4 mil - fra Lillæs til Ravensborg 2 mil - fra Ravensborg til Christiania 1 3/4 mil - fra Christiania til Stonner (Stovner) 1 1/4 mil - fra Sonner til Schiesmoe (Skedsmo) 1 1/4 mil - fra Schiesmoe til Moe 1 mil - fra Moe til Dragwold 1 mil - fra Dragwold til Riisebroe 1 1/4 mil - fra Riisebroe til Edswold Bakken 1 1/4 mil.

Originalteksten fra 1758

Vi har en nøyaktig beskrivelse av de første gullundersøkelsene i Eidsvoll. Den er nedskrevet av bergmester Fredrik Wilhelm Poppe personlig helt først i den eldste regnskapsboka for gullverket.:

*Reigning Over Udgifterne For Guld Kies Gruben Udi Edswold Sogn For Anno 1758 et 1759
Belagt efter Kong. Resolution Dato 11 Dec 1759.*

1758

Augusti

Den 22de og 23de Augusti befant Jeg mig paa Tilbage Reise fra Foldahls Werket i Edswold Sogn hvor efter høytidlig Ordre saa widt giørligt at undersøk det af Mr. Tydell ombenevnte Sted hvor Een af hans forhen wed Salpetter Fabriquen havde Arbeidere Nemlig Ole Wiiborg skulde have fundet een Liden stufte hvorved Liidet Guld saa stort som een Graa Ærtt var at see, det hand siden havde sammen smelted til een Finger Ring med Tilsats af Liidet Sølv.

Den 22de

Udgik for at faae de Folk samlet eller tilsagt som Skulde vare med, Item til den Redskaps Andskaffelse som til Mineringen war nødvendig, hvor af dog kund saare Lidet var i saadan hastighet at faae.

Den 23de

Rejste fra Minde hen og til Sander Sætteren i følge af Hr. Tydell, Over benæfnte Ole Wiiborg som hafde Anders Brøstad med sig, der Skulde hielpe ham at anvise Stedet, da han aldrig meer End een Eneste gang hafde været der og det for 9 a 10 Aar siden. Dessuden hafde Jeg Twende Arbeidere til at Minere Wilhelm Peersen og Christen Ørbæk.

Ud paa Eftermiddagen kom wii og derhen, fandt straxnu Stedet; hvor der efter Wiiborgs siigende war Arbeidet og Brudt meget siden hand hafde været der hvilket Erfaredes at være sked af Glass Hyttens Arbeidere, som her hafde søgt efter God kiess eller Quartz til ders Glass Composition, men da de fornãm Kiess i samme hafde de Overgivet Arbeidet. Jeg Anviste strax nogle huller indbaaret som dog formedelst indfaldende Mørke først den 24de blev Sprængt. Det deraf faldende Tye blev Nøye igiennomsøgt og var derved saa Lykelig, og Traff een Stuff Hvorudi i Een Drusse Lidet Tyndt Blad guld var at see, Den Jeg med meget glæde forvarede, for det øfrige, Tog jeg En del Kies Stuffer hiem med til Prøve og nærmere undersøgning herved medgik wor Liiden forraad af Krud

og wort Bohr Redskap forslaged, følgelig var indtet meere at udrette. Blew altsaa for denne Gang alt Arbeide ophøret, og vii samme Dags Aften kom tilbage til Edswol-Backen.

Den herved paagaende Omkostning ware

For 3de Hæste i Tvende Dager á 32 sk for hver hest daglig 2 Rd.

For 2de Hæster i 2 Dager á 24 sk daglig 1 Rd.

Kiøbt Kruud til Mineringen for 24 sk.

Til en Smeed for Laan af Endeel Warer og deres oplæsning 24 sk.

Ole Wiborg wilde icke have noget for sin umage men til den

Karl hand hafde faaet med for at

hjelpe at opsøge stedet Leveret

24 sk.

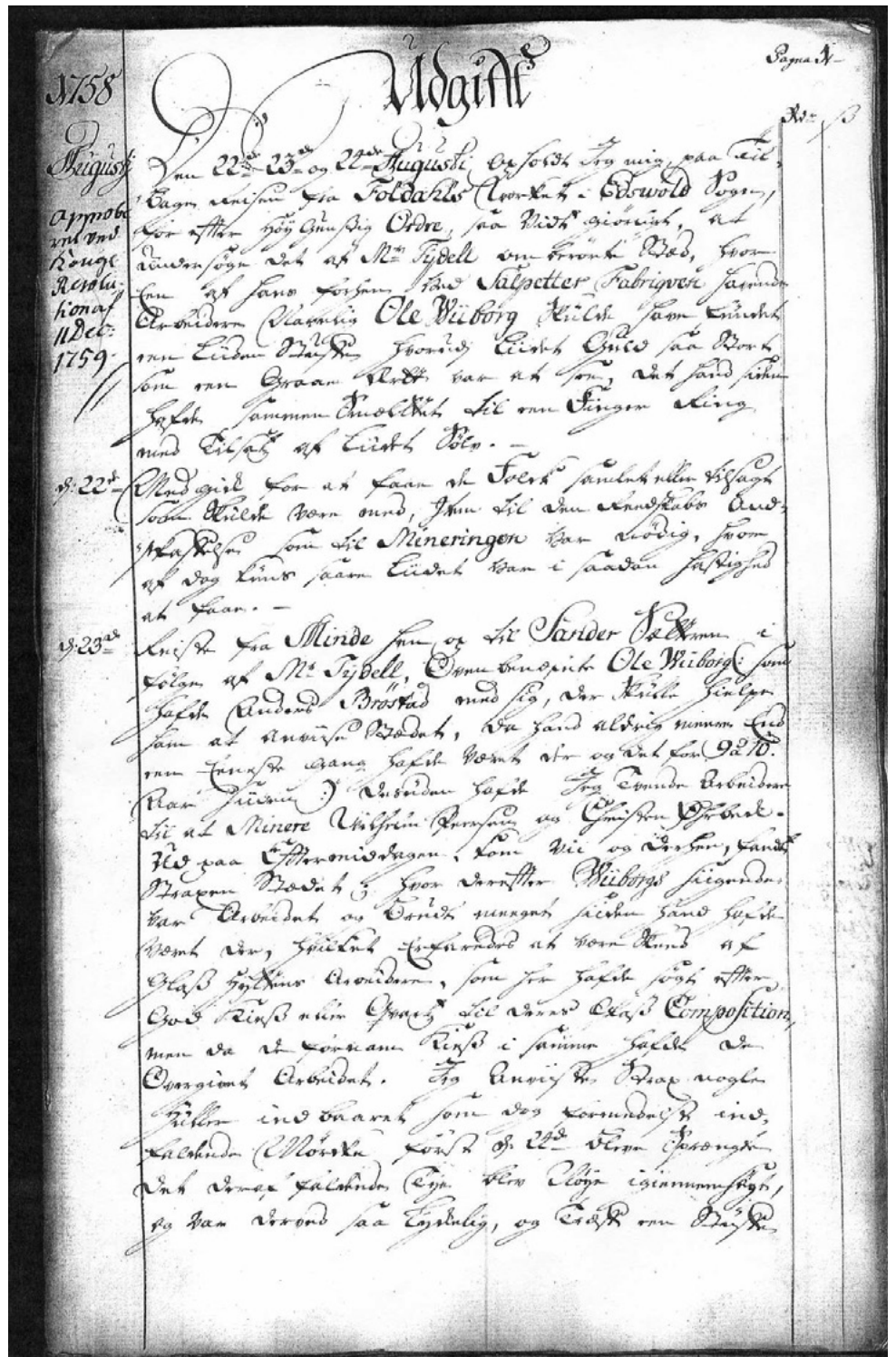
Diet Penger for mig Selv i 3 dager

á 2rd 6 Rd.

(Sum) 9 Rd.

72 sk.

Den med bragte Kies Stufe blew saa strax efter min hjemkomst til Sølv-Wærkeds Proberere overleverede af Hr. Justitz Raad Heltzen som tillige høygunstigt Befalede samme paa det Nøyeste undersøgt; Hvorefter gehalten blew Erfunden at være følgende, – Efter Gvardeinens Prøve Blef af 60 Cent. Ertz eller Malm udbragt 29 Cent Slig, holdende for Centren $\frac{3}{4}$ Lod guld, af den gandske Masse sc 29 Centner er falden efter Mark (?) 8 gr. D derudj $2\frac{1}{2}$ gr. O. Hvorefter hver Mark Sølv holde 5 Lod guld. Hytteskriveren bekom af 7 Cent. Reenvaskedt Slig 12 Lod Sølv og $1\frac{1}{2}$ Lod Guld. – Den Stufe som det Gedigne Guld var at see Udi Behagede Berghauptmanden at Skicke ned til Hoffet hvor den hos alle foraarsagede stor Glæde. Ja Majjestätten Selv befalede Allernaadigst gangens og Ertzens nærmere undersøgning; Hvilken allerhøyeste befaling ej saa snart blef Berghauptmanden med Posten den 14. October bekiendtgiort, samme jo straxnu den 15. October høygunstigt opdrog mig dette al-lerunderdanigst at efterkomme, og til den ende straxnu at begive mig derhen op, imedens endnu høsten

Bergmester Poppes beskrivelse av gullfunnet starter den 22. og 23. august 1758. (Originalen i Riksarkivet).

war saa Mild, Tagende med mig de Folk jeg behøvede, og de Materialier jeg Tænkte at være nødige; hvilket Jeg og hørsomst(?) søgte at efterkomme, i det jeg den (16 Octbr) følgende dag heel Tiilig kaldede Lars Svendsrud og Ole Gramse til mig og Bad dem gjøre sig ferdig til at følge med mig til Edswold Sogn, og saa straxnu i dag endnu forsyne sig saaledes, at de kunde være hiemme fra 3 a 4 uger, og dessuten afhendte Fra Gott Alein die Ehre grube de Materialier wi skulde have med op, og Jeg der Wilde Ordinare dem udleveret, /: Materialierne er tilbage Leverede til gruben undtagen Staal og Krud som er indtaget blant de Materialier som den 5te Maaned 1759 af det Kongel. Material Huus ere udleverede ;/ – Disse twende Bergmænd hvoraf Lars Svendsruud skulde forestaae Mineringen og Skydningen og den anden Bohre Redskabens forferdigelse og forbædrelse, udrættede det dem befalthe saa wel at Jeg og den næstfølgende Middag (17. Octobr) tiltræde wor Reise hwortil medgikk følgende –

17. Octbr.

Fra Kongsberg til Hogsund 2 Miil

For 2de Chaise Hæster 1 – 32

2 de Ride Hæster (Dobbelt Skyds) 1 – 32

1 Rider og Hæst – 80

udi Sund penger 20 s. Og Drickepenger 10 s. – 30

Reisa gikk videre med samme ekvipasje fra Hokksund via Kristiania, til Skedsmo der man overnattet. Den 19. oktober 1758 dro man videre via Dragvoll og Risebro til Eidsvollbakken. Hele reisa kostet 18 riksdaler og 59 skilling.

Strax efter min Ankomst Lod jeg her Hr. Fogden Gambor forespørge efter Hr. Inspecteur Tydell, som efter Berætning war udj et Andbefaled forhør BortReist for een Kort tiid; Jeg Lood Hr. Fogden Gambor med samme Leilighet anmode til følgende dag at Lade tilsige de Bønder at møde hos sig, som tilEgner sig Rættigheder ower Egnen i Nærværelse af gangen ellers Skickede Jeg samme Aften endnu een Baad (16 sk) op til Minde efter Ole Wiborg, som forrige Gang andgaw og foreviste mig Stedet. Samme kom og følgende Morgen (20. Oct), gandske Tiilig ned til mig heel glad ower min Andkomst; Efter holden Samtale om eendeel fornødne Ting og Giordte aftale, om Næste dags Morgen, at Reise op til det gyldne Stæd med Eendel andre Arbeidere, Reiste Jeg endnu om formiddagen Bort til Edswold-Wærket, for at faae owerladt det fornødne Bohr Jern; hwortil Jagt Junker Schlanbush fandt sig med meget Artighed Gandske Bereedwillig og som ved Eftersyn ikun fandtes Nogle stænger forraadig, og hans hammer var ufærdig til saa hastig at Skaffe noget Saadant, overlod hand en del af hans Egne Bohre Redskab, hvorved Jeg og for det første kunde være hiulpen, for hvilket jeg betalte 10.

NB: Bestoed af 6 strugne Bohr Jern av 104 Rd á 3 s. Udgi 4 – 32

Item 18 stk. staalsatte Berg Varer av 93 Rd á 6 s. 5 – 78

For 1 Chaise hæst fram og tilbage fra Edswold Backen til Edswold Wærket – 24

For een hæst og Rider at hendte Jernet – 16

29 – 33

20. October.

Om Eftermiddagen mødte efter Tilsielse foranmælte Bønder, dem Jeg bekindtgiorde mit forehavende, de blev og af Fogden paalagt at vere mig behielpelig i alle Tilfælde, hvilket de og Lovede med glæde at vilde efterkomme; Gav mig og straxnu Løfter om Næstkommende Mandag at forsyne mig med een Smide Belg, Smide Ambolt og den behøvede Kull imot betaling for Transporten op og Ned.

1. Octbr.

Reiste Jeg i følge af Inspect. Tydell og 4de fremmede Arbeidere /; da midlertid mine egne 2de maatte færdiggjøre ald Bohr Redskaben Skifte (?) :/ Hen op til gangen hvor jeg da først og fremst Lood op sanke det allereede brudte, og siiden lod Bryde ned og af...? Rydde noget af det omkring-liggende Løse Berg og Jord, paa det jeg næstkommende Mandag kunde med desto mer Rømmelighet og Nytte bruge de andtagne Arbeidere. –

Den strax hosløbende Bæk befandtis endnu, uagtet den Langvarige Tørke, at have et fuldkomment () Vand, Samme Bæck vil til næste Aar nødvendig at Endre , saa som deni Flom-Tiiden Løber saa stærkt op, at den befrygtelig stiger ind i gruben, hvor mand vil sænke sig af paa Gangen.

For 1 Riide hæst den heele Dag op og Hiem

fra Edswold Backen 1 ½ Miil 36 sk.

For 1 Kløv hæst 1 ½ Miil 24 sk.

Wilhelm Pedersen 18 sk.

Ole Wiiborg 18 sk.

Christen Ørbæk 18 sk.

Mads Sander 18 sk.

30 – 69

Den 22de dito

Søndagen blev alting Foranstaltet til andstundende Uges foretagender og hvad følgende Mandag 23. Oct.

skulle opbringes, hvortil medgik følgende: For 2de Kløv hæster at opbringe bohr Redkab

Og endeel andre Materialier 1 – 48

For 2 de ditto at opbringe Smide Belgen 1 – 48

For 2de Ditto at opbringe et Smiide Stæd, Item

Lere til Smiede Essen og til Ladning 1 – 48

For 2 de ditto at opbringe Smiede Kull og

for kullene Selv i Kløven 1 – 56

For 1 Riide hæst fra Tønsager 1 – 24

Wilhelm Pedersen, Ole Wiiborg, Christen Ørbæk og Mads Sander á 18 sk. – 72

Den 24 de Octbr.

Bietente mig af overmælte 4de hæster á 18 sk. – 72

Efterdj Jeg icke endda hafde faaet afweijen Ryddet

Hvad Jeg vilde, men til følgende dag bestilte jeg Twende

Nye Arbeidere til, og 1 Dreng, til at samle og bære bortt

den brudte Ertz, hvortil Skytteren saavelsom smeeden i de

Leedige Timer maatte være behielpelig. Merk for 1 Riide hæst – 24

Den 25.

For Wilhelm Pedersen, Ole Wiiborg, Christen Ørbæk, – 72

Mads Sander á 18 sk. – 36

Item Ole Sander - Ole Hoel de Twende nye andtagne (18) – 12

Anders Olsen, Dreng – 12

I dag var Jeg icke oppe hos Folkene, efterdj jeg endelig maatte følge En Mand af Bøyden Nemlig Christopher Haberstad; hen op paa et høyt Bierg her i Sognet som kaldes Nye Nabben hvor hand hafde blotted en Gang. Men som samme saa straxnu viiste sig at være een Grov-Kornig svovel-Riig Jern Kiess, saa andvendte jeg intet forsøg paa den men allene medtog nogle Prøver som jeg og her har Ladet undersøge, men icke fundet noget Eedelt hos.

(Så følger regnskapet med lønn for de seks arbeiderne de neste dagene)

29de Octbr.

Søndag – Udj den afvigte uge kunde jeg icke vinde saa meget Ertz jeg gjerne hafde Ønsket efterdj jeg baade matte Tage meget bort af hængende og liggende, for end desto større fordeel at Kunde synke på gangen, saa og for at erfare dens beskaffenhed, i Længden maatte jeg Rydde een heel hobe Berg over alt som fra ½ og næsten til 1 heel Lagters dybsel bedækede den, og i Førstningen allene wiiste sig som een small mens meere og meere ved afsynkningen tiltoeg saa vel i mægtighet som fasthed.

Den 30de Octbr.

Continuerte jeg med Brydningen hvortil blev brugt

Forheen bemelte 6 Dag arbeidere á 18 sk. 1 – 12

1 dræng til Skeiding – 12

1 Riide hæst – 24

Den 31. Octbr.

For samme 6 Dag arbeidere og Dræng 1 – 24

1 Riide hæst – 24

1 Kløv hæst med Latter – 24

Den 1. Nowbr.

Uagtet det var hellig dag, hvorpaa icke burde her vært arbeidet, icke desto mindre maatte jeg nødtvungen af Tiidens Kordthed og Veirlagets ustadighet lade dette arbeid gaae liige fort for sig Thi jeg saae forud at saa sant det vilde sætte sig i noget bestandig Regn veir, den lille hosflydende Elv skulde stiige saa stærkt op, at den kom til at hindre os udj wort forehavende, hvilket og Virkelig Traff ind sist i Ugen,

– Forbenævnet 6 Arbeidere og Puck drængen fortiente altsaaa 1 – 24

1kløv kull og brugt for kull og hæsteleje – 28

Den 2de Nowbr.

For samme 7 Arbeidere 1 – 24

1 Riide hæst – 74

Jørgen Tønsager, Een maalm Tønde at giøre af Eege bord

Item paa slaad at bringe op til Skipperpet – 48

Den 3de dito

For samme 6 dag arbeidere og den 1 dræng 1–24

1 kløv hæst – 24

Regn og Sludd veir hafde vedholdit siiden Tiirsdag som tillige giorde den allerede faldne Snee til Vand, hvilket i dette Trange Dall-Føre foraarsagde den forbemeldte Elv hastig opstiigende, saaledes at den steeg liige op i vor Rætte afsynkning, saa jeg derover matte ophøre med videre Minering, hvilket jeg desuden hawde giort – Twende af arbeiderne, som var Vel Kiendt her i skowEinen Skickede jeg nu paa Eftermiddagen bordt til den gamle forladte Oudahls grube, som ligger ½ Miil Norden for den guld kies gang for at bringe mig Prøver af samme Ertzer med sig:

Den 4. Novb.

Imidlertid foranstaltede jeg ald den brudte ertz sammen samlet og opmaalet som udgiorde 12 tønder, som jeg under Laas og Luckelse forvarte i et af Sætter-Huusene.

Vores Bohr og skyte Redskab og anden overbleven Redskab og Materialier Lod jeg meed Twende Kløv hæster (48 sk.) bringe ned til Tønsager, paa en stolpe Boe at indlegges, som til den Ende haver Leijet af opsidder for 1 Rd.

For Smiede Bælgen og Smiede Ambolttens Needbringelse, maatte og Liigeledes som ved opførselen betalle –72
 For benæfnte 7 arbejdere 1 – 24
 1 Rjide hæst – 24

De Twende efter Prøver bortskickede arbejdere bragte mig Een slags (?) madse Bly Ertz og Kaaber Ertz, som var fra Twende Diverse gruber; som dog icke laae langt fra hinandren; og som disse stuffer faldt mig Temmelig i Øynene, resolverte Jeg Selv at besee disse Skierper og gange, Reiste til den Ende endnu samme aften hen til gaarden Dorr 1 Miil fra Tønsager havende med mig 4de af f orbenaefnte Dag arbejdere og 1 kløv hæst med Bohr og Skyde Redskab

– 32

Den 5. Novbr.

Den følgende Morgen Reiste vi Liige øst over fra gestgiver gaarden Dorr op over og ind efter Fieldet imod 1 ½ Miil førend vi kom til bemæltte Oudahl gr. nemlig Cron Prindzen og Lowiese, hvoraf den første er af synket paa en Temmelig mægtig kiess gang, som dog derhos syntes at vere meget Jern Besestig, samme har siin Regulaire strygende i Øst og Vest og maateligt faldende til Nord. Imod et paar hundrede Skritt fra denne grube ligger den andren, sc. Lowiese grube som icke er saa meget afsynket, paa reen Blye Ertz gang, hist og her indsprængt med Riige Kaaber Kiess wisere. Denne gang hafde sin Reene stryging i Nord og Søer og derfor gandske staaende, ungefær et ¼ al til ½ allens mægtighed. Disse Twende mægtige gang oversætter hinanden altsaa, og tror jeg nok det var Umagen verd at undersøge den stuff i Korset eller i dens oveersættende, begge ganger kand mand desuden opgaae hver i sin streckning ret Temmeligt. Jeg lood deerpaa af de med-havende arbejdere bryde paa samme ganger saa meget jeg kunde faae til Prøver hiem med meg, hvis undersøgnings udfald siden skal anføres, hvorefter vi igien gav os paa VendeReise til Dorr.

For min og kløv hæsten maatte betales fuld skyds og halv skyds tilbage 36 sk.

– 72

Endnu samme Aften Reiste tilbage til Edswold Backen med kløv hæst tillige á 24 sk.

– 48

De med havende 4de arbejdere á 18

– 72

Den 6. Novbr.

Den følgende Mandag Sluttede Jeg accordt med Bonden paa Tønsager om Ertzens hidbringelse, hvorom vi blev saaledes foreenede, at hand skulde Tage 1 Tønde paa hver hæst paa opweeien og derimod tage noget af de udfordrende Materialier igien med sig til Retour, hvilket skulde skee, saa snart Issen hafde lagt sig og Føret tillod samme, da hand skulde nyde for Tour og Retour for hver Tønde og hæst 2 ½ rd, end viidere gjorde aftale med Mili og Sander Bønderne, om Tømmer hugst, saa snart Jeg efter min hiemkomst skrev op til Hr. Jnspecteur Tydell, saa og om den meegen Need hugne Braatte veeds ophuggelse og Frembringelse til Skierpet, dels til Kulle miilens opsættelse, dels til anden brændsel.

Hr. Jnspecteur Tydell var saa god og lovede at have tilsyn med de paa Tønsager tilbage blivende Materialier Hvorpaa hand fick Specification med Nøgeler for Liigesaa at modtage og indlægge de paa Wintter Føret opskickede øfrige Materialier, desuden lovede og saa at have opsynet med Tømmerets og Veedens Hugst og Frambringelse. Item hva ellers fra Kongsberg af maatte blive forand stalttet. Hvorpaa Jeg da den følgende 7 de Nowbr. Tiltræde min tilbage Reise som dog nu formedelst Veirets Fugtighed og Veiens vanskelighed gick meget langsom for sig.

Poppe med følge reiste fra Eidsvollbakken den 7. november 1758 og kom til Kongsberg den 10. november.

Vi kom altsaa efter 25 dagers Forløb / Gud være Lovet ./ heel og holdig Lyckelig tilbage igienn, uagtet wij paa denne sene Aarets Tiid formedelst Regn, Snee, Slud weir og Kulde, saavel som vores opholds stæds megne ubeqvemmelighed hafde Liidet og maatte udstaae meget.

Diet Penge for mig selv á 2 rd pr Dag Item Diet Penger for de 2de medhafede arbeidere á 32 sk pro Person gjør 50

16 – 64

1759

Udi 22de January

Formedelst Førets Mislighed andkom Jørgen Tønsager icke forend den 22de January, med den Brudte Malm, førende samme paa Tolv Hæste, meen udgiorde dog efter woris maal 12 Tønder, som weide pr Tønde noget over 8 Centner, følgerig meeget svære Lass i saa haardt og Tungt et Føre for hver Hæst med ContraKten efter giordt aftale 2 ½ rd.

Giør for 12 Hæster

30 –

Og for oversættelse i Edswold Sundet fram og

Tilbage pr Lass 4 sk.

– 48

Liigeledes i Hogsund Sundet frem og tilbage pr. Hæst 4. sk.

– 48

Til Retour Tog de med sig de paa Pagina andførte Materialier, hwilket var saare Liidet imod det de Kunde Hafde Føret,

hafde deris Hæster icke allermest vært udmattede ved de svære Lass de hafde paa udveien, menn endog saa fordj de befrygtede Førets fulde opslag hvor over de lett hafde kundet kommit til at lagt noget af under weis, hwilket verken de eller Jeg Turde hazardere.

Summa

31–

Strax efter hiemkomsten forføyed mig efter Pligtskyldighed Hen til Berghauptmanden og underdanigst responde mundtlig alle omstændigheder tillige med bringende Prøver af alle ved gangen forefaldende Ertser, saa og een stor Stuffle som viiseede gangens Mægtighed Nett-op at være ½ allen, da den dog i begyndelsen næppe war Een finger bred. Desuden leverede jeg nogle stuffer hvorudj var synlig Gedigent Guld at som til dels angeflogent i smaa blade, til dels i Smaae Pricker og Tagger, som alle siden ere blevne nedsendt til Hoffet.

Af Kiessen, og de hosfølgende Berg Ertser, item de andre medbragte Prøver af Ertzen maatte jeg derpaa udleede nogte efter Berghauptmandens høygunstige Ordre og Medbringe i Prober Stuen til nøyagtigte undersøgning af Gvardeinen og Berg Probereren.

Det Medbragte bestod udj efterfølgende Sorter:

Her følger en oversikt over ti prøver fra «Sander Skierpet» (Gullkisgruva), «Cron Printz Skierpet» (Prins Fredrik), og «Lowiese grube».

Det ble påvist både gull, sølv, kobber og bly.

De første arbeiderne

Arbeiderne ved gullverket kom fra nær sagt alle steder på Østlandet. Mange av fagarbeiderne ble rekruttert fra sølvverket på Kongsberg. Noen av dem var bare en periode ved gullverket for så å dra tilbake til sølvverket, andre ble i Eidsvoll resten av livet. En rekke arbeidere ble også rekruttert lokalt, for kortere eller lengre tid.

Det var ikke bare småkårsfolk som arbeidet i gruva. Bønder og bondesønner hadde tidvis også jobb der. Dessuten var bøndene mye engasjert i transport for verket, både av malm og materialer.

Et spesielt fenomen for gullverket var at mange av gruvearbeiderne også ryddet jord og ble småbrukere ved siden av. Gruvedrifta foregikk langt til skogs, og arbeiderne var nødt til å bo i nærheten av gruva. Siden virksomheten var usikker, tok de færreste sjansen på å drive utelukkende som gruvearbeidere. Til og med lederne ved verket hadde kuer og sauer ved siden av gruve drifta.

Den første tida var noen seterhus eneste husvære i området. Rundt dem var det gjerne også dyrket opp en liten jordflekk. Noen gruvearbeidere kjøpte setrer og ryddet mer land slik at de ble små gardsbruk. Andre gikk løs på svarte skauen.

Denne nyryddinga dannet grunnlaget for all seinere bosetting i det området som ble til skolekretsen Gullverket. Her følger en oversikt over arbeiderne som ble ansatt ved gullverket i løpet av 1759.

Lars Viebach fra Kongsberg var den første lederen av verket. Han ble ansatt som overstiger, men ble i 1770 utnevnt til geschworener. Han var gift med Anne Kristensdatter Onshuus og hadde tre barn. Familien bodde på eiendommen Sjøberg i Gullverket. Lars Viebach døde i 1775.

Lars Olsen Svendsrud var også fra Kongsberg. Han ble født omkring 1729, var med på undersøkelsene i 1758 og ble ansatt som skytter (skyttebas) ved verket.

Han var gift med Malene Efraimsdatter Renskov og bodde på eiendommen Glabakk, rett ved siden av sjølve verket. Familien flyttet tilbake til Kongsberg ved juletider 1772, og Lars Svendsrud døde der våren etter, bare 44 år gammel. Han ble begravd ved Kongsberg kirke 5. april 1773.

Nils Gulbrandsen var sjakthauer og jobbet den første tida som tømmermann i gruva (en som sikrer gruvesjakta med tømmerstokker for å unngå ras). Han kom trolig fra Kongsberg og arbeidet ved gullverket hele perioden som staten drev verket. Etter nedleggelsen i 1783 var han en av de to som fortsatte som oppsynsmenn inntil man fikk solgt verket i 1786.

Michael Hansen, født 1729, kom fra Kongsberg til gullverket. Han gikk i 1752 i smedlære hos Henrich Bærentsen på Kongsberg og ble i 1759 ansatt som mestersmed ved gullverket.

Ole Davidsen var vanlig gruvearbeider. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Johannes Ougensen Røgholt var den første tida tømmermann i gruva. Seinere ble han sjakthauer. Han var den første som etablerte fast bosetting i Gullverket da han ryddet småbruket Vangen. Han var gift med Ingrid Olsdatter og kom opprinnelig fra Tretten i Gudbrandsdalen, men var trolig bosatt i Eidsvoll før gruve drifta startet.

Amund Jonsen Hemli, født ca. 1728. Han kom fra garden Hemli i Eidsvoll og var med i gullverket de første par årene. I 1761 overtok han nabogarden til Hemli, Okarn Sander, og i 1777 flyttet han til småbruket Badstuholen like ved.

Willum Peersen var vanlig gruvearbeider. Det er ukjent hvor han kom fra.

Gustavus Gundersen jobbet ved gullverket i mange år. Han kom trolig utenbygds fra, men vi vet ikke hvor.

Daniel Henrichsen var vanlig gruvearbeider. Det er ukjent hvor han kom fra.

Christen Ørbeck. Han var trolig sønn av Amund Andersen på Ørbekk nord for Minnesund. Ørbeck var også med på undersøkelsene i 1758.

Peer Ericksen var vanlig gruvearbeider. Vi vet ikke hvor han kom fra.

Ole Nielsen var vanlig gruvearbeider. Vi vet ikke hvor han kom fra.

Ole Wiborg – mannen som fant det første gullet i Eidsvoll. Han var med på undersøkelsen i 1758 og fortsatte i

37

Udskrift
Eil Wilses Aars Regnskab Den 6. Maaned
1759.

	1 ^{de} Slags Sjøl	2 ^{de} Slags Sjøl	3 ^{de} Slags Sjøl	4 ^{de} Slags Sjøl	Summa	
	18	18	18	18	50	3
Ole Wiborg	6	6	6	6	24	12
Jens Ericksen } Mester	6	6	6	6	24	8
Jens Ericksen } Commendant	6	6	6	6	24	7
Jens Ericksen } Sjøl	6	6	6	6	24	7
Christen Ørbeck	6	6	6	6	24	7
Peer Ericksen	6	6	6	6	24	7
Dagarbeidere a. 1759.						
Ole Wiborg	5	5			10	82
Samuel Ericksen	5	27			32	79 1/2
Amund Ericksen	5	5	2	6	20	72
Daniel Ericksen	5	27	3	6	38	89 1/2
Carl Ericksen	2	5	2		9	22
Christen Ericksen	5	5	2	6	20	72
Ole Ericksen	5	6	2	5	20	85 1/2
Ole Ericksen	2	5			7	3
Ole Ericksen	2	5			7	30
Ole Ericksen	2	5			7	30
Ole Ericksen	2				2	36
Ole Ericksen		2	2	6	10	69
Ole Ericksen		5	2		7	66
Ole Ericksen			2	6	10	82
Ole Ericksen			2	6	10	82
Ole Ericksen	2	5	2		9	6
Ole Ericksen	6	6	6	6	24	28
					180	76 1/2

51

Regnskapet for sjetten måned 1759 med navn på arbeiderne. (Originalen i Riksarkivet).

1759, men det ser ut som han sluttet relativt fort. Han dukker opp igjen i 1774 som skjerper ved verket (en som leter etter nye forekomster).

Ole Hoel var vanlig arbeider ved gruva. Han var trolig fra Eidsvoll.

Endre Madsen fra Flatemo i Tretten i Gudbrandsdalen. Han var født i 1723 og gift med Berthe Erichsdatter. Madsen ble ansatt ved verket i mai 1759 og ble første rydningsmann på eiendommene Solberg og Lia i Gullverket. I 1801 hadde han pensjon fra verket.

Niels Paalsen var kullbrenner ved verket. Det er ukjent hvor han kom fra.

Johan Casper Mickaelsen var vanlig gruvearbeider. Det er ukjent hvor han kom fra.

Per Ericksen Qvamswold var tømmermann ved verket. Han var neppe eidsvolling.

Ole Jacobsen var tømmermann ved verket. Det er ukjent hvor han kom fra.

Knud Olsen Wiborg. Han var sønn av «gullopplageren» Ole Wiborg og ble ansatt som dreng ved verket på ettersommeren 1759 – 14 år gammel.

Ole Nielsen var tømmermann ved verket. Det er ukjent hvor han kom fra.

Torsten Sandholt. Han var tømmermann ved verket, og er trolig den samme som Tosten Gudbrandsen, født 1715, som var bonde på Sandholt i Eidsvoll fra 1756 til 1772.

Hans Clausen var muremester ved verket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Poul Rasmussen Habberstad var født i 1731 og jobbet ved gullverket i mange år. Han var trolig fra Eidsvoll. Han var gift med Mari Jensdatter og bodde i Storbråten i Gullverket.

Ole Nielsen Hoel var tømmermann ved verket. Han er kanskje den samme som Ola Nilsen, født 1725, som var bonde på Arstun Hol i Eidsvoll fra 1762 til 1797.

Iver Ottersen kom fra Kongsberg. Han var snekker og tømmermann ved verket.

Ole Nielsen Habberstad var tømmermann ved verket. Han var kanskje sønn av Nils Olsen på Nordre Habberstad i Eidsvoll.

Per Richardsen var vanlig gruvearbeider. Navnet tyder på at han ikke var fra Eidsvoll eller nabobygdene. Han var gift med Kjersti Engebretsdatter og bosatt på småbruket Rikardsbråten i Gullverket. Han ble sjuke og sluttet i 1767.

Ole Richardsen var trolig bror til Per Richardsen. Han ble ansatt ved verket på ettersommeren 1759.

Christopher Brustad ble ansatt i august 1759. Han var kanskje den samme som Kristoffer Nilsen, født 1732, som var bonde på Brøstad i Eidsvoll 1755-1773.

Tarald Alfsen var vanlig gruvearbeider. Det er ukjent hvor han kom fra.

Niels Holth ble ansatt som gruvearbeider i august 1759. Han kom trolig fra Eidsvoll.

Ole Johan Trollerud var anslager ved verket fra høsten 1759. Han var trolig ikke fra Eidsvoll eller nabobygdene.

Ingebredt Monsen ble ansatt høsten 1759. Han er ikke videre kjent.

Jacob Christensen ble ansatt høsten 1759. Det er ukjent hvor han kom fra.

Jens Julsrud ble ansatt høsten 1759. Han kom trolig fra Eidsvoll.

Halvor Røgholt ble ansatt som sagmester ved verket høsten 1759. Han kom trolig fra Eidsvoll.

Per Olsen var dreng ved verket høsten 1759. Han er kanskje den samme som «Peder Olsen» fra Botshaugdalen i Gullverket som dukker opp igjen som dreng ett år seinere.

Christen Gundersen var vanlig gruvearbeider fra høsten 1759. Vi vet ikke hvor han kom fra.

Michel Olsen ble ansatt høsten 1759. Vi vet ikke hvor han kom fra.

Jacob Christensen ble ansatt høsten 1759. Omkring 1765 ryddet han småbruket Finsbråten i Gullverket og bosatte seg der. Han fikk sykepengene av verket fra 1765.

NOEN SEINERE ANSATTE

Peder Bentsen ble ansatt ved gullverket våren 1760. Han var født i Jønndalen i Dovre ca. 1733, og han døde i Gullverket i 1780. Bentsen var gift med Marit Larsdatter fra Lesjaskog. De ryddet småbruket Lesja i Gullverket som fikk navn etter konas hjembygd.

Bent Pedersen, født 1755 – død 1824. Han var sønn av Peder (Per) Bentsen i Lesja og gift med Ingeborg Olsdatter fra Nord-Odal. De var bosatt i Lesja i Gullverket.

Det er ikke kjent når Bent Pedersen ble ansatt ved verket, men tradisjonen forteller at det var han som fant gullforekomsten ved Brøstadgruva. Han ble sjøl stiger der.

Niels Nielsen Blecheberg, født ca. 1730, ble ansatt i 1761 og var anslager ved verket. Han jobbet ved verket til nedleggelsen i 1783 og deretter som oppsynsmann til 1786. Han kom trolig fra Kongsberg der navnet «Blecheberg» går igjen i siste halvdel av 1700-tallet. Navnet stammer opprinnelig fra en gard i Sigdal. Niels var gift med Marte Henriksdatter fra Fenstad i Nes på Romerike og var første rydningsmann på småbruket Bleikeberg i Gullverket.

Ingebredt Rasmussen ble ansatt som dreng ved verket høsten 1760.

Halvor Mattisen ble ansatt ved gruva i 1762. Han ble første rydningsmann på småbruket Søbråten, Storbråten i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Mads Endresen, født 1754, var sønn av Endre Madsen og bosatt i Lia i Gullverket. Han ble ansatt ved gullverket før 1774.

Hans Madsen ble ansatt ved verket i 1760. Han var gift med Gjertrud Gulbrandsdatter, men det er ikke kjent hvor de kom fra, eller hvor de bodde.

Christen Røgholt var høsten 1760 ansatt ved verket for å kjøre setteved. Han var rimeligvis fra Eidsvoll.

Ole Pedersen, født ca. 1720 – død 1783, ble ansatt ved verket tidlig på 1760-tallet og jobbet der til ut på 1770-tallet. Ole Pedersen var gift med Goro Embretsdatter og var første rydningsmann i Botshaugdalen i Gullverket. Det er ukjent hvor han kom fra.

Peder Olsen, født ca. 1748, var sønn av ovennevnte Ole Pedersen og var dreng ved verket høsten 1760, bare 12 år gammel. Han bodde antakelig hos foreldrene i Botshaugdalen og jobbet trolig ved verket til nedleggelsen i 1783.

Ole Olsen, født ca. 1750, var også sønn av Ole Pedersen. Han var gift med Dorte Jensdatter og bosatt i Botshaugdalen i Gullverket. Ole Olsen ble ansatt ved verket omkring 1766 og var med til nedleggelsen 1783.

Gunder Knudsen var ansatt i 1782 da han ble gift med Berthe Larsdatter Vibak, datter til den første sjefen ved gullverket, Lars Viebach. De dro til Kongsberg der han døde før 1795.

Ougen Johannessen, født ca. 1756, var sønn av gullverkspioneren Johannes Ougensen og ble ansatt ved gullverket seinest 1780. Han var gift med Magnhild Eriksdatter fra Stange og bosatt på eiendommen Vangen i Gullverket, seinere på naboeiendommen Rikardsbråten.

Trond Amundsen var tømmermann ved verket. Han kom fra Folldal Verk i 1765 og ble første rydningsmann på eiendommen Tronsbråten i Gullverket som fikk navn etter ham. Amundsen sluttet ved verket på 1770-tallet.

Efraim Larsen, født 1765, var sønn av skytter Lars Olsen Svendsrud på Glabakk i Gullverket. Han flyttet sammen med familien til Kongsberg seinhøsten 1772, men var tilbake som dreng ved gullverket i 1779. Han flyttet seinere tilbake til Kongsberg der han tok jobb ved sølvverket.

Even Dahl var fra Kongsberg. Han var gift og er nevnt som ansatt ved gullverket i 1768. Han hadde en bror som arbeidet ved Røros kobberverk samt en bror og flere svogere som var ansatt ved Kongsberg sølvverk.

David Olsen ble ansatt ved gullverket seinest 1779, bare 14-15 år gammel. Han ble gift med datter til verkspioneren Poul Rasmussen og bodde i Storbråten i Gullverket sammen med kona Marte Poulsdatter.

Halvor Hansen var ansatt som smed ved verket fra seinest 1774.

Per Egertsen fra Kongsberg er nevnt som ansatt ved gullverket i 1766.

Johannes Halvorsen Grube kom trolig fra Kongsberg. Han ble ansatt før 1779 og bosatte seg på småbruket Tronsbråten. Han var gift med Marte Katrine Larsdatter Svendsrud, datter til skytter ved verket, Lars Olsen Svendsrud. De flyttet til Kongsberg da gullverket ble nedlagt i 1783.

Kjell Trondsen kom fra Vardal. Han var født i 1734 og jobbet ved gullverket fra ca. 1775 til verket ble stengt i 1783. Han bodde først på Glabakk i Gullverket, seinere på Sjøberg i Gullverket.

Per Røgholt var trolig fra Eidsvoll. Han var dreng ved verket i 1774.

Isak Knudsen var fra Setre ved Minnesund. Han var født omkring 1738 og ble ansatt ved gullverket i 1774. Han bodde i Holsetra i Gullverket og var gift med Berte Rasmusdatter fra Bjørke i Eidsvoll.

Daniel Kiøstelsen ble ansatt seinest 1779. Han bodde i Storbråten i Gullverket i tidsrommet 1781–1784.

Jon Kjøstelsen, født ca. 1736, var ansatt ved verket fra seinest 1781. Han var gift med Inger Larsdatter og bodde i Holsetra i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Johan Didrik Jørgensen var ansatt ved gullverket i 1780 da han ble gift med Kari Torstensdatter fra Sandholt i Eidsvoll. De dro seinere til Kongsberg der han kanskje også kom fra. Begge døde på Kongsberg før 1795.

Christian Johan Henriksen Eberlin var oppvokst ved Konnerudverket utenfor Drammen. Han kom til gullverket omkring 1777 og var der til statens nedleggelse i 1783. Da flyttet han til Kongsberg der han ble tilsatt ved sølvverket.

Thomas Pedersen ble ansatte omkring 1765. Han var første rydningsmann på småbruket Rundtom i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Simen Enersen var arbeider i gullverket fra seinest 1770 til ut på 1780-tallet. Han påtok seg også kjøring for verket. Han var bosatt i Storbråten i Gullverket.

Nils Olsen, født 1735, ble ansatt ved verket omkring 1770. Han bodde på eiendommen Rundtom i Gullverket.

Anders Larsen var skytter ved verket fra 1770-tallet. Han bodde på eiendommen Søli i Gullverket fra 1778 til sin død i 1785. Han var gift med Marte Andersdatter.

Tarald Christensen var gruvearbeider fra omkring 1770 og bosatt på eiendommen Finsbråten i Gullverket. Han flyttet seinere til Rikardsbråten i Gullverket.

Knud Olsen ble ansatt ved verket omkring 1780. Han bodde på eiendommen Sjøberg i Gullverket, men brøt også opp et jordstykke ved Grasligruva der verket hadde virksomhet.

Jon Pedersen, født ca. 1750 og gift med Marte Christophersdatter. De bodde på eiendommen Finsbråten i Gullverket. Jon Pedersen var ansatt ved verket fra omkring 1774 til nedleggelsen i 1783.

Arbeiderne flyttet fra skjerp til skjerp etter hvor det var bruk for dem, fra Sannergruva i sørvest til Larsputten i øst og Prins Fredriks gruve i nord. Det var altså ikke slik at de samme arbeiderne holdt til på samme sted hele tida.

Gruvearbeiderne som slo seg ned og ryddet småbruk i kongens allmenning, kom raskt i konflikt med bøndene i Eidsvoll. Bøndene hadde tidligere vært alene om å ha interesser i skogen. Der hadde de setrene sine og der slapp de buskapen på beite.

Nå fikk også gullverksarbeiderne småbruk med beitedyr og fôrproduksjon. Gruvedrifta fortrenget dessuten seterdrifta slik at bøndene måtte anlegge nye setrer andre steder i allmenninga. Konfliktene førte til mange stridigheter. Gruvearbeiderne sendte til og med brev til kongen der de klagde på bøndenes framferd. Denne viktige delen av lokalhistoria skal vi i denne omgang la ligge til fordel for gruvehistoria.

Den første driftsperioden

Den virkelige gruvedrifta kom i gang i mai 1759 med 30 arbeidere. Flere av dem kom fra sølvverket på Kongsberg, og i tiårene som fulgte, kom det stadig dyktige fagarbeidere derfra. Reisa mellom Kongsberg og Eidsvoll tok vanligvis tre dager. Ruta man fulgte gikk over Hokksund og Lier til Christiania og videre oppover Romerike.

Gruvedrifta foregikk ved Sanner seter der Knoffsløkken nå ligger – midt inne i svarte skauen, flere kilometer fra nærmeste, faste bosetting. Nå ble det liv og røre både i skogen og på gardene i Eidsvoll. Arbeiderne måtte ha tak over hodet og tok i bruk seterhus i området som boliger. Garden Fremming sør for Minnesund var base for gruveledelsen den første tida.

Oppstartet førte til et stort behov for bygningsmaterialer og utstyr. Tømmer og ved var allerede hogd og kjørt fram i løpet av vinteren. Alt annet måtte fraktes opp med kløv siden det ikke fantes noen veg til gruva. Lokale bønder stilte med hester. Nils Hoel, Jørgen Tønsager, Erik Tønsager, Borger Tønsager og Erik Hemli stilte med tre hester hver. Ole Amundsen Hemli med én hest, Halvor Holt med to. Kvartermester Halvor Eriksen Røgholt synes å ha hatt ei slags formannsrolle i dette frakt- og forberedelsesarbeidet som pågikk i nesten to uker.

Åa mellom Øvre og Nedre Holsjø ble lagt om for å få vannet lenger vekk fra gruva, og man bygde demninger for å utnytte vannkrafta både til et pukkverk og til et sagbruk som ble oppført ved verket.

Berget ble brutt både ved fyrsetting og ved hjelp av krutt.

Fyrsettingen foregikk ved at man reiste ved opp langs fjellet og tente på. Når varmen ble sterk nok, sprakk fjellet og ble sprøtt slik at malmen kunne brytes løs med hakker og spett. Metoden krevde god lufttilgang i gruva for å holde liv i varmen, og den måtte hele tida passes. Det var en utrolig varm jobb, for temperaturen i gruva steg fort til over 50 grader. Vanligvis måtte det dessuten flere fyrsettinger til for å løse opp berget.

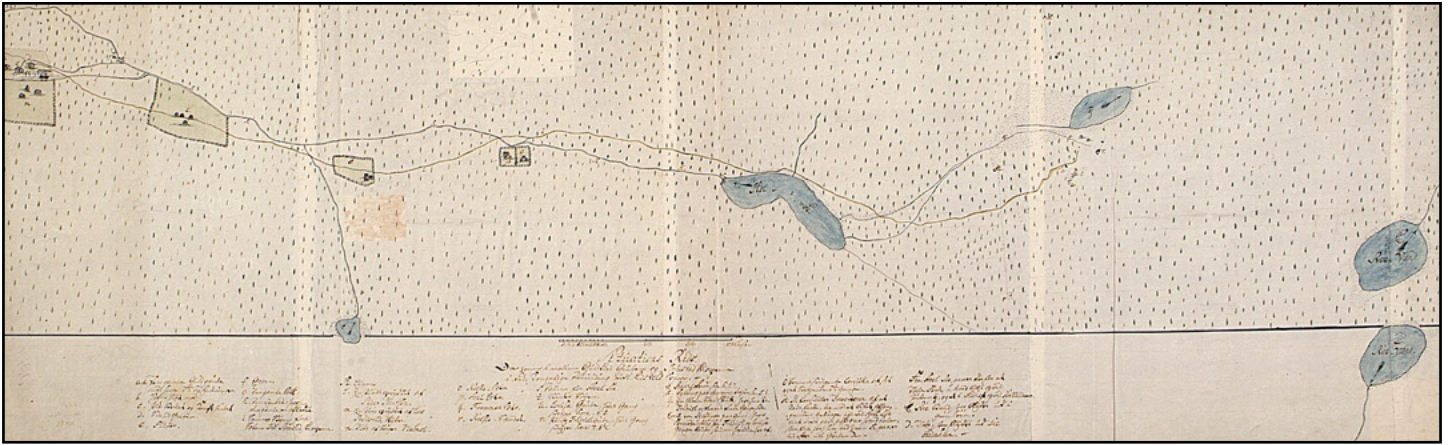
Fyrsettingen krevde store mengder ved. Hvor mye varme som krevdes, var avhengig av bergets beskaffenhet, men vanligvis regnet man med å måtte bruke fire-fem kubikkmeter ved for å kunne bryte én kubikkmeter berg. Det ble ikke brukt vann for å få berget til å sprekke.

Veden til fyrsetting var det lokale bønder som skaffet. Prisen var 48 skilling per kubikkmeter, framkjørt til verket.

Sprenging med krutt var vanlig i norske gruver fra 1680-tallet – ved siden av fyrsetting. Borehullet ble boret for hånd, og grovkornet krutt ble enten helt direkte ned i hullet eller lagt i en slags patron eller pakket inn i papir og stukket ned i hullet med et langt, tynt redskap, kalt «renne-nål». Anteningen foregikk med ei enkel lunte.

Åa mellom de to Holsjøene ble lagt om i flere hundre meters lengde i et forsøk på å hindre at vatnet rant inn i gruva.

Kart over gullverket og områdene nordafor fra 1761. Sjølve verket sees helt til venstre på kartet. Videre mot høyre er inntegnet småbruket Lesja og setrene Røisivangen og Holsvangen. Sjøene er fra høyre mot venstre; Røvatnet (øverst) og Vesle Røvatnet, Putten, Øvre Holsjø og Røisitjernet (i nederste kartkant). (Original i Riksarkivet)

Egne skyttere sto for sprengingen. Den første skytteren ved gullverket var Lars Svendsrud fra Kongsberg som var med helt fra prøvetakingene i 1758 til høsten 1772. Vann i gravene er et kjent problem over alt. Gullverket var ikke noe unntak.

Den første gullgruva, som fikk navnet Gullkisgruva, lå helt inntil det opprinnelige bekkeløpet mellom de to Holsjøene, og gruvegangene gikk delvis under bekken. Forsøket på å legge om bekken ga ikke ønsket resultat. Vannet rant ustanselig inn i gruva. For å holde vannet unna, måtte man sette i gang to pumper. Disse ble drevet av vasshjulet til pukverket og av ei hestevandring.

To hester og to gutter holdt hestevandringa i gang døgnet rundt. Betalingen for den jobben var 156 daler i året, eller 12 daler for hver bergmåned, siden bergvesenet delte året opp i 13 måneder.

Pukkverket skulle knuse den gullholdige steinen. Drivkrafta var et vasshjul, men pukverket var anlagt et stykke fra åa, og vannet måtte ledes fram via trerenner. I flomtida ble det for mye vann, midtsommers var det for lite og om vinteren frøs det slik at vasshjulet knapt kunne brukes i det hele tatt.

Sjølve utvinningen av gull ble foretatt på Kongsberg. Det man gjorde ved gullverket, var å fjerne mest mulig verdiløst materiale. Man plukket først vekk gråsteinen for hånd. Så pukket man malmen til småstein og knuste denne til sand.

Gull er svært tungt. Det har spesifikk vekt (egenvekt) på 19,32. Gullholdig materiale kan derfor bli liggende igjen når man skyller sanda med vann. Ved gullverket foregikk denne vaskinga i trerenner med tverrgående riller. Den letteste sanda ble skyldt vekk, den tyngste sanda – med gull – ble liggende igjen i rillene. Slik sand kalles slig. Det var denne sligen som ble fraktet til Kongsberg for den endelige utvinningen av gull. Eneste utvinning som ble foretatt ved gullverket, var prøver for å sikre at pukking og vasking var mest mulig effektiv. Den lokale prøvetakingen foregikk svært primitivt. Gull er så tungt at det synker til bunns når man blander det med kvikksølv. Lettere materialer blir flytende oppå og kan siles vekk. Prøvene ble tatt ved at man hadde gullsand og kvikksølv i en smeltedigel som man varmet opp på kakkelovnen inne hos verkets leder. Metoden ble kalt amalgamering.

Kvikksølv var ikke noe man bestandig hadde ved gullverket. Når det manglet, måtte prøvene sendes til Kongsberg for smelting. Arbeidslederen ved pukverket – pukktigieren – måtte da ventet til han fikk svar tilbake fra Kongsberg før han eventuelt kunne endre drifta for å bedre resultatet.

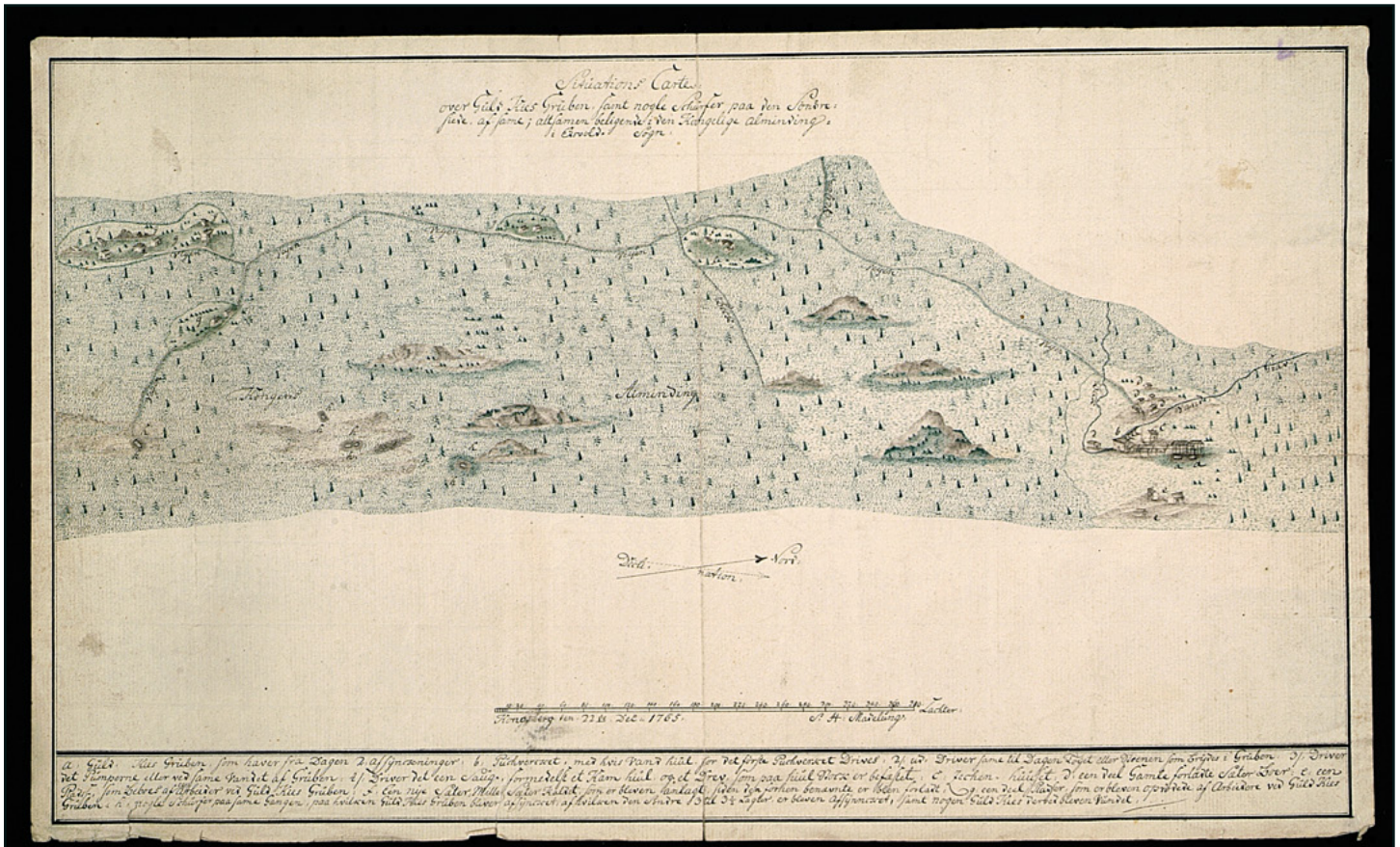
I 1761 ble det sendt 50.000 kilo slig til Kongsberg. Hvis vi regner et halvt tonn på lasset, gikk det denne vinteren 100 lass fram og tilbake mellom Gullverket og Kongsberg – med hest og slede. Det kunne være tolv hester i følge.

Transporten minket en del etter 1769 da man innført en ny metode for anriking ved gullverket.

Etter ett års drift ble gullverket som et statlig selskap formelt opprettet ved kongelig resolusjon den 11. desember 1759. Virksomheten varierte mye fra år til år. I 1759 var det rundt regnet 30 ansatte. Da foregikk all virk-

somhet ved Gullkisgruva ved nåværende Knoffslækken og Glabakk. Årsomsetningen endte på 2.000 riksdaler. Året etter sank arbeidsstokken til 20 og omsetningen til vel 1.500 riksdaler.

Drifta i 1761 holdt seg på samme nivå, men så økte man aktiviteten igjen. Antallet arbeidere økte til 25 i 1762 og rundt 30 i 1763. Årsomsetningen kom igjen opp i 2.000 riksdaler. Så gikk det raskt tilbake. I 1766 var det i gjennomsnitt ikke mer enn ti ansatte ved verket, og omsetningen falt ned mot 1.000 riksdaler. Det året kom begge bergmesterne fra Kongsberg sølvverk på befaring. Da var det to gruver ved verket, den søndre var 11 lagter (ca. 20 meter) djup, men drifta der var innstilt fordi den gullførende kisgangen ble borte. Den nordre gruva var vel 28 meter djup. På fire-fem meters djup hadde man funnet en rik kisgang der man til og med fant små, gedigne gullkorn. I 1768 var denne gruva utvidet til 31 lagters djup (vel 58 meter), men der forsvant den

Blygruve

Parallelt med satsinga på gull, ble det i 1759 startet ei blygruve i Mistberget. Begge gruvene ble drevet med samme ledelse og for samme regning. Lars Henriksen og Niels Gulbrandsen – begge trolig fra Kongsberg – var skyttere og ledere. Michael Hansen fra Kongsberg var smed. Alle tre var samtidig sys-selsatt ved gullverket. Blygruva hadde i tillegg seks arbeidere.

Kartskisse datert «Kongsberg 22de Dec. 1765» med tittel «Situations Carte over Guld Kies Gruben, samt nogle Scherper paa den Søndre side af same; altsamen beliggende i den Kongelige alminding i Eisvold Sogn».

Kartet har følgende forklarende tekst (modernisert):

a) Gullkisgruva som har to avsynkninger. - b) Pukkverket med vasshjul som også heiser opp steinen som brytes i gruva, driver pumpene som får vannet ut av gruva og, ved hjelp av et kamhjul og et drev som er festet på hjulstokken, driver ei sag. - c) Sakkerhuset (boligen for arbeiderne). - d) En del gamle, forlatte seterhus. e) En plass (Glabakk) som beboes av en arbeider med Gullkisgruva. - f) Ei ny seter, Milliseter (Millidalen). g) En del plasser som er ryddet av arbeiderne ved Gullkisgruva. - h) Noen skjerp på samme gang som Gullkisgruva, hvor det søndre er 3-3½ lagter (ca. 6 meter) dypt og noe gullkis er funnet. (Originalen i Riksarkivet).

gullførende kisgangen.

Selv om det etter hvert ble tatt opp flere gruver og skjerp over et stort område, ble utbyttet hele tida mindre enn magert. I 1770 og 1771 forsøkte man seg ved Brøstadgruva, og tok ut 1500 tønner malm (ca. 375 kubikkmeter) som ble kjørt ned til pukkverket på Knoffsløkken. Det ga 403,25 tønner (Ca. 100 kubikkmeter) slig som ble kjørt til Kongsberg for utvinning.

Danske David Eberhardt Bradt, som besøkte gullverket i 1781, forteller at det fra 1759 til 1772 kun var utvunnet 2,5 kilo gull (10 mark) samt en del steiner med synlig gull i. Steinens verdi oversteg ikke 150 riksdaler, mente Bradt.

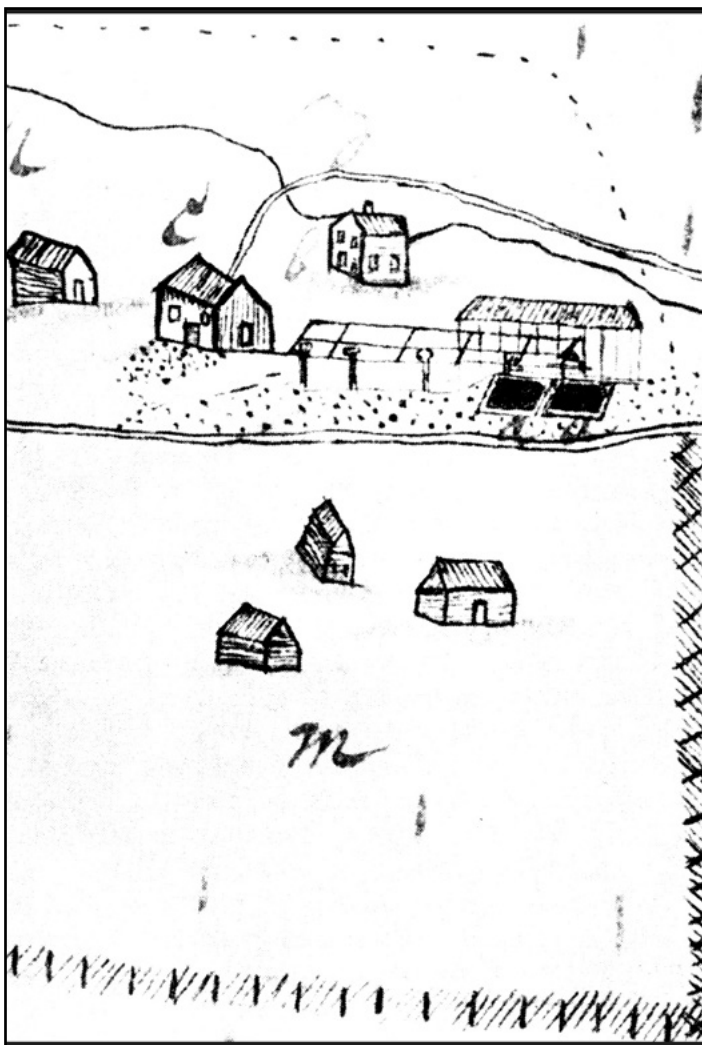
I samme periode hadde utgiftene vært på 16.000 riksdaler. Etter vel 13 års drift hadde staten tilsynelatende fått nok. Ved kongelig resolusjon 23. juli 1772 ble det besluttet å legge ned hele gullverket. Man ville ikke engang ta bryet med å behandle den gullmalmen som var tatt opp fra gruvene.

Den 25. august 1772 meldte gruvesjefen Lars Viebach tilbake til Kongsberg at alt arbeid var opphørt og arbeiderne permittert. Blant dem som mistet arbeidet, var skytter Lars Svendsrud fra Kongsberg som hadde vært med siden prøvetakingene i oktober 1758. Nå tok han med seg familien og flyttet tilbake til Kongsberg.

Andre arbeidere gjorde det samme. Men de som hadde stiftet familie og bygd seg småbruk i kretsen, de ble værende i Gullverket. De satset vel på å livnære seg på det som jordbruket ga, med noe tilfeldig arbeid ved siden av.

Rødt glass

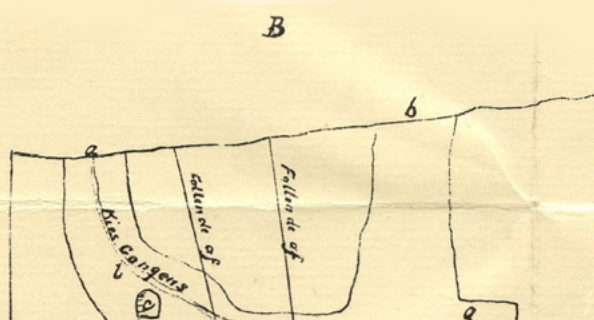
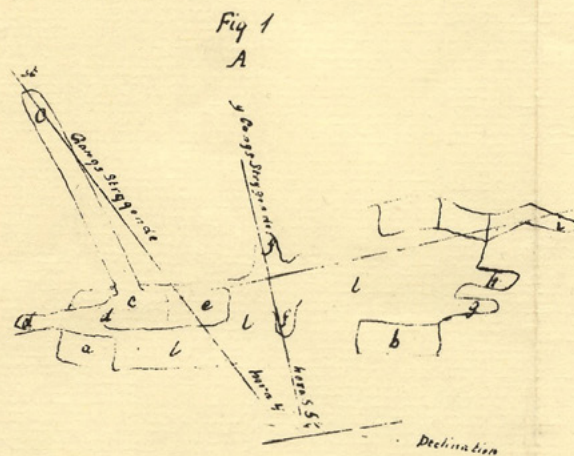
Noe av avfallet i pukkverket på Knoffsløkken ble benyttet av Biri Glasshytte. Ved tilsetning av vrakmalm fra gullverket fikk glasset et nydelig rødskjær. Den første lederen for verket, Lars Viebach, hadde gitt glassverket tillatelse til å hente dette avfallsproduktet, men etterfølgeren, Erik Otto Knoph, var ikke like overbærende. Han beskyldte tvert om glassverket for tyveri, mens glassverket på sin side viste til at «Kongen brugte den jo ikke». Det hele løste seg etter hvert til glassverkets beste.

Gruveområdet med Gullkisgruva som to mørke firkanter; pukkverket (c), arbeidsbrakkene /bakenfor) og et eldre seterhus (t.v.). I forgrunnen: Eiendommen Glabakk. (Utsnitt av kart fra 1761, originalen i Riksarkivet).

Gullkies Gruben ved Eidsvolds Guldverk!

a, Søndre Grube, b, Nordre Grube, c, Quarslag til Vest, d, Faldort til Syd, e, Søndre Gesank og Strasse til Nord, f, Quarslag til Ost og Vest, g, faldet over til Nord, h, 2de Faldort til Nord, i, 3de Faldort til Nord, k, Nordre Gesank og Strasse til Nord, l, Gullkies Gruben. Kartet er 1/2 Størrelse af S. R. Ma. delingskart dateret Kongsberg den 23de December 1763.

Kart over den første gruva, Gullkisgruva, datert Kongsberg 23. desember 1762.

Øverste ser vi gruva rett ovenfra med blant annet en betydelig gruvegang vestover (c).

Den nederste tegninga er et snitt fra sida og viser de to sjaktene (a og b) med en gruvegang sørover fra a og tre ganger nordover fra b.

(Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket - utgitt 1790).

Gullverkets fineste hus

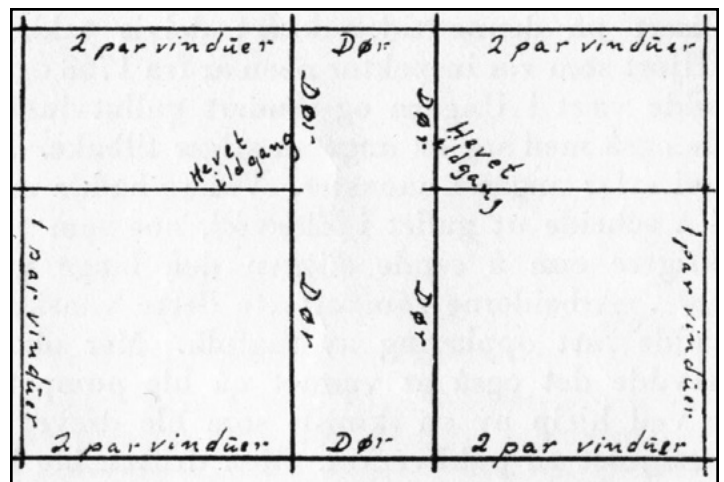
Grunnmuren etter hovedbygningen fra 1778 er fortsatt synlig på verket.

I 1778 ble det bygd nytt hus til bestyreren ved gullverket. Huset ble oppført i to etasjer av laftet tømmer og hadde ei grunnflate på ca. 130 kvadratmeter. Det hadde fire rom i hver etasje med til sammen ti vinduer med sprosse i midten (20 fag), ti dører og fire kakkelovner.

Denne bygningen var uten tvil den største og fineste i hele kretsen og egentlig for fin da Knoffsløkken ble et vanlig småbruk igjen etter gruvedriftas opphør.

Bygningen ble revet, og annen etasje ble solgt til naboeiendommen Glabakk.

I 1854 ble det bygd nytt våningshus på Knoffsløkken, som da ble brukt som et helt ordinært småbruk. I dag er det bare grunnmuren igjen av den store bestyrerboligen på eiendommen, men én av ovnene er bevart.

Plan over første etasje i bygningen.

Større satsing

Vegen som på 1770-tallet ble anlagt fra verket og sørvestover mot den opprinnelige bondebygda i Eidsvoll er fortsatt synlig enkelte steder.

Til tross for statens vedtak om nedleggelse og den påfølgende permittering av arbeiderne, ble det en svært kort driftsstans i 1772. Allerede 27. november samme år – bare tre måneder etter nedleggelsen – kom det kontraordre fra det såkalte norske kammer i København. Malmen som var tatt opp, skulle likevel pukkes og anrikes. Permitteringene ble tilbakekalt og bare få dager seinere kunne geschworener Viebach melde at det var kjørt opp 400 tønner malm fra Sannergruva til verket på Knoffsløkken.

Virksomheten var likevel svært beskjeden. I 1773 var det ikke mer enn drøyt ti ansatte i gruedrifta.

Den 20. desember 1773 var Eidsvold Guldværk atter sak på kongens bord. Da ble det bestemt at gullgruvene skulle få en bevilgning på 1.500 riksdaler i året i fem år framover. Pengene skulle komme fra den norske statskassa, for, som Bradt forteller, «ikke at lade det eengang fattede Haab aldeles fare».

Nå økte aktiviteten. I april 1777 var bemanningen ved Gullkisgruva én geschworener, én arbeidsleder, én skytter, én smed, ti gruvearbeidere og åtte pumpeknekter som jobbet med å holde gruva fri for vann. Dessuten var fem mann beskjeftiget ved et skjerp på Røisivangen og to voksne og tre drenger jobbet på sagbruket. Den totale bemanningen var dermed 29.

I 1778 ble det økonomiske ansvaret for gullverket igjen overtatt av Bergvesenet. Da ble det bestemt at man skulle bruke hele 6.000 riksdaler årlig, for «desto hastigere at bringe i sikker Erfaring, hvorvidt Anviisningerne vilde tee sig, enten til fortsættende Drift eller Indstilling».

I denne perioden skulle antallet ansatte økes til 80. Det ble ei travel tid med mye skjerpning. Dessuten ble det drift igjen i gruver som tidligere var blitt nedlagt.

Sjølve verket ble nå modernisert. Det ble bygd nytt pukkverk – men det gamle ble også brukt – anlagt ny vannledning, bygd nye demninger og nytt beboelseshus for gruvesjefen.

Gruedrifta ble også intensivert. Fra begynnelsen av januar til ut august 1781 ble det utvunnet vel 40 tonn malm fra Gullkisgruva og mer enn 100 tonn fra Grasli- og Larsputtengruvene. I tillegg hadde man vel 400 tonn malm liggende fra forrige års utvinning.

Av dette var det vasket ut 6.100 kg slig som hadde gitt 264,6 gram gull. Regnet ut fra sligmengden blir gehalten over 43 gram per tonn. Det var nesten like mye som man klarte å få ut av den langt mer moderne gruedrifta på Brøstadgruva 125 år seinere.

For å bedre kommunikasjonene ble det også anlagt en helt ny veg sørvestover til Tynsåk i Eidsvoll. Denne vegen er stedvis fortsatt synlig. Tidligere hadde mye av transporten gått vestover mot Minne ved sørenden av Mjøsa.

Sligen ble fortsatt kjørt til Kongsberg for utvinningen av gullet, og materialer og utstyr ble fraktet motsatt veg. I 1776 ble det sendt vel 34 tonn slig med hestetransport fra Gullverket til Kongsberg. Transportkostnadene kom på vel 302 riksdaler, eller knapt ti daler per tonn. De totale kostnadene ved kjøring og smelting kom dette året på vel 1.100 riksdaler.

Det var bønder i Eidsvoll som fikk jobben med å kjøre gullet den lange vegen til sølvverket. Transporten foregikk helst på vinterføre og turen tok ei uke fram og tilbake.

Eidsvoll-bøndene kunne også påta seg frakt den andre vegen. En av dem som oftest deltok i transporten, var Jørgen Larsen Tønsager. I 1774 kjørte han for eksem-

pel et lass stål og krutt fra Kongsberg til Sannergruva og fikk to riksdaler og 48 skilling for turen. I januar 1780 kjørte Iver Doknes og Jon Wenger åtte hestelass med materialer fra sølvverket til gullverket. Betalinga var da tre riksdaler per lass.

Hele allmenninga ble i 1778 lagt inn under gullverkets cirkumferens (myndighetsområde). Derfra skulle det hvert år leveres 600-800 favner ved, betalt med 48 skilling per favn, 150-200 lester (2.700-3.600 tønner) trekull til en pris av mellom 40 og 44 skilling per lest. Leie av hest og kar ble betalt med 32 skilling per dag.

Det var de lokale bøndene som ble pålagt å skaffe varene. I januar måned 1780 var følgende bønder med på å levere setteved til verket: Arne Sander (8 ¼ favner), Thore Hemli (10), Amund Ljødal (12), Lars Hol (20¼), Ole O. Hemli (6), Amund Milli (7), Peder Faaldøl (17 ¼), Peder Hognesen (7 ½), Ole Hemli (12), Ole Mostue (7) og Ole Caspersen (4 ½ favner).

Simen Enersen hadde brent 14 lester kull til Grasligruva, og Engebret Moe leverte seks lester kull til Mostuskjerpet.

Utsnitt av karttegning fra 1765 som viser verket med de to gruvene med heiseanretning over (a), pukkverket (b), sakkerhuset der arbeiderne bodde (c), noen gamle seterhus (d) og i forgrunnen eiendommen Glabakk (e). (Etter original i Riksarkivet).

Ledelsen mens staten drev verket

Gullverket hadde bare to reelle ledere i den tida staten drev verket, Lars Viebach og Eric Otto Knoph. Riktig nok var det bergmester Fredrik Wilhelm Poppe som ledet arbeidet under oppstarten, og i en periode på slutten av 1760-tallet var Jørgen Hiort ansatt som inspektør, men ingen av disse var nevneverdig med på den daglige drifta.

Lars Hansen Viebach (uttales Vibakk) kom fra Kongsberg og ble ansatt som overstiger ved verket fra oppstarten i mai 1759. Han og familien slo seg ned i en av bygningene som ble oppført ved gruva. Lønna hans var til å begynne med 48 skilling per arbeidsdag, tilsvarende 156 riksdaler per år.

Det var nesten tre ganger som mye som en vanlig arbeider fikk. Da han 30. januar 1770 ble utnevnt til geschworener, økte lønna til 196 riksdaler i året.

Viebach og familien flyttet omkring 1771 til småbruket Sjøberg, én kilometer sør for sjølve verket. Han bodde der da han døde av slag den 23. april 1775. Enka, Anne Christensdatter Onshuus, og resten av familien flyttet tilbake til Kongsberg i 1783.

Den 23. mars 1768 ble 31 år gamle Jørgen Hiort tilsatt som inspektør ved Eidsvold Guldværk og Glittenborg Skjærp i Telemark, men fortsatt var det Lars Viebach som var daglig leder ved verket.

Hiort hadde vært elev ved bergseminaret på Kongsberg og hadde seinere studert bergverksdrift i Tyskland og Ungarn. Han hadde med seg ungarenen Ferdinand Thomaschetz til gullverket.

Han skulle innføre en ny måte å skille den gullførende malmen fra det verdiløse gråberget. Den nye metoden viste seg ikke å være særlig bedre enn den man tidligere hadde benyttet, men ble – så vidt vites – brukt helt til staten la ned verket i 1783.

Jørgen Hiort fikk 400 riksdaler i årlig lønn som inspektør, men allerede 14. oktober 1769 ble han tilsatt som bergmester ved Kongsberg sølvverk. Da sluttet han ved gullverket, men han fortsatte som regnskapsfører for verket fram til 1774.

I perioden 1775-1791 var Hiort berghauptmann (øverste leder) på Kongsberg, og han var med på å starte Blaa-fargeverket i Modum. Fra 1790-tallet var han utsending til Rentekammeret i København der han døde i 1804.

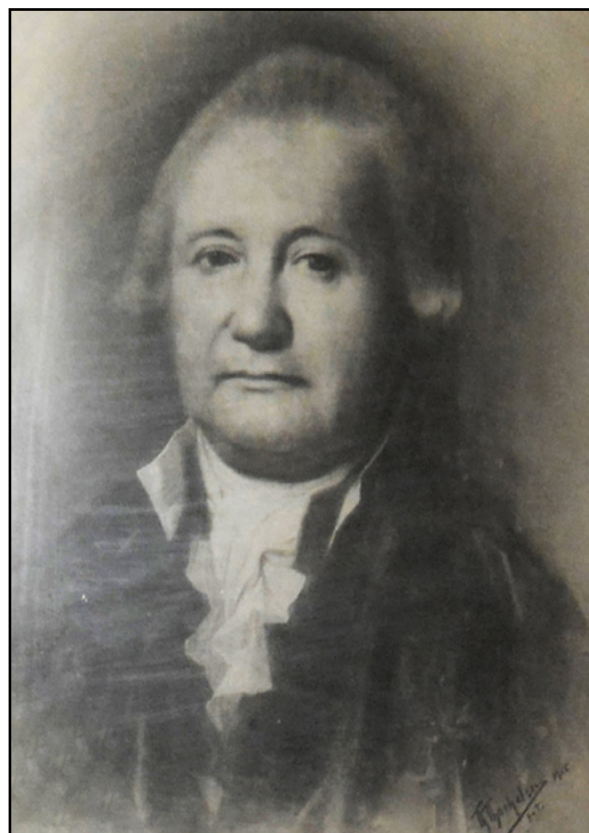
Da gruvesjefen Lars Viebach døde i 1775, overtok Erik Otto Knoph som geschworener. Også han kom fra Kongsberg. Han var 31 år gammel da han overtok ledelsen for verket.

Knoph ledet for øvrig ikke bare gruvedrifta. Han satset også på landbruk med rydding av jord rundt gruveområdet. Eiendommen har fått navn etter ham; Knoffsløkken.

Knoph var sjef for gullverket til staten la ned drifta i 1783. Da ble han leder for et privat «Skjerper og Bergbygningsselskab» som ble stiftet i 1784 for å utvinne bly og sølv ved garden Stensby på Minnesund. I 1786 overtok dette selskapet også drifta av gullverket.

Det private selskapet leverte også metallet til utvinning ved sølvverket på Kongsberg. Først i 1790 dro Knoph tilbake til Kongsberg der han ble bergmester.

Knoph var ungkar så lenge han bodde i Eidsvoll, men da han kom tilbake til Kongsberg, giftet han seg med prestedattera Gunnild Rasmusdatter Solnen. I 1801 hadde de tre barn i alderen fra ti til to år.

Jørgen Hiort var inspektør ved gullverket på slutten av 1760-tallet, og var regnskapsfører for verket til 1774. Seinere ble han leder av sølvverket på Kongsberg. (Etter original ved Norsk bergverksmuseum på Kongsberg).

Samboere

Sjefen for gullverket, geschworener Lars Viebach, hadde etter vår tids syn et moderne familieliv. Datida oppfattet det heller som direkte umoralsk.

Han flyttet til Eidsvoll med samboer Anna Christensdatter Ohnshuus og fikk minst to barn med henne uten å være gift. Det førte til at Anna måtte stå til offentlig skrifte i kirka. Til slutt følte de nok at samboertilværelsen ble for belastende, for de giftet seg i Eidsvoll kirke den 13. august 1772. Bare tre år seinere døde Lars Viebach, men familien ble boende i Gullverket til staten ga opp gruvedrifta i 1783. Da flyttet de til Kongsberg.

Kvittering

Dera 72. Conf. af. Fra min Underskretsen, og Willmanns
 Visse. Da vi for gjordt af Bro. Ober. Long. And. De befaling
 til O. Præd. Guldten. Laa og faldes ind i Kongsberg,
 for skilling H. Guldten. Kjøpt rigtig for betald.
 Kongsberg d. 25 Octobr 1776.

Festiere
Ferdinand Thomaschetz

Kvittering for motatte reise penger av geschworener Knoph, underskrevet Ferdinand Thomaschetz etter ei reise fra Kongsberg til Gullverket i oktober 1776. (Originalen i Riksarkivet)

Regning

Uden min Rejse fra Christiania til
 Gullverket i Febr 1776.

Skjeds Løn af Arbejde	6 R 18 S
Dietspenge i 6 Dage	24 —
	= 30 R 18 S

Summen 30 R 18 S er mig af Visshavens Knoph
 betalt, desfor Løn og kvitteres.
 Kongsberg d. 26 Febr 1777.

J. H. J. H.

Jørgen Hjorths regning for en tur fra Christiania til Gullverket i februar 1776. Turen tok seks dager, og inspektøren fikk 6 riksdalar og 18 skilling til skyssutgifter og 24 riksdaler i diettenger.

Gullgruvene

Letingen etter gull foregikk over hele østsida i Eidsvoll og inn i nabobygdene både i sør, øst og nord. Etter hvert ble det tatt opp en rekke mindre gruver og skjerp.

GULLKISGRUVA

Den opprinnelige gullgruva – Gullkisgruva – ble drevet fra to sjakter. Den nordre, som var det opprinnelige funnstedet for gull, gikk på det dypeste ned til knapt 35 meter (17 lagter). Meningen var at gruvegangene fra de to sjaktene skulle møtes i dypet, men så langt kom man ikke. Den søndre sjakta ble tidlig nedlagt fordi man fikk stor vannproblemer. Den nordre ble drevet til høsten 1768, men da gikk kvartsgangen over til å bli et «dødt og råttent Baand» som ikke inneholdt gull.

De første årene ble det funnet en rekke steiner (stuffer) med synlig gull i. I 1759 nevnes det «flere prægtige Stuffer» som skal ha inneholdt fire-fem lodd gull (60-75 gram). Den mest verdifulle skal imidlertid ha blitt borte da den ble sendt med posten til København!

I 1762 ble det funnet 906 stuffer med samlet vekt på nesten 30 kg, men bare promiller av dette var rent gull. I 1763 ble det rapportert funn av 567 stuffer med samlet vekt på over 20 kg.

Gullkisgruva var i drift i ti år før gullåra forsvant. I desember 1768 ble virksomhet nedlagt, men gruvedrifta fortsatte ved andre gruver og skjerp. I september 1771 ble det åpnet ei ny gruve litt sør for den gamle Gullkisgruva, men i umiddelbar tilknytning til denne. Den nye gruva fikk ikke noe eget navn og gikk bare under betegnelsen «Skjerp nummer 1». Denne gruva var blant dem som ga størst forhåpninger. Den lå imidlertid helt inntil det gamle bekket, og i vårflommen rant vannet inn i skjerp. Dette skapte store vansker. Ved årsskiftet 1780/1781 var følgende arbeidere beskjeftiget ved skjerp: Johannes Ougensen, Peer J. Langskjøn, Iver (Koverud?), Nils Gulbrandsen, Peder Olsen, Petter Engebretsen, Paal Rasmussen, Endre Madsen og Tarald Christensen.

I 1781 var sjakta 17 meter dyp med flere tverrganger. Store deler av virksomheten var imidlertid innstilt, dels fordi gullgehalten avtok, dels fordi fjellet var svært rasfarlig. Likevel ble dette skjerp sammen med flere andre i området nordover til Røisivangen drevet til nedleggelsen i 1783.

SANNERGRUVA

I 1769 ble også Sannergruva tatt opp igjen. Den var ei tidligere kobbergruve fra Det Odalske kobberverks tid som lå sju-åtte kilometer fra Gullkisgruva og pukverket. Her sto det en sekslaftet* tømmerbygning for arbeiderne. Huset hadde fire vinduer og tre dører. Dessuten sto det kullhus og smie ved gruva.

Det er mulig at disse husene ble oppført i kobberverkets tid, for i 1778 ble samtlige hus beskrevet som «gamle og brøstfeldige», og det var altså bare ni år etter at gulldrifta startet.

Den opprinnelige Sannergruva – også kalt Holsgruva – ble drevet ned til 20 meters dyp. En ny gullforekomst ble oppdaget litt lenger vest. Denne forekomsten var en smal gang som ga lite malm og som ble avviklet allerede i september 1772.

David E. Bradt, som skrev om gullverket i 1790, forteller at det var bonden Mads Nordre Sander som oppdaget forekomsten. Han er kanskje identisk med den Mads Sander som var med på gruvedrifta fra første stund.

Sannergruva var i 1774 bemannet med én smed, fem gruvearbeidere og én dreng. Det ble gjort en rekke funn av steiner med synlig gull i ved Sannergruva. I 1770 fant man 11 stuffer og i 1775 hele 436 stuffer som til sammen veide 24 mark og 1 ¾ lodd, hvilket skulle tilsvare om lag seks kilo. Av dette var vel 115 gram fint gull.

Året etter rapporteres det om 165 stuffer som ga vel 46 gram gull. Til tross for gullsteinene var ikke drifta lønnsom. Sannergruva ble lagt ned i 1776. Blant de siste som jobbet der var Nils Nilsen (Bleikeberg), Endre Madsen (Solberg), Johannes Ougensen (Vangen) og Isak Knudsen (Holseter), alle bosatt på småbruk i Gullverket.

**Sekslaftet betyr at det var en delevegg av tømmer på langsida av bygningen. Den fikk seks laft (sammenføyninger av tømmerstokker som står vinkelrett på hverandre). En helt enkel tømmerbygning er firelaftet. Der er tømmerstokkene bare laftet sammen i hus hjørnene.*

Den 31. mars 1778 ble hus og trevirke solgt på auksjon. En Hr. Frylig kjøpte arbeiderbrakkka (sackerhuset) for ti riksdaler. Løytnant Gjerdrum kjøpte kullhuset for 82 skilling og Gulbrand Lynes kjøpte smia for én daler og 24 skilling.

Bilde fra Sannergruva i dag. Drift på slutten av 1800-tallet utvidet gruva vesentlig.

GRASLINGRUVENE

I 1770 ble det tatt opp tre nye skjerp ved tjernet Larsputten, nær grensa mot Nord-Odal. Disse gikk under fellesbenevnelsen Grasligruvene eller Grasliskjerpene. Også her ble det bygd hus for arbeiderne. Det ble til og med dyrket opp litt jord.

Det vestre Grasliskjerp ble drevet ned til 13 meter, men ble nedlagt før 1781. Ved det østre skjerp var 14 arbeidere i sving ved utgangen av 1780:

Anders Olsen, Christen Flatager, Jon Pedersen, Jon G. Koss, Nils H. Skogstad, Ole M. Strand, Daniel Kiøstelsen, Isak E. Kofstad, Christian Eberlin, Erick O. Raaen, Iver (Koverud?), Nils Gulbrandsen, Nils H. Bruustad og Halvor Svensen.

Utbyttet var lite, og virksomheten ble langt ned ved årsskiftet 1780/1781.

Larsputtgruva var rikest av de tre gruvene. Ved årsskiftet 1780/1781 var det sju arbeidere ved gruva; Christen Salgaard, Baltzer A. Ruud, Johannes Grube, Jens Engvold, Isak Knudsen, Lars Isaksen og Jørgen B. Vold. Drifta hadde da kommet 10-11 meter under bakken.

Larsputtgruva var i drift så lenge staten hadde verket i gang, og drifta ble gjenopptatt av Bernt Anker og Det Ankerske Fideikomiss. I den siste perioden satset man i hovedsak på kobber.

Det fortelles at kvinner bar malmen i meiser på ryggen fra Larsputten og helt til pukkverket ved Knoffsløkken, en strekning på anslagsvis fire kilometer. Det finnes imidlertid ingen oppteignelser om dette i de offisielle regnskapene. Der framgår det

at det var lokale bønder som sto for malmkjøringa fra disse gruvene som fra alle de andre. Kjøringa ble satt ut på anbud etter pris per tønne malm. Ei tønne veide knapt 500 kilo.

I 1779/1780 fikk Ole Habberstad anbudet til åtte skilling per tønne. Han kjørte 336 tønner malm fra Grasliskjerp til verket og fikk 28 riksdaler for jobben. Det tilsvarer omtrent ei halv årslønn.

PRINS FREDRIKS GRUVE

Da den opprinnelige Gullkisgruva ble lagt ned på slutten av 1768, ble virksomheten flyttet til Prins Fredriks gruve ved den seinere Brøstadgruva. Også Prins Fredriks gruve hadde opprinnelig vært ei kobbergruve for Det Odalske kobberverk.

Bergmester Fredrik Wilhelm Poppe, som besøkte gullverket på nytt i 1769, tok prøver i «Fredriks». Disse viste seg å være nesten uten gull, men de inneholdt litt sølv og kobber.

Virksomheten i Prins Fredriks gruve ble innstilt i 1771. Da var det tatt ut 1.500 tønner malm, og 20 tonn slig var kjørt til Kongsberg.

ANDRE SKJERP

I tillegg til disse «hovedgruvene» ble det tatt opp en rekke skjerp over hele østsida i Eidsvoll og videre inn i nabokommunene Nes i sør og Stange i nord.

Skjerp nr. 2 sies å ha ligget «paa Sydsiden af Vandet» (uvisst hvilken sjø). Det ble tatt opp på 1770-tallet. Her ble det i 1777 tatt ut 68 tønner (vel 30 tonn) malm.

Katgruva lå nord-nordvest for Gullkisgruva og inntil bekkefare. Også dette skjerp ble tatt opp på 1770-tallet. Arbeidet måtte ofte avbrytes i lengre tid fordi vannet strømmet inn i gruva. I 1777 tok man ut 91 tønner malm fra Katgruva, men i 1778 var produksjonen sunket til bare seks tønner.

Røisiskjerp lå sør for Røisivangen. Skjerp ble tatt opp seinest 1776. Et uttak på vel 82 tonn malm ga 46,7 gram gull og en tilsvarende mengde sølv. Gehalten tilsvarte altså omlag et halvt gram gull per tonn masse, mens man i dag snakker om at drivverdige forekomster kan ligge på et sted rundt fem gram per tonn.

Røisiskjerp er kanskje identisk med «Skjerp nr. 3».

Ei av de to Grasligrubene som ble drevet på 1770-tallet. Sjakta er nå fylt med vann.

Skjerp nr. 4 lå i «Lesja utmark», nær Katgruva, og er trolig det som seinere fikk betegnelsen «Lesja-gruva». Professor Keilhau betegner skjerpene som ei «temmelig betydelig Grube». Her ble det i 1777 tatt ut 409 tønner malm, og året etter 612 tønner. Men også her fikk man problemer med vann som strømmet inn i gruva.

Vinteren 1780 jobbet Johan D. Jørgensen, Mads Endresen, Jens O. Engvold, Bent Pedersen, Isak Knudsen, Endre Madsen, Paal Rasmussen, Johannes Grube og Søren Tollevsen i skjerpene.

Utsjøskjerpene ble tatt opp i 1778 og var kanskje det uttaket som dannet grunnlaget for den seinere Utsjø-gruva. Virksomheten her var nærmest ubetydelig så lenge gullverket ble drevet for statens regning (fram til 1783).

Skjerp nr. 5 var vinteren 1780 bemannet med bare to arbeidere, Hans D. Olsen og Knud Østensen.

Skjerpene blir nevnt sammen med nummer tre og fire, og det kan virke som disse tre skjerpene lå temmelig nær hverandre. Christen B. Tønsager kjørte i januar 1780

323 tønner malm fra disse tre skjerpene til det nye pukverket på Knoffsløkken.

Mostu-skjerpene lå i Stange kommune. De var to små forekomster der det var virksomhet fra seinest 1775.

I 1779 ble det tatt ut 286 tønner malm fra det ene skjerpene og 124 fra det andre. Gehalten var svært dårlig og transportkostnadene uforsvarlig store.

I 1780 ble frakt av et hestelass med materialer fra verket til skjerpene betalt med 36 skilling.

Den vinteren jobbet 12 mann ved det nordre skjerpene og fire mann ved det søndre. Seinere samme år ble drifta ved skjerpene lagt ned.

Invidia grube er på et gammelt kart plassert nær Brøstadgruva og beskrevete av professor B. M. Keilhaus i en artikkel om gullverket i Magazin for Naturvidenskaberne i 1834.

Gruva skal etter gull-perioden ha blitt drevet som kobbergruve av Bernt Anker og Det Ankerske

Fideikomiss, noen mener helt fram til konkursen i fideikomisset i 1819. Dette er tvilsomt etter som all annen bergverksvirksomhet som fideikomisset drev i gullverket, ble avsluttet åtte år tidligere.

Navnet kan også være en misforståelse. Invidia er nemlig også navnet på en skogseiendom rett nord for Utsjøen, på grensa til Nord-Odal.

Under ei vindfallrot

Sagnet forteller at det var en storfugljeger som fant gullforekomstene ved det som skulle bli Brøstadgruva.

Bent Pedersen var på tiurjakt da han tok seg en rast og gjorde opp bål ved ei vindfallrot.

Rota hadde dratt med seg all jorda slik at fjellet under var blottlagt. Og der lå gullåra.

Historia forteller neppe den hele og fulle sannhet, men kan likevel ha sin rot (!) i virkeligheten.

Bent Pedersen var født omkring 1755. Han bodde på småbruket Lesja, nabobruket til omkring i terrenget.

Men området rundt Brøstadgruva var for lengst et gruveområde. Det Odalske kobberverk hadde drevet to gruver der på 1740-tallet, og etter at gullverket kom i gang, ble det på ny drevet utvinning i området, i hvert fall til i 1772. Men kanskje fant Bent ei ny åre i nærheten – der sjølve Brøstadgruva ble anlagt?

Kongelig gullmedalje

I 1760 arrangerte kongehuset i København en suverenitetsfest for å markere 100 års jubileet for eneveldets innføring. I den anledning skulle myntverket på Kongsberg hylle kongen med en såkalt suverenitetsmedalje. Den skulle utgis både i gull og sølv.

Hundreårsjubileet kom bare ett år etter at Eidsvoll gullverk – det første gullverket i dobbeltmonarkiet – var startet.

«I dette følgende Aar lykkedes det fra Kongsberg og Eidsvold Guldværk at tilvejebringe 26-27 Lod Guld» (over 400 gram), forteller danske Georg Galster som i 1936 utga boka «Danske og norske Medallier og Jetons ca. 1533-ca. 1788».

Medaljen var tegnet av Gabriel Andersen Lunde på Kongsberg, og motivet var, ifølge Galster, mer sinnrikt enn smakfullt.

Stempelet som ble brukt for å prege forsida av medaljen, sprakk etter at man hadde lagd bare noen få eksemplarer i sølv og ett eneste eksemplar i gull. Etter festen ble det produsert flere medaljer, derav fire i gull, men da var motivet noe endret.

Gullmedaljen (under) befinner seg i dag på Norsk bergverksmuseum på Kongsberg.

Besøkende

Norges eneste gullgruve ble besøkt både av vitenskapsmenn og nysgjerrige. Noen av dem skrev etterpå ned sine inntrykk.

Den velkjente professor Gerhard Schøning ved Akademiet i Sorø, som også var en av stifterne av Det kongelige Norske Videnskabers Selskab, besøkte verket i 1775.

Han ble ikke særlig imponert.

«Men det kan kanskje bli av betydning», konkluderte han.

I 1778 reiste Johan Christian Fabricius (1745-1808) gjennom store deler av Norge. Han var professor i insektslære ved Universitetet i København, men noterte seg alt om næringsliv og geografiske forhold. En del av hans nedtegnelser ble gitt ut som bok i København i 1790.

Fabricius kom til Eidsvoll i begynnelsen av juli 1778, og han tok en dagstur til Gullverket.

«Guld har Norge kun lidet af; der er et eneste Guldværk i Drift, hvilket man dog kun bearbejder paa Haab. Anviisningerne ere imidlertid vidtløftige og Gangene mægtige, skjønt arme, saa at dog maaskee større fordeele vil komme ud deraf med Tiden», skriver han i innledningen til boka der han gir en oppsummering av naturrikdommene i landet.

Fabricius gikk trolig til fots da han besøkte gullverket, og det var kanskje ingen ulempe slik han beskriver vegforholdene.

«Fra Edsvold Jernværk til Edsvold Guldværk, 2 Miil, paa en slet stenig Vei, hvorpaa man neppe kan komme fort til Hest. Det Edsvoldske Sogn havde vel begyndt at anlægge en ordentlig Kiørevei, da de har mange saa kaldte Sætere i Nabolauguet af Guldværket, hvor de lade deres Qvæg græsse om Sommeren; men de vare endnu ikke kommet meget vide dermed. Eggen er vild, fieldfuld, ubebygget, for største Delen besat med unge Græner, og her og der med Birker», skriver Fabricius.

Gruvedrifta imponerte heller ikke professoren, men han poengterer at det var optimistiske forekomster.

Fabricius besøkte gullverket rett før den store utvidelsen og moderniseringen i 1778. Da slet man både med gammelt utstyr og med lite mannskap. Professoren har spesielt merket seg vanskene med å få vannet vekk fra gravene, og problemene med vannforsyningen til pukverket.

«Pukverket er lidet, slet og bestaaer af to Gruber, hver af tre Stamper, der drives at et stort Vandhiul. Det har i Besynderlighed den Feil, at det ligger langt fra Bækken, saa at Vandet maae ved Grave og Render ledes til Pukverket, men om Vinteren fryse de ganske til. Sielden kan det derfor bruges længere end fire Maaneder om Aaret, i hvilken Tid det puffer omtrent

300 Tønder Erts, hvilket i Betragtning af Mængden af den her værende Erts er meget lidet. Der ligger og i det mindste 1600 Tønder vunden Erts, som de af Mangel paa et godt Pukverk ikke kan tilgodegiøre. Nu havde man dog alt bragt Materialierne sammen, for at bygge et nyt og bedre; men deres Kasse (den norske Zahlkasse) har endnu ikke vilde tillade Indredningen deraf. Puk- og Vaskeverkets Vandrender ere gamle, og da de staae flere Maaneder i Aaret uden Vand, forfalde de desto hastigere», påpeker Fabricius.

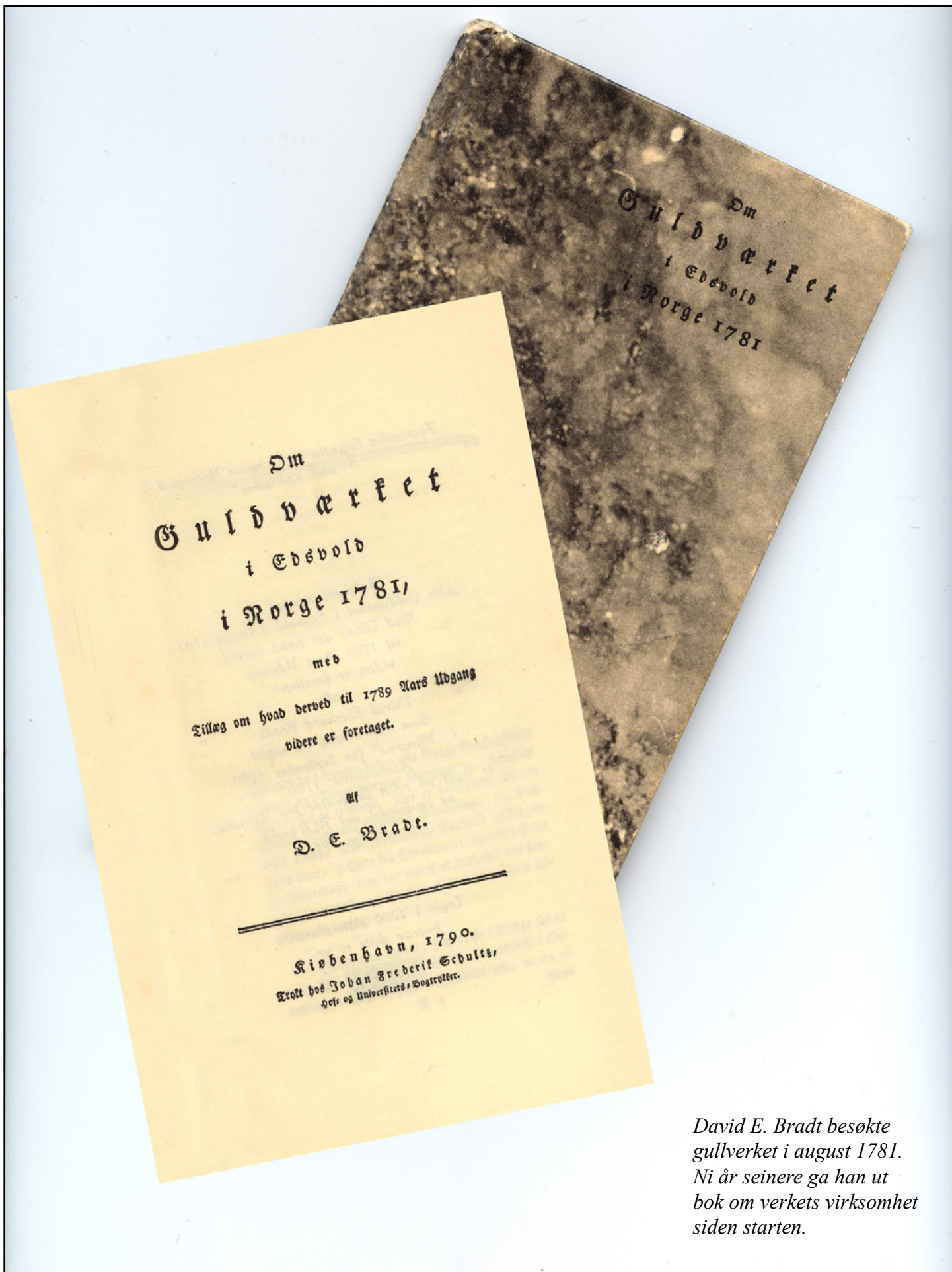
Da Fabricius besøkte gullverket var det ikke mer enn 12 arbeidere ved verket. Seinere samme år ble arbeidsstyrken økt til nesten 80 mann.

Fabricius forteller at arbeidstida var 12 timer per skift. Noen år tidligere ble en arbeidsdag oppgitt å være ti timer lang.

I august 1781 besøkte, som før nevnt, danske David E. Bradt, gullverket. Han var kansellisekretær og fullmektig ved Bergverkskontoret i København. Bradt samlet en mengde opplysninger om drifta siden starten, og i 1790 ga han ut bok om verket. Den fikk den megetsigende tittelen «Om Guldværket i Edsvold i Norge 1781, med Tillæg om hva derved til 1789 Aars Udgang videre ere foretaget».

Professor Johan Christian Fabricius ved universitetet i København besøkte gullverket i 1778 og skrev om det i ettertid.

Om
Gullverket
i Edsvold
i Norge 1781,

med
Tillæg om hvad derbed til 1789 Mars Udgang
videre er foretaget.

af
D. E. Bradt.

Kjøbenhavn, 1790.
Eroft hos Johan Frederik Schultz,
Køjs- og Universitets-Bogtrykker.

*David E. Bradt besøkte
gullverket i august 1781.
Ni år seinere ga han ut
bok om verkets virksomhet
siden starten.*

Årlige utgifter

De årlige utgiftene ved gullverket – dekket av bergvesenets kasse eller direkte av statskassa :

1758/59: 2084 rdlr, 8 ½ sk.
1760: 1483 rdlr, 63 sk.
1761: 1510 rdlr, 74 sk.
1762: 2069 rdlr, 37 sk.
1763: 1768 rdlr.
1764: 1933 rdlr, 16 sk.
1765: 1427 rdlr, 16 sk.
1766: 1320 rdlr, 18 sk.
1767: 1136 rdlr, 3 sk.
1768: 1289 rdlr, 80 sk.
1769: 1101 rdlr, 92 sk.
1770: 2414 rdlr, 2 sk.
1771: 2766 rdlr, 21 sk.
1772: 1804 rdlr, 54 ¾ sk.
1773: 251 rdlr, 31 ½ sk.
1774: 1128 rdlr, 21 2/3 sk.
1775: 1479 rdlr, 24 4/5 sk.
1776: 1955 rdlr, 27 ½ sk.
1777: 2981 rdlr, 83 ½ sk.
1778: 2926 rdlr, 83 2/5 sk.
1779: 4462 rdlr, 87 sk.

I tillegg kommer materialer som ble levert fra sølvverket og som før 1770 ikke ble utgiftsført på gullverket. Dette dreier seg om noe slikt som 300 riksdaler i året.

Summene i seg sjøl sier ikke så store, men når vi sammenlikner dem med hverandre, ser vi hvilke år som drifta lå nesten nede (1773) og hvilke år virksomheten var på topp (1779). Det er dessuten kjent at lønna til hver arbeider lå på rundt regnet 50 riksdaler i året.

Til sammenlikning kan vi fortelle at en normalt stor gard i Eidsvoll på denne tida ble omsatt for 400-600 riksdaler, mens en storgard kostet over 1.000 daler. Var man heldig, kunne man få en husmannsplass for 50 riksdaler.

I tillegg til alle materialene som ble hentet ut på Kongsberg og fraktet til Eidsvoll med hest, ble det handlet en del både i Christiania og lokalt i Eidsvoll. I regnskapene for verket er det bevart kvitteringer både for papirkjøp i hovedstaden og for spiker og andre jernvarer fra jernverket på Eidsvoll Verk.

Kirkelig tukt

Gjennom nesten hele 1700-tallet ble det holdt nøye kontroll med at folk overholdt kirkens plikter og moralnormer. De som forsyndet seg, måtte stå offentlig skrite og bekjenne sine synder for prest og menighet. Én av dem som måtte stå slik til rette, var ungar Christian Johan Henriksen Eberlin. Han var født ved Konnerudverket utenfor Drammen, men hadde trolig også jobbet ved sølvverket på Kongsberg før han rundt 1777 kom til gullverket.

I seks år jobbet han ved gullverket. Avstanden til Eidsvoll kirke var nesten to mil, og Eberlin hadde ikke tatt bryderiet med å gå den lange vegen for gudstjeneste og nattverd.

Det fikk sokneprest Norman på Kongsberg greie på da Eberlin vendte tilbake etter at gullverket ble nedlagt i 1783. Den 21. oktober 1784 måtte derfor Eberlin bekjenne sine synder. Bekjennelsen førte Kongsbergs sokneprest sirlig inn i kirkeboka for at hans ugudelighet i skogene i Eidsvoll aldri skulle bli glømt.

Salige Christian Johan var ikke den eneste som måtte stå til rette for Kongsberg-presten og Vår Herre.

Den 19. juni 1783 fikk ungar Anders Pedersen Eikre samme behandling for samme forsømmelse "en 3 a 4 Aars tid" mens han var ved Gullverket.

4. september samme år led Johan Peter Ingebretsen Bratt v/Walders og kona Anne Malene Christophersdatter Paad (Baad?) samme skjebne. De hadde vært ved gullverket to-tre år.

Alle disse vendte tilbake til Kongsberg fordi arbeidet ved gullverket ble lagt ned.

11

De 4 Bogter

Guldverket for Nye Gulverket den 7. Maaned 1779

	1	2	3	4	Summa
	24	24	24	24	
	1	1	1	1	4
Opvarings	-	-	-	-	187 8.
Arbejds Stinger					
Anden Gulverket p. 28/	6	6	6	6	24 7.
Over Stender					
Nils Holm p. 24/	6	6	6	6	24 5 48
Fælle og Stænde					
Mænd					
Jens Nielsen	7	7	7	7	28 5 24
Carl Ludvigson	7	7	7	7	28 5 24
Glennere					
Jens & Jørgen	6	6	6	6	24 3 48
Nils Engelsson p. 14/	5	6	6	5	22 5 20
Jørgen & Svend	6	6	6	6	24 3 48
Anders Rom p. 12/	6	6	6	5	23 2 84
Anders Ludvigson p. 8/	6	6	6	6	24 2.
Prende					
Jens & Jørgen	6	6	6	6	24 2.
Jens & Nilsen p. 8/	6	6	6	6	24 2.
Olafsonson	5	6	6	5	22 1 80
Labors					228 5

Arbeidsvilkårene

Arbeidsdagen i gruva var ti timer lang, fra klokka 07.00 om morgenen til klokka 17.00 på ettermiddagen. Betalingen per skift var i hele perioden 1758-1783 på 18 skilling dagen for en vanlig gruvearbeider. En læregutt fikk bare 8 skilling, mens en muremester, sjakthauer eller sagmester fikk fra 24 til 28 skilling. Eidsvoll bygds historie har beregnet lønna til to av gruvearbeiderne, Endre Madsen i Solberg og Johannes Ougensen på Vangen. I 1761 tjente Endre 53 riksdaler og Johannes 52. I 1767, da gruvedriften var innstilt ei tid, passerte ingen av dem 48 riksdaler, og i 1774 lå lønna fortsatt under nivået fra 1761. Endre Madsen tjente da 49 ½ riksdaler og Johannes Ougensen 51.

Mye av gruvearbeidet ble lagt ut på akkord, og Endre tok stadig slike oppdrag. I 1778 tjente han på den måten hele 65 riksdaler, mens Johannes hadde avansert til sjakthauer og tjente enda mer; 73 riksdaler.

«Sannsynligvis kunne en berge seg nokså bra med en slik fortjeneste. Vanskelighetene meldte seg først når drifta ble innstilt, eller om en ble sjuk», kommenterer bygdehistoria.

Sjukdom var noe som kunne ramme alle, og der var i hvert fall ikke gruvearbeiderne dårligere stilt enn andre. De ansatte ved gruva fikk sågar sjukelønn om de ble langvarige sjuke.

Da Per Rikardsen på Rikardsbråten ble sjuk i 1765, fikk han utbetalt én riksdaler og 18 skilling per bergmåned i ett år framover. Det tilsvarer omtrent en tredel av ei ordinær årslønn.

Verket fikk dessuten i 1780 ei egen medisinkiste «til Guld Werckets fornødenhed for syge og dem som kommer til skade».

Kista blir beskrevet som stor, med fin lås og hengsler. Den var lagd av en snekkermester på Kongsberg og fylt med medikamenter, sammensatt av en apoteker i byen. Slikt fantes ingen andre steder i mils omkrets.

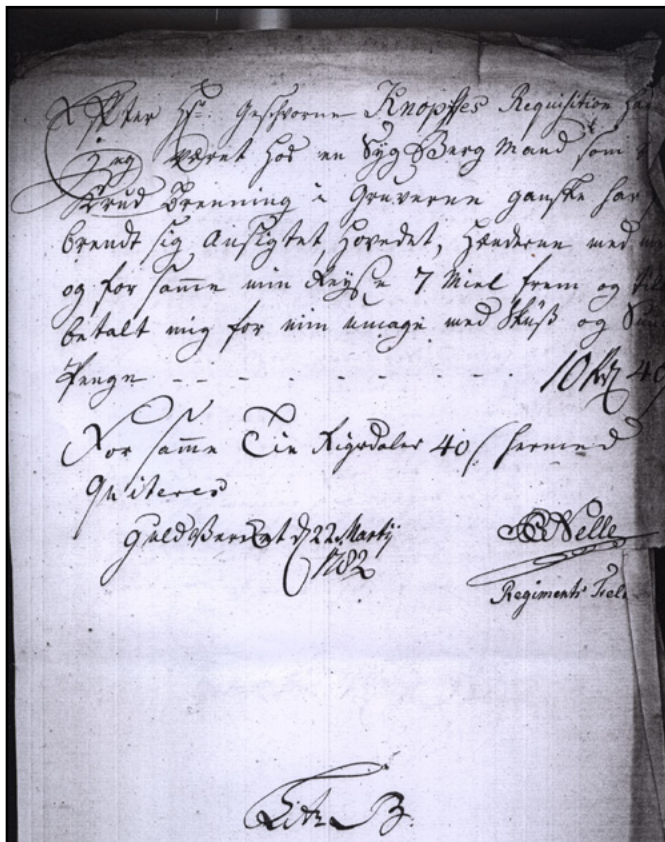
Seinere ser vi at det også må ha vært opprettet en pensjonsordning ved verket. Det kan ha skjedd etter at det ble privatisert. I hvert fall blir det under folketellinga i 1801 opplyst at 78 år gamle Endre Madsen (den samme som nevnt ovenfor) har pensjon av verket.

Ved sølvverket på Kongsberg var en slik pensjonsordning ganske vanlig.

Arbeiderne fikk også hjelp om ei ulykke rammet dem. I mars 1782 ble regimentslege Helle tilkalt etter at en arbeider ble stygt forbrent i hodet og på hendene da en kruttladning gikk av.

Legen reiste sju mil fram og tilbake, og verket dekket utgiftene på ti riksdaler og 40 skilling.

Vi har ellers ingen oversikt over hvor mange ulykker det var ved verket, men gruvearbeid var et farlig yrke, med usikker sprenging og fare for å få steiner eller hele ras over seg. Ved sølvverket på Kongsberg, som riktig nok var mange ganger større, skjedde det flere dødsulykker hvert eneste år i denne perioden.

Kvittering for legebeseok 1782.

«Efter Hr. Geschworener Knopffes Requisition har jeg været hos en syg Berg mand som ved krud brenning i gruverne ganske har for brendt sig ansigtet, hovudet, hændene med mere og for samme min Rejse 7 Miel fram og tilbage betalt mig for min umage med skyss og Sund Penge.

For suma Tie Rigsdaler 40 sh herved quiteres.

Guldverket den 22. Martj 1782.

B(?) Helle

Regiments Trel(?)

*Inngangen
til Utsjø-
gruva.*

Staten gir opp

1780 og 1781 var de mest intensive årene med statlig drift av gullverket. Dette var de to eneste årene man kom opp mot den vedtatt satsing på 6.000 riksdaler, men gull ble det svært lite av.

I 1782 begynte bildet å bli ganske klart. Det var ikke nok gull i fjellet.

Vinteren 1783 hadde bergvesenet på Kongsberg fått nok. Håpet om lønnsom drift var sunket mot null, og den 3. mars dette året ble det bestemt – igjen gjennom en kongelig resolusjon – at verket skulle nedlegges. Da hadde staten siden 1758 brukt 45.501 riksdaler og 19 skilling på prosjektet, mens inntektene var på beskjedne 3.223 riksdaler og 57 skilling. Sagt på en mer moderne måte: Verket tapte 93 kroner for hver hundrelapp man investerte.

I hele den tida gullverket ble drevet for statens regning var det tette bånd til sølvverket på Kongsberg. Både ledelsen og fagarbeidere ble rekruttert i det som da var Norges tredje største by. Da staten la ned drifta i 1783, dro mange tilbake dit. Resten måtte finne seg annet å gjøre – på ett eller annet vis.

Da nedleggelsesvedtaket kom, var det 67 tilsatte ved verket. Kun to arbeidere, Nils Nilsen Bleikeberg og Nils Gulbrandsen, ble igjen for å passe på bygninger og utstyr. Begge hadde arbeidet ved gullverket i mer enn 20 år. De hadde tilsynsjobben til staten fikk solgt verket til private drivere i 1786.

Det finnes ingen offisiell oversikt over hvor mye gull som ble tatt ut mens staten drev verket, men David E. Bradt skrev i 1790 at de første 23 årene bare hadde gitt 2,5 kilo gull og noen små steiner med synlig gull i. I 1781 – da staten drev temmelig intensivt – skal utbyttet ha blitt vel 260 gram gull.

Privat drift

Staten ga opp gullverket i 1783, men drømmen om gull levde videre. Det benyttet man seg av og inviterte til privat drift. Betingelsene ble satt opp i åtte punkter:

- 1) Verket med inventar, malm og utstyr skulle overdras vederlagsfritt dersom et selskap ville videreføre drifta og kunne vise til at de hadde startet malmleting.
- 2) Det nye selskapet skulle få skjerpe etter alle slags metaller, men Kongen forbeholdt seg forkjøpsretten til utvunnet gull og sølv.
- 3) Det ble gitt ti års toll- og tiendefrihet.
- 4) Behovet for ansatte skulle enten dekkes av tidligere arbeidere ved verket eller fra sølvverket på Kongsberg.
- 5) Geschworeneren (gruvesjefen) skulle føre kontroll med det gull og sølv som ble utvunnet, under henvisning til Kongens forkjøpsrett.
- 6) Et eventuelt nytt selskap fikk tillatelse til å smelte malmen ved den kongelige smeltehytta på Kongsberg.
- 7) Gullverkets vedtatte cirkumferens skulle beholdes.
- 8) Et nytt selskap ble lovet «Hs. Majestæts Protection (beskyttelse) og videre Benaadninger efter Omstændighederne».

Første forsøk på å danne et nytt selskap strandet fordi man ikke fikk inn nok kapital. Staten trakk dermed betingelsene, og det så da ut som om verket ville bli fullstendig nedlagt.

I 1785 – to år etter at staten ga seg – kom det imidlertid nye interessenter på banen. Det var eierne av blyverket på Stensby ved Minnesund som ble hovedaksjonærer, men det nystiftede «Det norske Skjerper- og Bergbygningsgewerkskab» med justisråd Christian Ernst Heltzen på Kongsberg i spissen fikk en femdel av eierinteressene. De andre medeierne i det nye gruveselskapet var den siste lederen av det statsdrevne gullverket, geschworener Erich Otto Knoph., kjøpmann Otto Blitzing, Bernhard Suur som var eier av garden Stensby (han gikk fallitt allerede i 1786), og svenskfødte Ingael Adam Lundberg, den tidligere eieren av Stensby som der hadde drevet både salpeterverk, sagbruk, mølle og et verk for fremstilling av kaliumkarbonat (pottaske).

Dette selskapet søkte om å få overta gullverket på de betingelser som staten først hadde satt opp.

Overdragelsen fant sted 22. mars 1786, men på visse nye betingelser:

- 1) Det skulle startes undersøkelser i hele området, og spesielt ved de stedene der det tidligere var påvist gull.
- 2) Allmenninga måtte bare nyttes til bergverksdrift.
- 3) Beretning om drifta og utbyttet skulle hvert år avgis til bergverksdireksjonen på Kongsberg.

4) Man skulle holde seg til bergverksforordningen («holde sig Berg–Anordningen efterrettelige»).

5) Verket med alle dets innretninger skulle kunne leveres tilbake i samme tilstand som det var ved overtakelsen, dersom man ikke oppfylte de øvrige vilkårene.

Det var Ingael Adam Lundberg som ble leder for den nye drifta ved gullverket. Den tidligere sjefen for verket, Erich Otto Knoph, fortsatte trolig å lede virksomheten ved Stensby. I 1790 dro han tilbake til Kongsberg.

Det private selskapet startet opp i 1787 med 27 mann. Året etter ble arbeidsstyrken redusert til 15, men i 1789 var igjen 27 mann sysselsatt ved verket.

Det private selskapet fikk imidlertid ikke bedre lønnsomhet ut av verket enn det staten hadde fått i årene før. I løpet av de tre første årene ble det brukt 3.345 riksdaler uten at man fikk nevneverdige inntekter.

I 1790 kom inspektør David E. Bradt med følgende kommentar: «Vel har dette Interessentskab ved de i Aarene 1787, 1788 og 1789 paa Undersøgningerne anvendte Bekostninger, endnu ikke været saa heldig at bringe Værket i lønnede Drivt, uagtet de med den nøiagtigste Flid have ladet schurfe overalt i hele Edswol Almindig, ja endog udenfor».

Likevel hadde man ikke gitt opp håpet, for i 1787 ble det tatt opp ei ny gruve ved Utsjøen.

«Denne Gang er den største, der nogen Tid har været bearbejdet ved Guldværket», skriver Bradt. «Den har $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Lagters (1,00-1,50 meters) Bredde reen Kies, og tiltager i Dybet».

Det er ukjent hvor denne gruva lå. Opplysning om at gullåra tiltar i dypet passer dårlig med den kjente Utsjøgruva som ligger i Gruvedalen på østsida av sjøen, i Nes kommune. Den gruva består nemlig bare av en horisontal gang, 17 meter inn i fjellet.

Bradt forteller videre at hver centner (50 kg) slig ga mellom $\frac{3}{4}$ og $1 \frac{1}{4}$ lodd (11,6-19,5 gram) sølv og opp mot ett lodd (15,6 gram) gull. Det skulle tilsvare 300 gram gull per tonn slig, seks ganger så mye som man klarte å utvinne i den siste driftsperioden på Brøstadgruva.

Utsjøgruva ga håp om lønnsom drift. I 1788 ble det tatt ut ca. 220 gram gull og i 1789 halvparten så mye. Da lå det i tillegg igjen 100 tønner gullkis ved gruva. Utsjøgruva lå mer enn ei mil fra sjølve verket, og det var transportkostnadene som var den store bøygen. Bradt forteller at det i 1789 kunne vært utvunnet langt mer gull dersom føret hadde gjort det mulig å kjøre malmen til pukkverket på Knoffsløkken.

For å redusere transportulempene planla driftsselskapet å bygge et nytt pukkverk nærmere den nye gruva, og Bradt forteller i 1790 at man har funnet et egnet sted ei halv mil unna, trolig ved Kampåa som renner ut fra Utsjøen. Man vurderte også å anlegge ei smeltehytte for å slippe den lange slig-transporten til Kongsberg. Pukkverket ble bygd få år etterpå, men smeltehytta ble aldri mer enn planer.

Steintippen utenfor Utsjøgruva.

Den 17 meter lange stollen i Utsjøgruva er tatt ut ved hjelp av fyrsetting. Mannen på bildet er kjentmann Bjørn E. Kittelsen.

Bernt Anker overtar gullverket

*Bernt Anker,
Norges rikeste
mann og eier av
gullverket fra
1792 til sin død i
1805.*

Det private «Skjerper- og Bergbygningsgewerkskapet» gikk med stort tap, og de gamle eierne solgte seg ut. Den som overtok, var Norges rikeste mann, konferanseråd Bernt Anker i Christiania. Han ble hovedaksjonær i 1788 og eneeier i 1792/1793. Det koste ham 4.000 riksdaler å kjøpe ut medeierne. Oppkjøpet omfattet både gullverket og blyverket i Mistberget.

Bernt Anker og broren Jess Anker hadde store interesser i skogbruk og sagbruk i Eidsvoll, og det var nok ikke bare gullet som lokket da han kjøpte seg opp i det private gruveselskapet. Riktig nok mener Eidsvoll bygds historie at han ville kjøpe seg en fin tittel som gullverkseier, men Bernt Anker så nok først og fremst etter inntektsmuligheter.

Etter ei tid skiftet selskapet navn til «Eidsvold guld- og kobberverk». Som navnet også tilsier, ble virksomheten dreid mer over på utvinning av kobber.

Ifølge svenske Carl Fredrik Schultzen som ble ansatt som direktør sommeren 1794, var det bergmester Anton Andersson Swab (1763-1809) som fikk Anker til å satse på kobber. Swab var da bergmester ved Stora Kop-

parberget i Falun i Sverige. Anker nevner sjøl Swab i et brev til daværende direktør ved Kongsberg sølvverk, Morten Thrane Brünnich 4. april 1793:

«Swab rejser til det Edsvoldske Guldværk, som jeg med Force har drevet og nu viser sig herlig».

Swab foreslo å endre metode for å utvinne gullet, men han gjorde samtidig en interessant oppdagelse:

- I Brøstadgruva fant Swab en vakker, mørkgrønn kobberkis som førte til at han foretok en nøyere undersøkelse. Han fant da en forekomst som var fire alen bred med innsprengt kobberkis. Vinteren etter ble det brutt ut 400 tønner kobbermalm fra denne forekomsten, forteller Schultzen.

Da Schultzen kom til gullverket i 1794, hadde han med seg to svenske kobberarbeidere. En annen svenske, Nicolaus Magnus Widerberg (1777-1841), skal også ha vært bestyrer i Bernt Ankers tid, men det må i så fall ha vært i svært kort tid. Etter at Schultzen sluttet i 1797, opptrer nemlig en Carles Bromell som forvalter ved gull- og kobberverket. Navnet tyder på at også han var svensk, og da Bernt Anker kjøpte Hakadal jernverk i mars 1798, ble Widerberg ansatt som bestyrer der,

Rundt 1800 ble Joacim Fredrik Daldorph ansatte som leder. Han kom fra Folldal Verk.

Bernt Anker satset stort i Gullverket. En takseringsforretning fra 27. og 28. juni 1796 – bestilte av Anker sjøl – gir god oversikt. Takseringa ble foretatt av tre bergverkskyndige fra sølvverket, bergmester Adam Usler, geschworener Paulus Adamsen-Ziener og bergamtskriver Rostad, som også var byfogd på Kongsberg.

I 1795 og 1796 hadde Bernt Anker bygd nytt 12-stemplers pukkverk med et tømmerhus på 24 x 11 meter på Knoffsløkken. Der var det også vaskerener. Alt ble drevet av et vasshjul og – ifølge takstmennene – anlagt etter «en brukelig metode som er utviklet ved Edelfoss i Sverige».

Det var dessuten bygd opp ei smeltehytte med ovn av gråstein som innvendig var fôret med teglstein. Smeltehytta hadde ei grunnfalte på 5 x 3,5 meter (8 x 5 ½ alen) og ei høyde på nesten tre meter (4 ½ alen). Ei større smeltehytte i bindingsverk var nettopp oppført. Den hadde ei grunnflate på 23 x 9,5 meter. I 1796 var det to smelteovner i hytta, mens en tredje ovn var under oppføring.

Anker hadde også fått tømret opp et amalgamasjonshus for utvinning av gull ved hjelp av kvikksølv. Huset hadde ei grunnflate på 13,5 x 9,5 meter.

Et nytt kullhus i bindingsverk og et 17,5 meter langt røstehus i bindingsverk sto også ved verket. Dessuten hadde anlegget smie og «proberkasse» (laboratorium), tørkehus, et nytt sagbruk og krutthuset. Krutthuset var bygd i gråstein.

På verket sto det også en forvalterbolig med åtte rom, en sekslaftet stigerbolig med seks rom og et laftet hus for arbeiderne, med stall og fjøs ved siden av. Både stigerboligen og forvalterboligen hadde «engelske vinduer» og flere kakkelovner, noe som slett ikke var

vanlig på denne tida. Hus for folk flest ble varmet opp med ei åpen grue. Ved forvalterboligen var det dessuten tømret bryggerhus med bakerovn og innmurt bryggepanne, tømret stall og fjøs og et skur i bindingsverk.

Ved Utsjøgruva var det også bygd opp et helt anlegg med bolighus, pukkverk og demninger.

Pukkverket var bygd i tømmer med ei grunnflate på 15 x 10 meter. Det var innredet med seks stempler for pukking av både gull- og kobbermalm, samt renner og benker for vasking av gull.

Arbeiderboligen var en tømmerbygning på 15 x 7,5 meter, 15 omverv høg og med tre rom. Også der var det kakkelovn samt fire fag vinduer.

Utsjøen var demt opp med en demning av treverk. Demningen var 28,5 meter lang, fem meter bred og nesten fire meter høg. Fra demningen gikk det ei over 60 meter lang renne ned til vasshjulet ved pukkverket.

I tillegg var det oppført en liten demning der man kunne slippe flomvannet igjennom. Denne sto kanskje ved det østre utløpet av sjøen.

Verdien av anleggene ved Knoffsløkken og Utsjøen ble beregnet til 28.500 riksdaler. Virksomheten ved Utsjøen avtok nokså raskt. Det ligger vel i sakens natur da Bernt Anker konsentrerte seg mer og mer om kobber, og gruva ved Utsjøen inneholdt mest sølv og gull. Anker satset i stedet stadig mer på utvinning ved Brøstadgruva der både Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve hadde blitt drevet på kobber så tidlig som på 1740-tallet av Det Odalske kobberverk. Seinere hadde staten hatt gullutvinning ved Prins Fredriks gruve.

«Gamle Brøstadgruva står nå full av vatn og har ikke blitt drevet i min tid (1794-1797)», fortalte Schultzen i en

redegjørelse i siste halvdel av 1790-tallet.

Det ble i stedet tatt opp to nye gruver på samme malmførende gang.

«Westra Skärpnningen ligger på samma gång 210 famnar (397 meter) ifrån gamla Brøstad Grufvan, är nedbruten 6 famnar (11 meter)», forteller Schultzen.

«Østra Skärpnningen ligger 23 famnar (43 meter) ifrån Westra Skärpnningen, är 9 famnar (17 meter) djup». Anker anla også ei smeltehytte ved Lysjøen enda lenger nord i Eidsvoll, som fikk navnet Lysjø Kobberverk. Han bygde en veg mellom Brøstadgruva og Lysjøen – den såkalt Malmvegen – og kjørte kobbermalmen den vegen i stedet for sørover mot Gullverket.

For å skaffe nok vann til kobberverket ved Lysjøen, ble hele vassdraget demt opp. Anker snudde til og med utløpet fra Granerudsjøen i Stange slik at også vannet derfor – via en kanal – endte i Lysjøvassdraget.

Da takseringa ble foretatt i 1796, hadde produksjonen ennå ikke kommet opp i de forventede mengdene. Årsaken var, forklarer takstmennene, at «bygninger og innretninger først forrige og dette år er kommet i stand».

«Allikevel ble vi vist omtrent fem skippund (ca. 800 kg) beste sort kobber som var blitt smeltet i hytten ved Eidsvoll Verk», forteller takstmennene.

Bergverksfolkene fra Kongsberg som foretok takseringa, så med stor optimisme på Ankers virksomhet. I takseringsdokumentet fra 1796 går det fram at Eidsvold guld- og kobberverk ble vurdert til å kunne bli det viktigste kobberverket i hele landet – i konkurranse med Røros og Folldal Verk! Anlegget ble verdsatt til hele 190.000 riksdaler.

Men optimismen var ubegrunnet og taksten altfor høy. Allerede i 1798 skriver Bernt Anker at gull- og kobberverket har kostet ham 130.000 riksdaler, likevel hadde han forhåpninger.

«Vit min venn», skrev han til fetteren Carsten Anker – eieren av Eidsvoll jernverk – «at igår kom en ekstraordinær estafett fra gullverket om at man sikkert vil gjenfinne den gamle, rike gang».

Denne gangen ble aldri funnet, og for å få et begrep om hvor mye Bernt Anker satset, kan vi opplyse at en normalt stor gard i Eidsvoll på denne tida gjerne ble omsatt for et par tusen riksdaler. Okarn Styri ble for eksempel kjøpt av sokneprest C. M. Leganger i 1788 for 1.200 riksdaler og solgt igjen i 1799 til kaptein Herman Krefting for 2.150 riksdaler. Nordgarn Grue ble i 1791 taksert til 2.800 riksdaler mens Jess Anker samme år kjøpte Fremming for 2.100 riksdaler. Mindre gardar gikk atskillig billigere. Hvis vi setter normal gardsverdi til rundt 2.000 riksdaler, skulle Bernt Ankers bergverk i Eidsvoll i henhold til taksten i 1796

Slagghaug etter Bernt Ankers virksomhet rundt Knoffsløkken, med eiendommen Glabakk i bakgrunnen.

For å frakte malmen fra Brøstadgruva til Lysjøen bygde Bernt Anker en egen veg, Malmvegen, som ennå er synlig i terrenget.

Slagghaug etter Bernt Ankers virksomhet ved Lysjø kobberverk.

Gjenfylt

Utsjøgruva ble ved starten – og i ettertid – regnet som den rikeste gruva ved gullverket.

Da den likevel ble lagt ned, ble det skapt en mystikk omkring den.

Et sagn forteller at gruva ble fylt igjen for at svenskene ikke skulle få tak i gullet. Det skal ha skjedd under Napoleonskrigen i 1808 eller 1809 da en svensk hæravdeling visstnok kom helt til Nes på Romerike.

Siden skal det ikke ha vært noen som har funnet igjen gruva, og den ligger der fortsatt med alt sitt gull.

Ei anna historie forteller at det var en mann som vitterlig fant gruva, men akkurat da han skulle fortelle videre hvor den lå, falt han død om.

Seinere har man forsøkt på mer logiske forklaringer på den forsvunne gruva. Noen har ment at den ble satt under vann da Utsjøen ble ytterligere demt opp.

Det siste kan ha noe for seg, for, ifølge Norges geologiske undersøkelse, fant gullgraver Wilhelm Tveter på 1990-tallet inngangen til ei gruve under vann i ei vik på østsida av sjøen.

Direktør Daldorph

Så lenge Bernt Anker levde, var Joacim Fredrik Daldorph direktør for Eidsvold guld- og kobberverk. Han var født i 1759 og var opprinnelig inspektør ved Folldal Verk.

Daldorph var gift med Karen Junghans, men hun døde etter bare to års ekteskap. Han ble gift igjen med den 14 år yngre Gunnild Magdalene Hagerup (1771–1846). Direktør-ekteparet bodde i 1801 på Knoffsløkken sammen med én tjenestedreng og ei tjenestejente.

Forholdet mellom eieren Bernt Anker og den daglige lederen ser ut til å ha vært bra. I et brev til Daldorph referer Bernt Anker til en gave han har sendt ham:

«Jeg sender Dem herved i present en ypperlig ridehest og sadel i tillit til Deres gode omsorg for den snarlige drift og min fasthet ved den Deres anbetrodde bestyrelse».

Da Anker døde, søkte Daldorph seg vekk fra gullverket. Han ble først direktør for Folldal Verk og i 1813 direktør for Røros kobberverk der han styrte den store virksomheten til 1827.

Direktør Daldorph er en av skikkelsene i Johan Falkbergets berømte roman «Den fjerde nattevakt».

Storfint besøk

Gruvene i Gullverket lå langt fra bygda, og enda lenger fra Christiania der eieren Bernt Anker bodde i sin storslagne villa, Paléet. De som holdt til i Gullverket, var fattige gruvearbeidere og småbrukere som bodde med familiene sine i låge, trekkfulle tømmerhus som sjelden hadde mer enn to rom, noen ganger bare ett.

I 1795 kom det storfolk på besøk. Da tok Bernt Anker med seg sine venner og forbindelser for å vise dem gullverket sitt. På denne tida fantes selvfølgelig verken tog eller biler. Reisefølget måtte bruke hest og vogn fra Christiania og trolig ri de siste par milene fra bygda og opp til sjølve verket.

En kjøretur med hest og vogn fra Christiania til Eidsvoll tok vanligvis 12 timer. En ridetur fra bygda og opp til gullverket må også ha tatt minst et par timer. Vi kan følgelig gå ut fra at de besøkende overnattet under vegs, kanskje på Eidsvoll prestegard eller i Eidsvollsbygningen som var eid av Bernt Ankers fetter, Carsten Anker. Følget ble ferjet over Vorma og dro videre opp til gullverket. Dit kom de den 27. juli 1795.

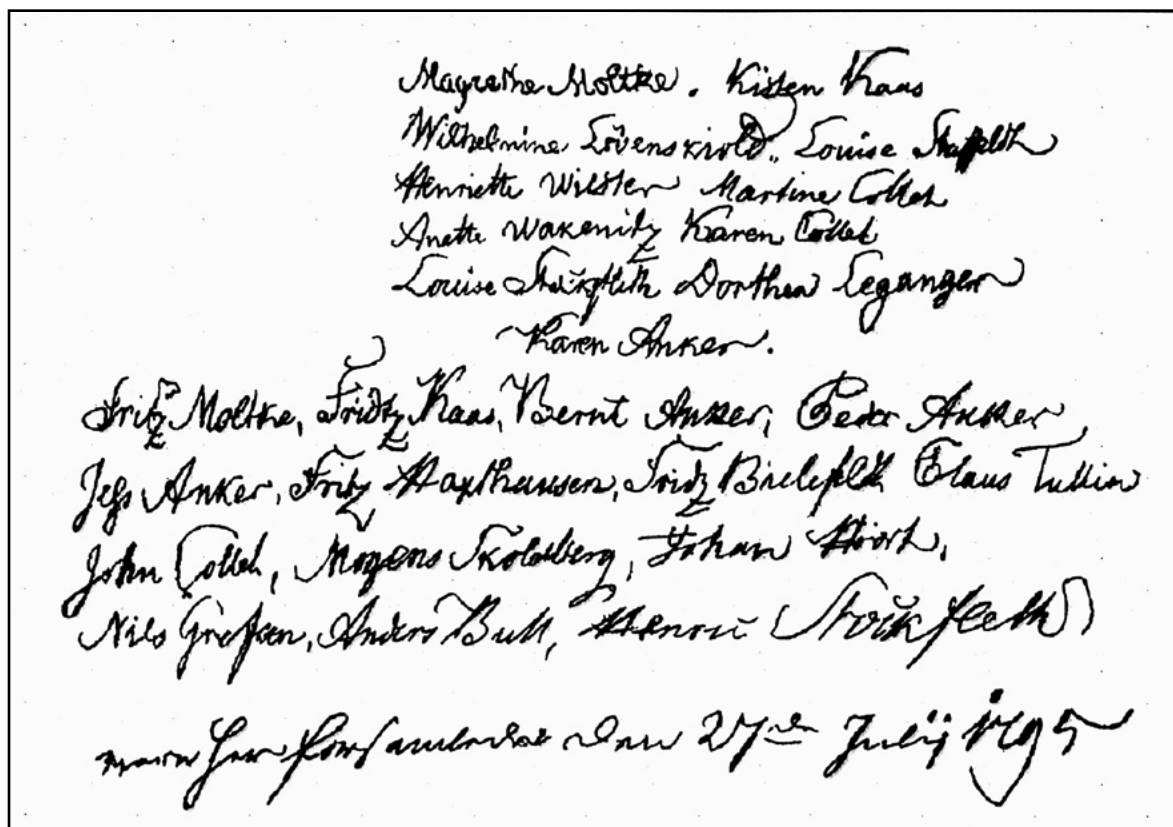
Vi vet om besøket fordi samtlige skrev navnet sitt inn i ei glassrute i direktørboligen ved hjelp av en diamant. Glasset var på denne tida mye mjukere enn i dag, og det var derfor atskillig lettere å risse i det. Slik innrissing ser for øvrig ut til å ha vært på mote i visse kretser. På Flateby i Enebakk – som var eid av en av deltakerne på turen til Gullverket – var det en rekke vindusruter med navntrekk i.

Mange år seinere, etter at gullverkdrifta var nedlagt, ble direktørboligen revet. Annen etasje av huset ble solgt til nabobruket Glabakk. Da fulgte glassruta med navnene med dit.

Ruta er nå forsvunnet, men det eksisterer en avfotografering av den.

Hele 25 navn er risset inn, og teksten er følgende:

«Margrethe Moltke, Kirsten Kaas, Wilhelmine Løvenskiold, Louise Stockfleth, Henriette Wilster, Martine Collet, Anette Wakenitz, Karen Collet, Louise Krüfleth Dorothea Leganger, Karen Anker, Fritz Moltke, Fridtz Kaas, Bernt Anker, Peder Anker, Jess Anker, Fritz Haxthausen, Fridz Bielefeldt, Claus Tullin, John Collet, Mogens Skjöldberg, Johan Hiort, Nils Grefsen, Anders Bull, Henric Stockfleth vare her forsamlede den 27de Julii 1795».

Inskripsjonene fra 1795, avfotografert fra glassruta de ble risset inn i.

Av disse var altså Bernt Anker gullverkets eier og landets rikeste mann med store sagbruk, trelasteksport og en stor skipsflåte.

Jess Anker var bror til Bernt. Han eide blant annet garden Stensby ved Minnesund og store skoger i Eidsvoll og Odalen. Han døde for øvrige samme år som han besøkte Gullverket.

Peder Anker var også bror til Bernt Anker. Peder var eier av Bærums Verk (jernverk), var med under grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll i 1814 og ble landets første stortingspresident.

Alle tre brødrene Anker ble regnet blant landets absolutte elite, sjøl om Jess nærmest ikke eide nåla i veggen da han døde.

John Collett ble regnet for å være landets neste rikeste mann. Han var kjøpmann og bodde på Ullevål i Christiania. Han eide også Fladby i Enebakk.

Martine (Tina) Collett som også var med på turen til Gullverket, var kona hans.

Claus Tullin var kjøpmann i Christiania og hoffintendant. Tullinløkka i Oslo er oppkalt etter ham.

Fritz (egentlig Frederik) Moltke var stiftsamtmann i Akershus og ble seinere statsminister i København. Han var født i Danmark i 1754 og døde i 1836.

Margrethe Moltke var kona hans.

Wilhelmine Løvenskiold var Margrethe Moltkes søster.

Peder Anker, landets første stortingspresident og bror til Bernt var med til Gullverket i 1795. (Originalen henger i Stortinget)

John Collett, eier av blant annet Ullevål i Christiania og Fladeby i Enebakk.

Johan Kaas var regimentskvartermester og ble seinere sorenskriver. Han var gift med Kirsten Kaas.

Fritz Haxthausen (1750-1825) var generalkrigskommisær for Hæren. Han ble seinere kommandant på Akershus festning og sjef for forsyningsvesenet i den danske hær. Under grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll Verk i 1814 var han prins Christian Frederiks nærmeste medarbeider, og han ble etterpå finansminister i den første norske regjeringa. Han ble gjort medansvarlig for nederlaget mot svenskene høsten 1814 og stilt for riksrett, men frikjent.

Fridz (Carl Frederik) Bielefeldt var generalmajor. Han ble dømt til døden i 1807 etter at han var med på å overgi København til engelskmennene under Napoleonskrigen, men ble seinere benådet.

Anders (Andreas) Bull (1746-1796) var politimester i Christiania og forfatter.

Henrik Stockfleth var løytnant. Han hadde kona si, Louise, med på turen.

Morgens Skjöldberg var en svenske som var ansatt som masovnmester for Peder Anker på Bærums Verk. Nils Grefsen var forvalter på Stensby ved Minnesund og den første som drev landhandel i Eidsvoll. Stensby

var da eid av Jess Anker. Han hadde kjøpt garden etter at Bernhard Suur, den tidligere medeieren i gullverket, gikk konkurs i 1786.

Dorothea Leganger var datter at soknepresten i Eidsvoll fra 1777 til 1816, Christopher Munthe Leganger. Trolig har følget vært innom Leganger på Eidsvoll prestegård på veg oppover til Gullverket. På tilbakevegen vet vi at de var innom hovedbygningen på Eidsvoll jernverk (Eidsvollsbygningen).

Arbeiderne i 1801

I 1801 var det for aller første gang en fullstendig folketelling i Norge. Den gir en bra oversikt over arbeiderne som Bernt Anker hadde ved «Eidsvolds Guld og Kobber Verk».

Når det står at noen av arbeiderne «bruker jord», betyr det at de bodde på et småbruk og drev jordbruk ved siden av gruvearbeidet.

Joachim F. Dahldorph – 43 år, direktør ved verket og bruker jord.

Han bodde på gruveeiendommen Knoffsløkken sammen med kona Magdalene Hagerup (28 år), tjenestedrengen Niels Olsen (19 år) og tjenestejenta Johanne Pedersdatter (23 år).

Christian Olsen – 43 år, verkets arbeider og bruker jord.

Han bodde på Glabakk i Gullverket med kone og ei datter på sju år.

Mads Endresen – 47 år, verkets arbeider og bruker jord.

Han bodde i Lia i Gullverket med kone og tre barn. Mads var for øvrig sønn av gullverkspioner Endre Madsen som begynte ved gullgruva allerede i 1759.

Ole Madsen – 15 år, verksarbeider.

Ole var sønn av Mads Endresen og bodde hjemme i Lia.

Lars Gulbrandsen – 24 år, verkets arbeider og bruker jord.

Han bodde på Brøstadgruva, lengst nord i Gullverket, sammen med kona si som var 18 år eldre, og en fire år gammel sønn.

Niels Pedersen – 39 år, smelter ved verket.

Han bodde sammen med kone og en 15 år gammel sønn, kanskje på sjølve verket.

Embret Halvorsen – 31 år, smed ved verket og bruker jord.

Han bodde i Sjøberg i Gullverket med kone, to små barn og sin svigerfar.

Auen Johannesen – 45 år, arbeider ved verket og bruker jord.

Han bodde på Vangen i Gullverket med kone og fire barn. Auen var sønn av Johannes Ougensen som begynte ved gullverket i 1759.

David Olsen – 40 år, arbeider ved verket og bruker jord.

Han bodde i Nordre Storbråten i Gullverket med kone, svigermor og svigerfaren Paul Rasmussen, som tidligere hadde arbeidet ved gullverket.

Halvor Nielsen – 34 år, arbeider ved verket og bruker jord.

Han bodde i Nord-Rundtom i Gullverket med kone og tre små barn.

John Pedersen – 50 år, arbeider ved verket og bruker jord.

Han bodde i Finsbråten i Gullverket med kone, to barn, svigermora og svigerfaren Christopher Andersen som også hadde vært arbeider ved gullverket.

Isaach Nielsen – 28 år, arbeider ved verket og bruker jord.

Han var bror til Halvor Nielsen og bodde i Sør-Rundtom i Gullverket med kone, to små barn og sin gamle far, tidligere gruvearbeider Niels Olsen.

Johannes Endresen – 31 år, ugift, smelter ved gullverket.

Han var sønn av gullverkspioner Endre Madsen og Berthe Erichsdatter. Han bodde trolig hos foreldrene i Solberg.

Niels Olsen – 41 år, nasjonal soldat og skytter samt bruker jord. Han bodde på eiendommen Tronsbråten med kone og sin gamle mor.

Ole Olsen – 22 år, nasjonal soldat og verksarbeider. Han bodde hos sin bror, Niels Olsen, i Tronsbråten i Gullverket.

Ole Olsen – 51 år, er verkets arbeider og bruker jord. Han bodde i Botshaugdalen i Gullverket med kone, to barn og sin gamle mor. Han var sønn av gullverksarbeider Ole Pedersen og begynte sjøl ved verket i 1766, 16 år gammel.

Hans Olsen – 18 år og ugift. Han var sønn av Ole Olsen og bodde trolig hjemme hos foreldrene i Botshaugdalen

Bendt Pedersen – 47 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Lesja i Gullverket sammen med kone, fire barn og sin mor. Bendt var den som etter sagnet fant Brøstadgruva. Han var sønn av tidligere gullverksarbeider Peder Bentsen

Amund Halvorsen – 44 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Søbråtan, Storbråten i Gullverket sammen med kone og ei datter.

Peder Christophersen – 37 år, sagmester ved verket. Han bodde sammen med kone og tre barn, kanskje på sjølve verket.

Lars Andersen – 24 år, underjeger ved det Norsk Jeger Corps og arbeider ved verket.

Niels Greger Frost – 38 år, forhenværende bokholder ved verket. Ukjent bosted i Gullverket, kanskje Knoffsløkken.

Jacob Jonasen – 30 år, smelter ved verket.

Han var gift med Anne Marie Endresdatter, datter til gullverkspioneren Endre Madsen. De hadde i 1801 ennå ingen barn. De bodde sammen med Jacobs svigerforeldre i Solberg i Gullverket.

Abraham Abrahamsen – 31 år, ugift, arbeider ved verket.

Anders Olsen – 28 år, ugift, smelter ved verket. Han var opprinnelig fra vestre Lund i Løten kommunen og leide eiendommen Knoffsløkken i flere tiår etter at gruedriften var lagt ned. Han ble gift med Inger Olsdatter fra Elverum, og deres sønn, Ole Andersen, overtok Knoffsløkken etter dem i 1842.

Jonas Monsen – 64 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona Kirstie Bendtsdatter, men bostedet er ikke kjent.

Henrich Jonassen – 26 år, ugift. Han var sønn av kullbrenner Jonas Monsen og Kirstie Bendtsdatter og bodde sammen med foreldrene.

Torsten Bergersen – 19 år, ugift. Han bodde på småbruket Lønntjernet sammen med mora Kari Andersdatter og fire yngre søsken. Han ble seinere gift med Anne Kristoffersdatter.

Hans Nielsen – 26 år, ugift, smelter ved verket.

Hans Brandt – 24 år, ugift, arbeider ved verket. Han var fra Folldal og ble seinere stiger ved gull- og kobberverket. Han bosatte seg på eiendommen Glabakk og var gift tre ganger. Han ble stamfar til Brandt-slekta i Eidsvoll. Hans fulle navn var Hans Henrich. Han var fetter til kona til direktøren ved verket, Joachim Fredrik Daldorph.

Henrich Isaachen – 22 år, ugift, arbeider ved verket. Han var sønn av tidligere gruvearbeider Isak Knudsen i Holsetra og ble seinere gruvearbeider i Gjerdrum.

Daniel Hansen – 49 år, ugift, arbeider ved verket.

Peder Johannessen – 24 år, ugift, arbeider ved verket.

Hans Hansen – 34 år, ugift, arbeider ved verket.

Ole Gulbrandsen – 27 år, ugift, arbeider ved verket.

Niels Johnsen – 22 år, ugift, arbeider ved verket.

Peder Johnsen – 18 år, ugift, arbeider ved verket.

Johannes Christiansen – 13 år, tjenestedreng ved verket.
Disse sju siste bodde trolig i et arbeiderhus ved verket.

Oppstillingen tilsier at det var 38 arbeidere ved gullverket.
I tillegg hadde Bernt Anker i 1801 et mindre mannskap ved smeltehytta ved Lysjøen:

Hans Jettum – 34 år, kullskriver og sagfogd. Han bodde sammen med kona Christine Wilhelmine Jettum (19 år) og sønnen Bernt Anker Jettum (2 år).

Wittus Krogsgaard – 22 år, hytteskriver. Han bodde sammen med mora si.

Peder Arnesen – 36 år, smelter. Han bodde til leie hos Krogsgaard.

Johan Johansen – 64 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona, Marie Olsdatter.

Peter Petersen – 44 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona Anne Olsdatter. De hadde fire barn.

Ut fra dette hadde Bernt Anker i 1801 omtrent 43 ansatte i sin bergverksdrift på østsida i Eidsvoll.

Det Ankerske Fideikomiss

Bernt Anker døde barnløs i 1805 og alle hans virksomheter og eiendommer ble overført til et nytt selskap, Det Ankerske Fideikomiss – en slags stiftelse der utbyttet skulle gå til allmennyttige formål.

Det er beregnet at Bernt Anker etterlot seg ei formue på omtrent 1,5 millioner riksdaler – derav omtrent halvparten av verdiene var i fast eiendom.

Fideikomisset fortsatte gruve drifta i Eidsvoll. Wittus Krogsgaard som hadde vært hytteskriver ved Lysjø kobberverk, overtok som fullmektig for drifta og flyttet til hovedbølet på Knoffsløkken.

Fideikomisset tjente heller ikke penger og trappet etter hvert ned. Brøstadgruva ble stengt i 1807, og den siste smeltinga ble foretatt i 1811. Men noe letevirkosomhet fortsatte helt til 1819 da fideikomisset gikk konkurs.

Den 30. juni 1823 ble det holdt auksjon over fideikomissets lokale eiendommer, blant annet Eidsvoll gullverk med ei sag og Lysjø kobberverk med en stuebygning på Brøstadgruva. Trolig meldte ingen kjøpere seg, for 5. september ble auksjonen gjentatt. Begge auksjonen ble holdt på gården Stensby i Eidsvoll som også var en del av auksjonsutbudet. Sjø om det ikke var drift ved verket etter 1811, ble bygninger og utstyr holdt vedlike i tilfelle man skulle gjenoppta drifta. Det skjedde imidlertid ikke i denne omgang, og i 1825 ble Knoffsløkken kjøpt av kammerherre Erik Anker, sønn av Carsten Anker på Eidsvoll Verk. Erik Anker leide borte eiendommen i Gullverket til vanlige småbruk.

I 1842 ble Knoffsløkken solgt til beboeren, Ole Andersen. Han benyttet seg av det gamle damanlegget for pukkverket til å starte mølledrift ved småbruket.

Søt musikk

Kontorfullmektig ved Lysjø kobberverk, hytteskriver Wittus Krogsgaard, var ikke mer enn 22 år i 1801. Da bodde han sammen med mor si, 50 år gamle Johanne Maria, som hadde «føderåd av sønnen» - det vil si at sønnen var forpliktet til å forsørge henne.

Rett ved siden av bodde sjefen for Lysjø-verket, kullskriver og sagfogd Hans Jettum. Han var gift med den 15 år yngre Christine Wilhelmine Bølling. Hun var ikke mer enn 17 år gammel da de i 1799 fikk en sønn. Den ble for øvrig døpt Bernt Anker Jettum, sikkert for å hedre arbeidsgiveren.

Ekteparet hadde en svært spesiell navneskikk.

I 1802 fikk de sønnen Nikolai Sølnes og i 1803 sønnen Erik Otto Knoph, oppkalt etter den tidligere lederen av gullverket.

Hytteskriver Krogsgaard ble etter hvert mer enn bare en god nabo til familien Jettum. Krogsgaard var ikke mer enn tre år eldre enn fru Jettum, og der oppsto det etter hvert søt musikk.

Det endte med skilsmisse i familien Jettum i 1814, og året etter giftet Wittus Krogsgaard seg med Christine Wilhelmine Bølling. Krogsgaard var da for lengst blitt fullmektig ved anlegget ved Knoffsløkken.

Nytt forsøk

Staten hadde drevet gullverket fra 1758 til 1783 uten å få lønnsom drift. Et privat selskap hadde prøvd seg og tapt penger. Bernt Anker hadde drevet intensivt og tapt over 100.000 riksdaler. Det Ankerske Fideikomiss hadde videreført drifta med tap.

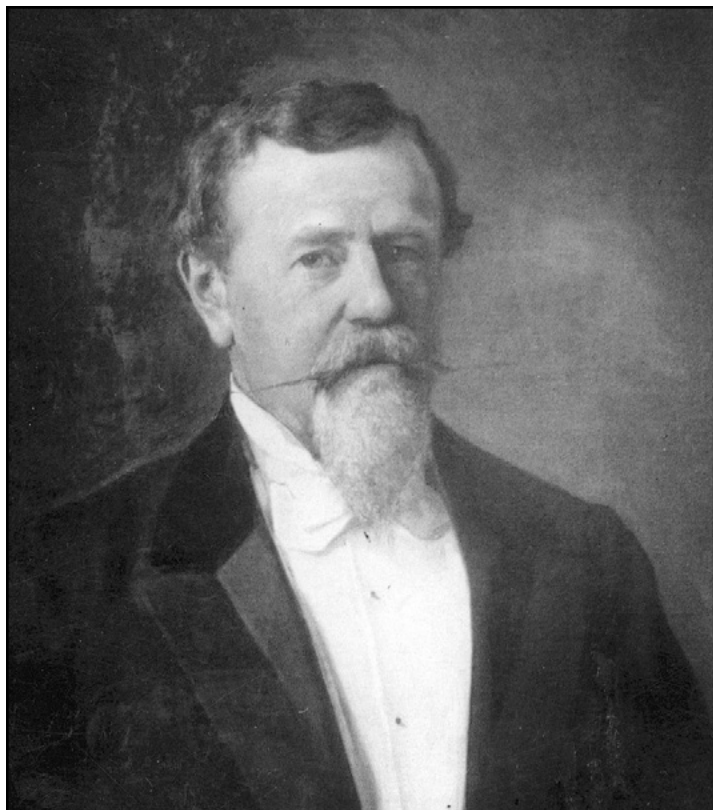
Likevel var det fortsatt noen som drømte om det store gullfunnet. Et spedt forsøk ble gjort i 1851 av en norsk-amerikaner med navn Marius Bratlie. Han skal ha forsøkt å vaske om igjen noe av den massen som var brutt opp tidligere.

“Det sies at han selv skal ha vært tilfreds med utbyttet, men dette kan vel være tvilsomt nok etter som han saa hurtig ga det op igjen”, skriver Middagsavisen 8. oktober 1925.

Tidlig på 1870-tallet skal stortingsrepresentant Andreas Sæhlie fra Vang i Hedmark sammen med en kompanjong ha engasjert en gullgraver til å vaske grus og slagg som lå igjen fra tidligere drift ved gullverket.

- Guldgraveren skal tidligere har vasket gull i California eller Australia, forteller Aftenposten 25. mai 1897.

Avisen fortsetter: *“Det viste sig, at der fra den gamle Drifts Dage laa igjen ikke saa lidet Guld, som var værdifuldt nok til at lønne en saadan Udvaskning. Selvefølgelig var det ikke nogen overvældende Rigdom, som her kom for Dagen. Men foretagendet skal dog have lønnet sig baade for Guldgraveren og dem, som havde sendt ham derhen.*

Generalkonsul Peter Petersen eide Eidsvold Guldværk på 1880- og 1890-tallet.

Lindegaard var fotograf i Christiania. Han var født i Svendborg i Danmark i 1830, var gift og hadde to barn i 1875.

John G. Nelson ble født i Christiania i 1828. Yrket hans i 1875 sies å være «importør», i 1881 «fabrikant». Han var gift, og alle hans tre barn var født i San Francisco i perioden 1858-1860.

I en innbydelse til aksjetegning i 1880 opplyses det at to av styremedlemmene har «mangeaarig Erfaring fra Guldminerne i Amerika og Australien».

De to må være Nelson og Lindegaard. Når Nelson tydeligvis har bodd i San Francisco på 1850-tallet, kan han godt ha vært med i det store gullrusjet i California, som startet i 1849.

Kanskje var én av disse - eller begge - gullgraveren som Sæhlie engasjerte noen år tidligere. Seiner skal en brukseier Meinich ha vært styreleder i selskapet.

Det første det nye selskapet gjorde etter stiftelsen i 1876 var å kjøpe eiendommen Knoffs-løkken for 20.000 kroner. Den tidligere eieren, Anders Olsen, flyttet.

Eidsvold Guldværk A/S startet opp i 1877 med en bergkandidat Lund som driftsbestyrer og to tidligere gullgravere som arbeidsformenn. Puk-

Det er mulig at denne virksomheten var forløperen til, eller rett og slett var starten på den virksomheten som kom i gang i 1876. Den høsten ble et nytt gruveselskap, Eidsvold Guldværk A/S, stiftet. Aksjekapitalen var på 40.000 kroner.

Selskapets første generalforsamling ble holdt 1. desember 1876.

Det var generalkonsul Peter Petersen (1821-1896) som sto i spissen for det nye selskapet som hadde sin base i Christiania.

Petersen tilhørte hovedstadens økonomiske elite.

Han var disponent ved landets største tekstilfabrikk, Nydalens Compagnie, i tillegg til at han var generalkonsul for keiserriket Østerrike-Ungarn. Han var også mannen bak bygginga av Victoria Terrasse.

Det første styret besto av Peter Petersen (leder), Ferdinan Wedel Jarlsberg, en høgtstående marineoffiser som i 1876 var stasjonert i Stockholm, og Johannes Peter Lindegaard.

I 1880 besto styret av Otto Gjerdrum, Johannes Peter Lindegaard og John G. Nelson.

Gjerdrum var født i 1831 og døde i 1908. Han var bestyrer ved Nydalens Compagnie og arbeidskollega med Petersen. Han var jurist og hoffjegermester og ridder av St. Olavs orden.

Lovene for det nye gruveselskapet inneholdt ti punkter, deriblant et punkt om at driftsbestyrere kunne få sin del av eventuelt driftsoverskudd, begrenset oppad til 2.000 kroner i året.

kverket ble rehabilitert og nye amalgamplater ble anskaffet for å kunne skille ut gull ved hjelp av kvikksølv. Selskapet sikret seg mutingsrettigheter til de gamle skjerpene og hentet en del prøver derfra. Resultatet var temmelig nær null, og man besluttet allerede i mars 1879 at man ikke skulle beholde mutingene. Selskapet hadde også satset på å tømme den gamle Gullkisgruva for vatn for å starte utvinning der. Men den gamle gruva var også fylt med stein og sand, og prosjektet ble langt dyrene og tok lengre tid enn forutsatt. I januar 1881 var man ennå ikke kommet lenger enn halvveis med tømningen av den gamle gruva.

Gull fant man alt for lite av. I en feltort «B», som vi ikke vet hvor lå, ble det to steder tatt ut ett tonn malm. Fra det ene uttaket fikk man gull for to kroner, det andre ga gull for ei krone. Driftsbestyrer Lund mente kostnadene ved å bearbeide ett tonn malm lå på mellom åtte og ni kroner. Inntektene ble altså bare på rundt en firedel av utgiftene.

Konklusjonen i en styreprotokoll fra 31. mars 1879 er følgende: «Driften har været innstilt i vinter og skal den kunne tas opp igjen til vaaren, kreves mer kapital».

En ny aksjeinnbydelse ble sendt ut i desember 1880 i den hensikt å skaffe 20.000 friske kroner. Aksjetegninga skulle ikke være bindende med mindre man fikk fulltegnet beløpet. Det skjedde ikke, og dermed ble det ingen kapitalutvidelse.

I en artikkel i Morgenbladet 23. januar 1881 blir det opplyst at selskapet hadde investert i eiendommer, maskiner og inventar for 41.000 kroner. Av dette var 13.500 kroner ennå ikke betalt.

På styremøte 12. april 1881 ble det besluttet å selge verket. Men før man fikk effektivt vedtaket, havnet eien-

dommen på tvangsauksjon fordi selskapet hadde misligholdt en obligasjon på 12.000 kroner til den forrige eieren, Anders Olsen.

Olsen fikk kjøpt eiendommen tilbake igjen for bare 4.000 kroner, men solgte den umiddelbart videre for 12.000 kroner til – ja, nettopp – generalkonsul Peter Petersen.

Anders Olsen en av få som har tjent penger på gullfeberen i Gullverket. Han overtok i 1859 Knoffsløkken etter faren for 500 speciedaler (ca. 2.000 kr.) pluss føderåd. Så solgte han eiendommen i 1876 for 20.000 kroner, kjøpte den igjen i 1882 for 4.000 kroner og solgte den igjen samme året for 12.000 kroner.

Transaksjonene ga med andre ord en fortjeneste på 28.000 kroner.

Gullverkingen Ludvig Hemlivangen var 16 år da han i 1881 ble ansatt ved verket. I et intervju i Eidsvold Blad i 1953 fortalte han at han jobbet ved gruva i fem år.

«Først var han med og tømte gruva for vann og så skylte de gullet ut av slammet som lå på bunnen», skrev avisen. I 1883 var sju mann ansatt ved Eidsvold Guldverk. Den 2. oktober dette året var det befarings ved verket.

- En del kvarts er udbrutt, men gullgehalten ennå ikke nærmere undersøkt,

Norges Geologiske
Undersøkelse,
Fra Geschwornen G. Henriksen
Minde, Bergen
1915

Indbydelse
til Aktietegning i Eidsvold Guldværk

Norges Geologiske Undersøkelse
Rapport Nr. 143

Eidsvold gamle Guldverk, der oplagedes og optoges første Gang i 1758 omhøvedes temmelig omfattende i Tidsskriftet «Minerva» for Septbr. 1790 og i «Magazin for Naturvidenskaberne» 2den Række, 2det Bind og i flere andre Værker.

Det fremgaar, at Guldværket anlagdes og drevtes for Kongens (Statens) Regning af Bergmand fra Kongsberg Sølvværk. Den vundne Malm pukkedes ved Guldværket, og Slikken transporteredes derpaa til Kongsberg (14 à 15 norske Mile), hvor først Gullet udskiltes. Det viste sig snart, at den i sig selv vistnok rige Malm ikke kunde bære de med Transporten forbundne store Udgifter, saa meget mere som Udvaskningsmetoden var meget primitiv. Driften ophørte derfor snart, men optoges atter i 1770, efterat andre Gruber, nemlig Sander Gruberne i 1769 vare opdagede. Disse Gruber drevtes iniklerligt kun et Par Aar med et svagt Belæg, og Driften indstilledes atter uagtet Stigernes Betenknning gik ud paa, at «en Deel af denne Sander Gangs Drift ikke burde været saa lettelig forladt, efterdi Gangen (Kvartsgangen, hvori Gullet er forekommet) paa sine Steder tillig i Dybet og igjen var kommen til sin gamle Bredder, nemlig 12 Tommer; og de vundne Slikke vare mere guldholdige end som paa de andre Steder, og Driften ei heller saa bekostelig». Haandstene med mere eller mindre Guld i fandtes ogsaa der.

Samtidig prøvedes mange andre Gruber og Skjærp, uden at Udbyttet dog formaaede at dække de store Omkostninger. En af de rigeste Gruber ved selve Guldværket blev nemlig paa Grund af Bjergstyrning i 1787 blev der fundet andre nye Skjærp ved Ubo, og disse gav meget god Forhaabning, men paa Grund af disses lange Afstand fra Pukværket ved Eidsvold, nemlig 1½ Mil, svarede det ikke Regning at transportere Malmen saa langt. Vel blev der foreslaaet, at der ½ Mil fra Gruben burde anlagdes et eget Pukværk, hvortil der gaves Leilighed; men hertil skortede det atter paa Penge, hvilket sees ofte at have været Tilfældet, og Sagen gik istaa, hvorvidt det hed at Gangen var af saadan Mægtighed, at den hele Drift stod ganske i den dreie Gangmasse, hvilket var Kvarts uden Druser, med Spor af Kobberkis, Malachit og Jernkis. Den ene Gang er den største, der nogensinde havde været bearbejdet ved Guldværket; den havde ½ til ¾ Lagters Bredder, ren Kis og tillager i Dybet. Deraf blev en Del Kis udtaget og, ved en derpaa gjort Prøve, havde hvert Centner Slik holdt ½ til 1½ Lød Sølv og ¼ til 1 Lød Guld.

Ifølge Bergmanden Brats Efterretninger af 1789 (Minerva 1790 Pag. 307) «havde man her et til Vished grændsende Haab, om at denne Grube kunde drives i det store uden Tab; men formodet Mangel paa Penge og formodet slet Bestyrelse blev der intet deraf».

I 1789 ophørte Driften for Statens Regning aldeles, og alle Gruberne i Eidsvold udløstes til privat Drift, og tillagdes der samtidig flere Privilegier; men lang Tid forløb, inden nogen atter optog Driften. Først i 1786 overdroges Værket med alle Gruber til et privat Interessentskab, som med store Forretigheder. Dette drev nu Værket til 1788, da allerede en Del deraf solgtes til Grosserer Bernt Anker, som i 1792 købte hele Værket. Efter Bernt Ankers Død i 1805 drevs Værket for det Ankerske Fideicommiss Regning. I 1811 indstilledes Driften aldeles. I 1820 fuldt Værket i det Frie.

Dette er et kort Uddrag af Eidsvold Guldværks Historie. Betreffende Grubernes Drivværdighed kan oplyses, at i Australien, hvor Driften efter Guld i vore Dage staar høit, ausses de Gruber, der give ¼ Unce eller 1 Lød Guld pr. Ton Kvarts, som drivværdige, og give da et ganske godt Udbytte.

At Beretningen om Eidsvold Guldværk fremgaar det, at Driften indstilledes ved Gruber, der gav ½ Lød Guld af 6 Centner Slik, hvilket er nær 3 Lød eller 1½ Unce af en Ton Slik. Ja, Ubo Gruber, der gav ½ til 1 Lød Guld af 1 Centner, altså forholdsvis fra 18 til 22½ Lød eller 9–11½ Unce af hver Ton Slik, blev dog nedlagt! Og saadanne Gruber findes der formentlig endnu i Eidsvold Præstegjæld. Vel blev Malmen ringe og fattig i flere af disse, men saa har man ikke heller havt nogen synderlig planmessig Drift; der ligger endnu ved mange af Gruberne og Skjærperne store Kvartshobe, som kun tiltrængte liden Bearbejdning for at forvandles til Slik.

Som Exempel paa, hvortil ufuldstændig Driftsmaaden har været i ældre Dage, kan oplyses, at nogle Folk i 1808 alene ved at udvaske en del gammel Sand af den, der fandtes ved Pukværket, skal have udvundet Guld for ca. 1500 Species; og har et Par Mænd i Indværende Aar (1880) atter udvasket en del af den bortskylkede og paa uudenforliggende Eiendomme fundne Sand, med det Resultat, at de have havt en Gjennemsnitsindtægt af helt over 3½ Krone pr. Arbejdsdag.

Eidsvold Guldverk A/S sendte i desember 1880 ut denne invitasjonen til aksje-utvidelse, uten å lykkes.

fortelles det i rapporten etter befaringen.

Rapporten anbefaler at man tar flere prøver forskjellige steder i gruva for å undersøke om det er utsikter til fortsatt drift eller ikke.

Gruvedrifta fortsatte uansett noen år til i liten skala. I 1884 var virksomheten innskrenket til kun undersøkelser i ei av gruvene (skjerp nr. 4). Denne ble drevet ned til 12 meter, og det ble tatt ut 20 tonn malm, hvorav bare en mindre del ble kjørt gjennom pukkerket.

I tillegg ble det, i tråd med anbefalingen etter befaringen i 1883, tatt ut og pukket sju kvartsprøver fra gullkisgruva.

- De ble tatt ut som gjennomsnittsprøver og meningen er å la dem undersøke kjemisk, forteller bestyreren i årsrapporten til bergvesenet.

I 1885 var det bestyrer og seks arbeidere ved verket, en av dem var under 15 år.

Dette året ble det bare foretatt en del forsøksarbeider i pukkerket. På vinteren ble det kjørt fram 6,25 tonn malm fra Brøstadgruva, 1,5 tonn fra Sannergruva og 3,25 tonn fra Grasligruvne. Analyser viste en gehalt på mellom 0,001 og 0,002 prosent. Dette tilsvarer mellom 10 og 20 gram gull per tonn. Det er under halvparten av hva både staten forut og de engelske selskapene etterpå fikk ut. Konklusjonen i driftsrapporten er da også temmelig pessimistisk:

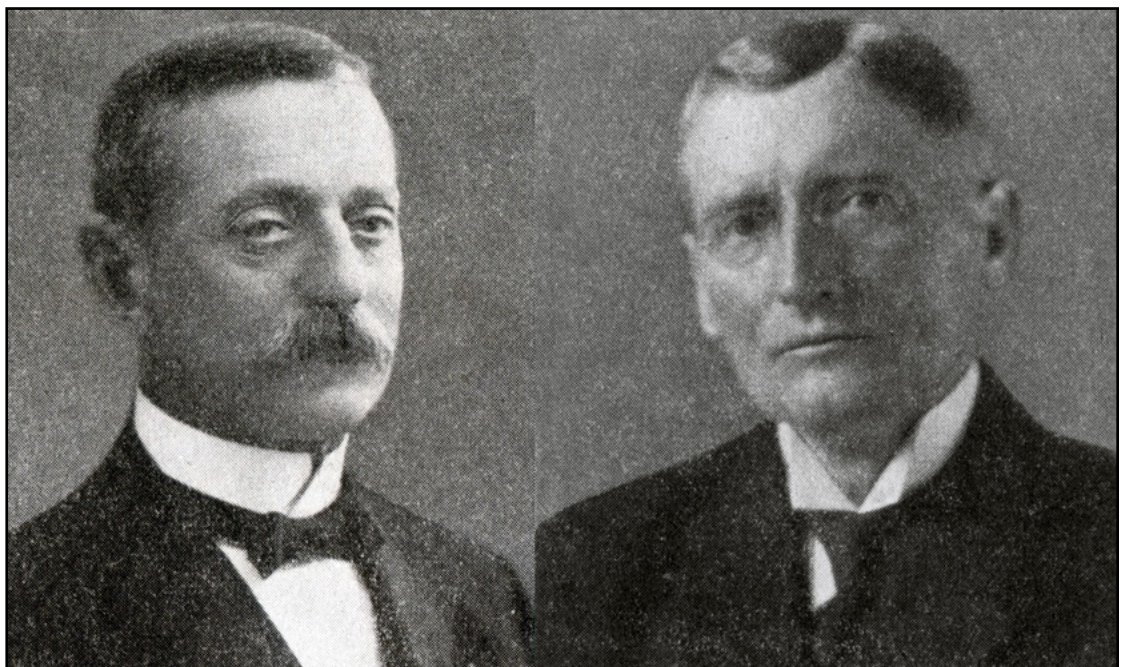
«Ved viderebehandling av prøvene i pukkerket og blandingen av den konsentrerte sligs sammenmaling med kvikksølv i amalgamsjonspannene ble den utvunne gullmengde funnet så liten at det ikke oppmuntret til å fortsette forsøkene med denne metoden alene. Videre forsøk etter en forandret framgangsmåte blir vurdert, men forslag om dette er ennå ikke forelagt generalforsamlingen for avgjørelse».

Trolig var det ingen virksomhet ved gullverket i perioden 1886-1889, men i 1888 forsøkte selskapet å selge verket til et engelsk firma. Man ble ikke enige om prisen, og småskalavirksomheten med en ingeniør G. H. Petersen som driftsbestyrer, ble forsøkt gjenopptatt. I april 1889 ble det kjørt to tonn kobberholdig gullmalm fra Brøstadgruva, men maskiner og annet utstyr var ødelagt, og før man fikk reparert dem, satte kulda inn.

Tre mann fortsatte imidlertid istandsetting av utstyr og bygninger. Det ble lagt tak over vasshjulet som dro pukkerket, og vassrennene ble satt i stand. Det ble også foretatt noen analyser av restene ved den gamle kobberhytta fra Ankers tid.

Fra 1890 til 1895 foreligger det ingen rapporter om eventuell drift ved gullverket. Virksomheten lå trolig helt nede. Våren 1896 døde også eieren, generalkonsul Peter Petersen.

Stordrift ved gullverket

Brødrene Hartvig (t.v.) og Carl Bache-Wiig kjøpte Eidsvold Guldværk i 1896. (Foto fra Eidsvoll bygds historie).

Etter at eieren av Eidsvold Guldværk A/S, Peter Petersen, døde 15. mars 1896, solgte enka, Arnolda, verket. De som nå overtok, var brødrene Hartvig (født 1850) og Carl (født 1854) Bache-Wiig gjennom selskapet H. & C. Bache-Wiig. Brødrene hadde tidligere – etter datidens forhold – drevet storindustri i Bønsdalen i Eidsvoll med Andelva som energikilde. Der hadde de hatt både en cellulose- og en papirfabrikk. I 1889 ble anlegget i Bønsdalen solgt til engelske eiere, men Carl Bache-Wiig fortsatte som direktør til 1903.

Brødrene Bache-Wiig eide til 1898 papirfabrikken Bentse Brug i Kristiania og til 1902 Embretsfos Fabrikk på Åmot i Modum. Etter engasjementet i Bønsdalen emigrerte Carl til Amerika der han ble hyret inn som konsulent for «The International Paper Company». Han søkte også patent på flere oppfinnelser innen papirindustrien.

Hartvig Bache-Wiig kjøpte i 1893 Haugstein i Enebakk og anla i 1899 Fladeby Cellulosefabrikk. Fabrikkene gikk konkurs i 1909.

Hartvig Bache-Wiig ble leder av Norske Papirfabrikanters Forening da denne ble stiftet i 1893 og var medlem av representantskapet i Norges Bank.

Etter konkursen i Fladeby i 1909 flyttet Hartvig Bache-Wiig til Lillehammer. Han døde i 1922.

Brødrene Bache-Wiig var også pådrivere for å få telefonen til Eidsvoll, og de startet distriktets første elektrisitetsverk i Bønsdalen. Carl Bache-Wiig var dessuten viseordfører i Eidsvoll i perioden 1893-1895.

Bache-Wiig kjøpte ikke bare sjølve gullverket i 1896. De gikk også til oppkjøp av en rekke småbruk og setrer omkring i hele Gullverket skolekrets; Gruevangen, Holsæter (Stuen), Morttjernsfossen, Hemlivangen, Holsvangen, Rønsenvangen, Flisvangen, Lynesvangen, Brøstadvangen, Flisflavangen, Bakkevangen, Pålstuvangen, Fremmingvangen, Røisivangen, Løntjernbråten, Løntjernet og Brustadgrubens tre bruk, søndre, midtre og nordre (Bråtan). Disse eiendommene hadde tilsammen 34 gårds- og bruksnummer.

Da Bache-Wiig overtok, var verket svært forfallent.

“Gruberne er nu fulde av vann. Men ders Lænsing skal ikke være noget vanskeligt Arbeide, og det heder sig, at der allerede er ankommet nogle Arbeidere, som har saa smaat gaet ivei med Lænsingen, forteller Aftenposten 27. mai 1897.

“Driftsbygningerne samt det gamle Pukverk, er nedfaldne eller reduserede til nogle tarvelige Levninger, medens enkelte Grundmurer af større Dimensioner viser, at her i forrige Aarhundrede har været udført adskillige Bygningsforetagener af ganske respektabelt Omfang.”

Bache-Wiig fortsatte virksomheten ved Knoffsløkken med en ingeniør G. H. Petersen som driftsbestyrer.

Det første man gjorde, var å lense ei gammel sjakt for grus og gammelt tømmer. Sjakta viste seg å ha en dybde på 11,5 meter. Man tok ut prøver både fra bunnen og høyere opp i denne gruvesjakta.

Samtidig med gjenåpningen av de gamle gruvene ved Knoffsløkken i 1896, ble det også startet opprensning ved den 24,5 meter dype Brøstadgruva. Her var det ved tidligere drift skutt ut en gruvegang på 114 meter med inngang i begge ender, men det hadde ikke vært drift i gruva siden Det Ankerske Fideikomiss stengte den i 1807. Hovedinngangen til gruva hadde rast helt sammen og var sperret av store steinmasser. Man måtte sprengte seg inn. Området måtte stives av før man kunne komme videre innover. Da støtte man på stein som hadde falt ned fra taket i stollen, og på bunnen av gruvegangen lå det et 75 centimeter tjukt lag med gul-rød jernoker, et forvittringsprodukt fra kisen i gruva. Man kjørte ut 1.200 tonn forvitret og utrast masse, men likevel hadde man ikke klart å renske godt nok opp. Vinteren ség innpå, og massene frøs. I slutten av desember ga man opp og lukket begge inngangene med plankevegger.

Bache-Wiig satset stort den første tida. I mai 1897 ble den engelske gruveingeniøren Edward Yates Aston hentet inn i ledelsen av drifta. Han foretok grundige undersøkelser. De fleste gamle skjerp og gruver ble tømt for vann og rensket opp. Aston anbefalt å legge hovedsatsingen til Brøstadgruva, men brødrene innså trolig at det måtte sterkere kapitalkrefter inn for å kunne drive lønnsomt. Alt på seinsommeren 1897 solgte de Brøstadgruva med 15 tilliggende skjerp, gruver og rettigheter til et engelsk selskap.

Gjennom selskapet Eidsvold Guldværk AS fortsatte Bache-Wiig ei tid framover virksomheten ved Knoffsløkken. Samme høst ble også drifta startet opp igjen ved den gamle Sannergruva i Habberstadgrenda på østsida i Eidsvoll. Avstanden til hovedanlegget ved Knoffsløkken er nesten ei mil.

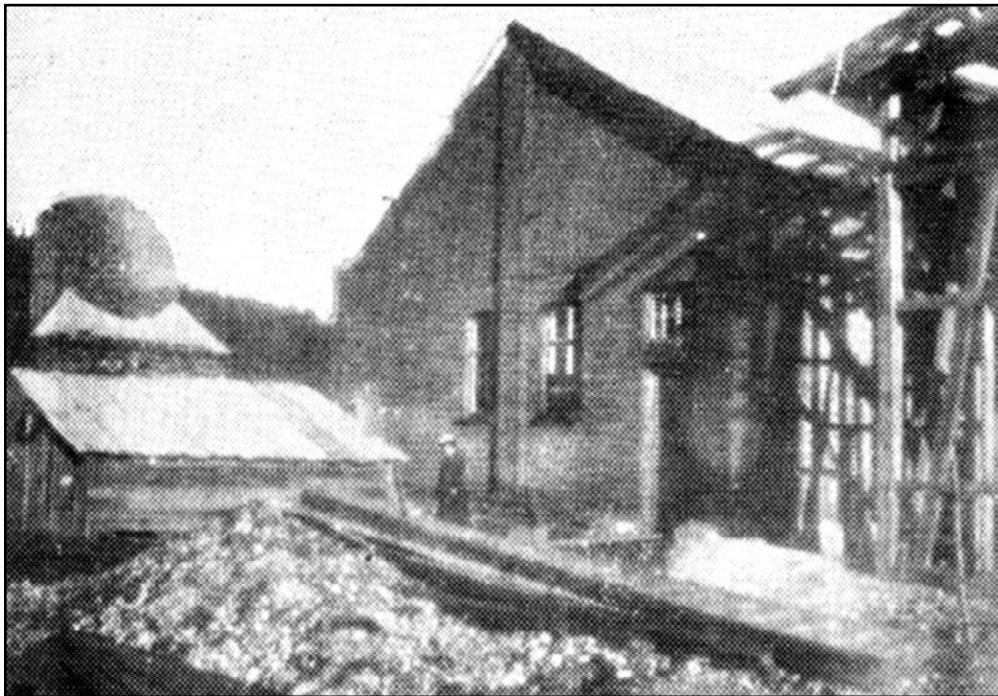
Sannergruva besto av to sjakter omtrent 300 meter fra hverandre. Begge var fylt med vann og måtte lense da drifta ble tatt opp igjen.

Den første tida etter gjenåpningen arbeidet det helt opp mot 50 mann i Sannergruva, men bemanningen falt raskt til et gjennomsnitt rundt 15. Lederen for drifta var Magnus B. Landstad, sønn av soknepresten i Eidsvoll. Flere fagarbeidere ble hentet fra Telemark. Både stigeren, som het Viksdal, og minst to av gruvearbeiderne, Ola Lian og Carl Carlsen, kom derfra. De to sistnevnte fortsatte i Brøstadgruva da virksomheten i Sannergruva ble innstilt.

Den østre gruva, også kalt Holsgruva, ligger rett nord for den nåværende eiendommen Steinbekken. Den er om lag 22 meter dyp.

Den vestre gruva – sjølv Sannergruva – er betydelig større. Den er om lag 20 meter dyp og har horisontale ganger. En stoll vestover fra bunnen av sjakta ender i dagen etter omtrent 30 meter. En åpen gruvegang strekker seg over 50 meter i østlig retning i svakt stigende terreng. Bredden på stollen er ikke stort mer enn to meter. Under arbeidene i 1898 ble denne dagstollen utvidet med 15 meter.

For å holde gruva fri for vann og for å få opp malmen, brukte man ei hestevandring. Gårdbrukerne Lars H. Hoel og Gustav Hoel hadde jobben. Betalinga var fem kroner dagen, men de satte unge gutter til å kjøre hestene, og de fikk ikke annet enn kosten.

Oppredningsverket ved Knoffsløkken.

(Fra Eidvoll bygds historie.)

Det var ikke noe pukkverk på stedet, så all pukking av malmen foregikk manuelt, men vraksteinen var det enkelt å bli kvitt, for terrenget stuper bratt nedover på vestre side.

I tillegg til sjølv utvinninga ble det drevet betydelige undersøkelser ved Sannergruva, blant annet ved å fjerne alle løsmasser for å følge den viktigste kvartsgangen flere hundre meter innover i skogen.

Prøver som ble tatt, viste en gehalt helt opp til 15 gram gull per tonn masse. Dessuten fant man en del sølv og kobber.

Ved utgangen av 1898 hadde man tatt ut 300 tonn malm ved

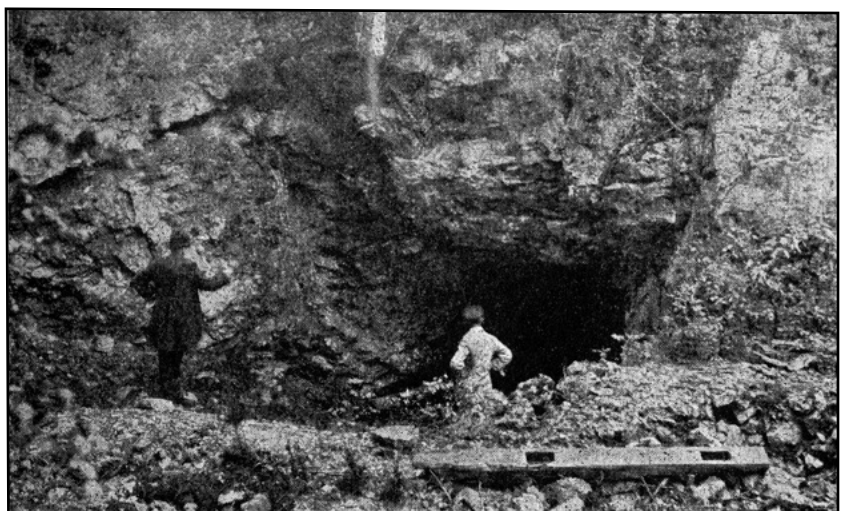
Sannergruva, og optimismen var betydelig.

«Gruven har, med dagstoll til et større dyp, en meget heldig beliggenhet, midt i Sanner bygd, og man har således blitt spart for større bygningsanlegg under forsøksdriften», heter det i rapporten til bergmesteren.

Likevel ble drifta ved Sannergruva lagt ned ved årsskiftet 1898/1899. Man sørget riktig nok for å holde Holsgruva fri. for vann gjennom hele vinteren, men etter det ble det slutt på all virksomhet ved Sannergruva.

I 1897/1898 ble det også bygd et opprenningsverk (en fabrikk) og et laboratorium på Knoffsløkken. Laboratoriet står fortsatt og er den eneste gjenværende driftsbygningen fra gruve-drifta i Gullverket.

Ifølge Anton Madsen, som bodde på Knoffs-

Gullkisgruva i drift ca. 1899.

løkken, tok det over ett år å oppføre fabrikkbygningen.

Anlegget besto av et knuseverk og et oppredningsverk. Det ble drevet av en dampmaskin på 120 hestekrefter og hadde en kapasitet på 50 tonn malm i døgnet.

I 1899 fortsatte man arbeidet med å åpne Gullkisgruva fra 1758, et arbeid som Peter Petersen hadde startet nesten 20 år tidligere. Det ble bygd ei 100 meter lang plankerenne for å få tømt gruva for vatn, men likevel ble det egentlig ikke noe særlig gruvedrift rundt det gamle verket.

Selskapet H. & C. Bache-Wiig hadde levd på stor fot for lånte penger. I 1899 var det slutt.

Selskapet ble slått konkurs.

Den 17. desember 1900 ble det holdt tvangsauksjon over Knoffsløkken. som da tilfalt høyesterettsadvokat Klingenberg, men til og med 1901 var det likevel aktivitet ved verket.

All malmen fra The Golden Mint Mines på Brøstadgruva ble nemlig kjørt dit for å bli behandlet. Men da oppredningsverket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, ble virksomheten ved Knoffsløkken lagt ned.

En oversikt fra bestyreren av konkursboet i 1902 viser at H. & C. Bache-Wiig hadde ei gjeld på fem millioner kroner, mens aktiva utgjorde knapt 1,2 millioner kroner.

“Aktiva er for en stor del Guldforekomsterne i Eidsvoll og Jernforekomsterne i Nordland (Dunderlandsdalen), men gruverettighetene viser sig yderst vanskelige at faa realiseret, og Værdiansættelsen har vist sig at være for høj, opplyser Bergens Tidende 17. november 1902.”

En liten notis i Morgenbladet for 20. juli 1909 forteller at uprioriterte krav i konkursboet endte opp med en dividende (dekking av fordringene) på bare 12,59 prosent.

Gullkisgruva slik den ser ut i dag.

Laboratoriet på Knoffsløkken er den eneste driftsbygningen som står igjen fra gruvetida i Gullverket.

Samtidsskildring

Signaturen «X» i National bladet hadde vinteren 1902 en øyenvitneskildring av forhold ene ved Knoffsløkken:

«Paa Opturen (til Brøstadgruva) reiste jeg forbi Eidsvolds gamle Guldverk, hvor alt nu er dødsstille. Sørgelig at se disse store Huse, Fabrikker og Maskiner ligge der forladt af alle. De høie Fabrikpiber staar der som Gravmonumenter over de Faldne fra Guldfeberens Dage».

Laboratoriet innvendig med ovn og prøveglass slik det ble forlatt 1902.

Ruiner etter oppredningsverket på Knoffsløkken (over og til høyre under).

Smeltedigel fra laboratoriet. Det ble benyttet to tuper, begge produsert i England.

*Starten
på dag-
bruddet i
Sander-
gruva.*

Sandergruva er om lag 30 meter lang og ender i bunnen av en ca. 20 meter dyp sjakt.

The Golden Mint Mines Ltd.

Aksjebrev for The Golden Mint Mines Ltd. utstedt i London 1900. Selskapet var oppført med en aksjekapital på hele 250.000 pund, men den ble aldri fulltegnet. (Originalen tilhører Jens E. Aalborg i Eidsvoll)

Virksomheten ved det gamle Eidsvold Guldverk døde hen rett etter århundreskiftet. Brødrene Hartvig og Carl Bache-Wiig hadde alt i 1897 solgt eiendommene Brustadgruben (tre småbruk) og Løntjernet med Brustadgruva og 15 tilliggende gruver og skjerp til et nyetablert, engelsk aksjeselskap, The Golden Mint Mines Ltd. Blant dem som gikk inn med kapital i det engelske selskapet, var brødrene Bache-Wiig sjøl. Ifølge avisen Gudbrandsdølen i 1899 hadde Bache-Wiig aksjer for 90.000 pund sterling. Ett år tidligere skal selskapet Bache-Wiig ha hatt 100.000 aksjer i The Golden Mint Mines. Hver aksje var verdsatt til ett engelsk pund. Trolig er aksjene en del av oppgjøret for salget av rettighetene ved Brustadgruva. I 1907 oppgis Bache-Wiigs aksjeportefølje i The Golden Mint Mines til "bare" 5.300 engelske pund.

Brødrene satt også i styret for det engelske selskapet. I hvert fall er begge nevnt som «directors» sammen med Robert Summerside Simpson, W. Jeafferson Woods, L. A. Diamont og George Thompson i en redegjørelse fra gruveingeniør C. W. Cosby 17. august 1897. Cosby blir omtalt som "verksmester" i en avisomtale i februar 1898.

The Golden Mint Mines hadde i 1900 en W. J. Tanner som styreformann mens Andrew Conder Whitmee (1875-1949) var sekretær. Selskapet opererte med en aksjekurs på ett engelsk pund og satte seg som mål å sikre seg en kapital på formidable 250.000 pund, hvilket tilsvarte omtrent 4,5 millioner norske kroner.

Selskapet startet en omfattende kampanje over hele England for å få folk til å kjøpe aksjer.

"For Tiden søges nu Aktierne i dette Selskab - Golden Mint Mines - reklameret paa det voldsomste i den en-

gelske Presse. Saavel i Finansblade som - især - i populære Smaaaviser udbasuneres Eidsvolds gamle Guldforekomster som noget af det vidunderligste og løfterigeste paa Jordkloden, skrev avisen Haugesunderen den 19. januar 1908.

Men målsettingen om å få solgt aksjer for 250.000 pund oppnådde man aldri.

Engelskmennene satset likevel stort på Brøstadgruva og startet undersøkelser ved flere av de gamle gruvene og skjerpene. I rapporten fra 17. august 1897 regnes det opp 17 forskjellige uttak, alle med navn, regnet fra øst til vest: Brustad øst, Brustad vest, Olai Wiig, Prins Carl, Prins Eugen, Prins Fredrik, Prinsesse Louise, Kronprins Gustav, Prins Oscar, Magnus, Rufus, Albert, Ludvig, navn uleselig, Sabina, Victoria og Klara.

Flere av skjerpene har altså fått navn fra det svenske kongehuset som da også regjerte i Norge, men det er umulig å fastslå eksakt beliggenhet for alle. Skjerpene var spredt over et relativt stort område, og de fleste var små. The Golden Mint kom til å konsentrere seg om Prinsesse Louises gruve og aller mest om sjølve Brøstadgruva – også kalt Nikolai gruve. Navnet «Nikolai» kommer trolig av at den siste private eieren av eiendommen som gruva ligger på, het Nikolai Olsen.

Samtidsskildring

Tidlig på året i 1898 besøkte e journalist drifta på Brøstadgruva. Reportasjen derfra ble gjengitt i Akershus Budstikken 12. februar i 1898.

“Ved Brustadgruben utfoldes der nu, som anført, en feberaktig Virksomhed, idet man der har en Arbeidsstok paa 200 Mand, som arbeider skiftevis Dag og Nat.

Ved vort Besøg deroppe ble vi mottaget af den engelske Verksmester Kaptein Cosby, der med udsøkt Opmærksomhed viste os omkring.

Indgangen til Gruben er, ved Foden af Fjeldet. Ved Lyset fra en Oljelampe steg vi ind gennem den høie mørke hulpart og ved i Gruben. Vi syntes, det var forfærdeligt mørkt og uhyggeligt dernede, men af og til brød der dog en Straale af Dagslyset ned gennem Fjeldets talrige Aabninger. Gruben ligner paa mange Steder en dyb og smal Rende, og det er med en Følelse af Rædsel, at den fremmede stiger ned, idet han ikke noget Øieblik føler sig tryk for ikke at blive begravet undet et Stenras. I det hele Taget er Gruben i en daarlig Forfatning baade i sanitær og industriel Henseendee, men det nuværende Selskab gjør sit bedste for at rette paa den klodsede og upraktiske Indretning fra tidligere Tider. Og at det nye Selskab med Tiden vil indrette gruben saa praktisk som muligt, er en Selvfølge. Foreløbig afstives Væggene og lægges Tak over Aabningerne, forat Vandet ikke skal trænge ind. Paa flere Steder er Gruben overfyldt af Vand, og der er meget Arbeide med Pumpning og Rensning efter Jordras. Der er lagt Skinnegang, og paa smaa fuldpakkede Traller føres Gulderten op i Dagen.

Med Hensyn til Driftens Lønsomhed udtalte Mr. Cosby ligeoverfor os de lyseste forhaabninger. Guldgehalten var, sagde han, forbausende stor, nemlig fra 2-4 Unzer pr. Ton, (En Unze er 31 Gram). Forat Driften i en Guldgrube skal lønne sig, er det nok, at Gehalten kun er 1/8 Unze pr. Ton. De australske Gruber giver saaledes ikke mere end 1/2-3/4 Unze pr. Ton.

Paa vor Vandring indover i Dybet løftede Mr. Cosby Oljelygten flere Gange i Veiret og lyste paa Punkter i Fjeldet, hvori vi med det blotte Øie kunde se Guldets rigelige Forekomst. Engelskmanden forsikrede, at her fandtes Guld i store Mængder. Paa flere Steder viste han os nyopdagede Guldaarer, som det var Meningen at forfølge indover, og han lagde intet Skjul paa, at man ventede sig store Resultater.

Om Fremgangsmaaden ved den tidligere Grubedrift dersteds udtalte han sig meget nedsættende.

En vigtig Betingelse for lønnende Søgen efter Guld var, sagde han, at man havde Guld (Penge) nok dertil paa Forhaand, og at man ikke kneb paa det, men gik grundig og praktisk tilværks. Efter hvad han paastod, skal en stor Mængde af den tidligere kasserede Sten indeholde Guld i rikelige Kvantiteter.”

Engelskmennene hadde store forhåpninger på Brøstadgruva. Man kalkulerte med et uttak på 100 tonn malm per dag, og beregnet en årlig fortjeneste på 240.000 pund. Optimismen ble støttet av media.

“ Det er selvfølgelig en spekulasjon, men vi er heller tilbøyelige til å se på det med gunst. Ekspertene som er ansatt, er gode og rapportene gunstige. De som er tilbøyelige til å spekulere, kan gjøre det verre enn å prøve Golden Mint-gruven”, skrev London-avisen The Liberian 11. september 1897.

Som vi skal se, var optimismen helt ubegrunnet, og det gikk raskt nedover, både med bemanning og penger.

Ved utgangen av 1897 hadde det engelske selskapet 120 mann i arbeid, og i januar 1898 økte dette til 192. Men

så skrumpet virksomheten raskt inn. I juni samme år var det bare 36 mann igjen, 27 ved gruva og ni bygningsarbeidere. Gjennomsnittsbemanningen for hele 1898 ble 62 arbeidere. I tillegg kommer de som hadde kjøring og andre oppdrag for selskapet, men som ikke sto på lønningslista.

Dynamitt ble nå mer og mer brukt til sprenging i gruvene, og på Brøstadgruva hadde man jevnt over et lager på 500 kilo. Likevel ble minerkrutt til en viss grad brukt alle årene som The Golden Mint Mines drev verket. Hovedsjakta, Synken, ble i 1898 drevet ned til 42,5 meter under bakken, og for ca. hver 15. meter ble det skutt ut horisontale gruveganger, kalt gallerier, i vesentlig retning øst-vest.

- I enkelte av gruvegangene måtte vi krype på alle fire, men i de fleste var gangene to meter breie og to meter høge, forteller gruvearbeider Anton Madsen i en omtale i Romerikes Blad i november 1955.

Siden den gullførende kvartsgangen ikke står loddrett, men heller nordover i dypet, ligger hvert galleri litt lenger nord enn det ovenfor.

Annet galleri ble anlagt på 31 meters dyp med en gruvegang innover i fjellet mot øst. For å lage en forbindelse mellom dagstollen og annet galleri anla man ei ny sjakt i den østre delen av gruva. Den ble i løpet av 1898 drevet 12 meter nedover.

Gruvegangen på annen galleri er 115 meter lang, og i 1899 ble den utvidet med et tverrslag i retning nord-sør der den gullførende kvartsgangen var ti meter bred.

For å holde gruva fri for vann og for å få malmen opp, ble det i 1898 satt opp en ti hestekrefters mobil dampmaskin – en lokomobil – som drev både heisen i hovedsjakta og ei vannpumpe. Hovedsjakta var delt, for heisen var slik konstruert at når ei malmtønne ble heist opp, gikk ei anna ned. Hver av malmtønnene rommet ca. 370 liter. Over sjaktåpningen ble det satt opp en ni meter høy bukk for å få heist opp tønnene med malm.

The Golden Mint startet også med å tømme den gamle Prinsesse Louises gruve for vann. Den viste seg å være bare ti meter dyp. Ved utgangen av 1898 var det ennå ikke startet ny drift der.

Det ble også tatt prøver i de tre Grasligruvne og i Botshaugdalen skjerp, flere kilometer lengre sør. Malmen både fra Brøstadgruva, Grasligruvne og Botshaugdalen ble kjørt på sledeføre til Knoffsløkken der den ble pukket og anriket.

Prøvene fra Grasligruvne viste en gullgehalt på 10 gram per tonn, mens Botshaugdalen skjerp ga bare fem gram per tonn. Det ble ikke utvunnet noe fra disse gruvne i 1898.

I 1898 forsøkte selskapet også å ta opp igjen et gammelt skjerp ved Lesja, og ei gruve i Nord-Odal, Antonette gruve, ble også tømt for vann og rensket opp. Den viste seg å være 20 meter djup. Seks mann arbeidet der i april og mai 1898, men gullgehalten var minimal, og da prøver i tillegg viste bare 1,8 prosent kobber, ble forsøket oppgitt.

Den anrikede gullsanda, sligen, ble lastet i 50 kilos sekker og transportert med hesteskyss til Eidsvoll stasjon og videre med tog til Kristiania. Derfra ble sligen sendt med skip til England. Ved utgangen av 1898 hadde man anriket (sjeidet) ca. 1.000 tonn malm og videresendt sligen til England.

30. juli 1902 skrev Aftenposten om denne gulleksporten:

“The Golden Mint Mines Ltd. i Eidsvold sender idag med Dampskibet “Expedit” 330 Tons Guldsand til Swansea, hvor den skal smeltes. Det engelske selskab har ogsaa tidligere sendt Guldsand fra Gruberne i Eidsvold. Dog har intet Parti været saa stort som dette”.

Noe resultat for de første årene er ikke oppgitt, men høyeste målte gullgehalt i Brøstadgruva skal ha vært hele 137 gram gull per tonn malm. Den gjennomsnittlige gehalten var likevel bare på sju gram gull per tonn. I tillegg inneholdt malmen 12 gram sølv og opptil 30 kilo kobber per tonn.

Det engelske selskapet startet opp uten at aksjekapitalen på langt nær var fulltegnet. Allerede i 1898 begynte man å få økonomiske problemer. Likevel planla man bygging av ei smeltehytte. Denne ble aldri realisert.

De økonomiske problemene tiltok året etter. Den gjennomsnittlige bemanningen sank til 37, men likevel klarte man å utvide hovedsjakta, Synken, ned til 49 meter. Men den 1. september 1899 var kapitalen oppbrukt. Gruvedriften stanset og 31 mann mistet jobben. Kun seks arbeidere ble igjen for å sikre gruvne.

29. november 1899 ble det holdt ekstraordinær generalforsamling i Cannon-street Hotel i London. Der ble det vedtatt en uttalelse om at det var ønskelig å rekonstruere selskapet gjennom en frivillig aksjeutvidelse. Dette vedtaket ble endelig stadfestet på en ny ekstraordinær generalforsamling på samme sted 14. desember.

Sekretæren for The Golden Mint Mines, Andrew Conder Whitmee (1875-1949), fikk oppdraget med å skaffe ny

kapital og få til en avtale mellom gamle og nye aksjonærer.

Andrew Conder Whitmee klarte å skaffe ny kapital til gruveselskapet, og allerede i februar 1900 kunne drifta startes opp igjen. 40 gruvearbeidere fikk jobb, men bemanningen sank etter hvert til 23.

Administrasjonen besto av driftsbestyrer, stiger, kasserer og materialforvalter.

I perioder ble det jobbet døgnet rundt, og Synken ble drevet ned til 60 meter ved utgangen av 1900. Totalt ble gruva med ganger i 1900 utvidet med over 200 meter, og prøver av malmen viste optimistiske resultater: 14,4 gram gull, 25 gram sølv og 13,8 kilo kobber per tonn masse.

I 1901 var det mindre virksomhet i gruva. Da konsentrerte man seg om bygging av et nytt oppredningsverk for å slippe den lange transporten ned til Knoffsløkken. Produksjonen av slig ble på bare 400 tonn dette år.

Men da det nye oppredningsverket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, ble det fart i produksjonen. Det ble satt opp en permanent dampmaskin som drev en heis med svingbar kran slik at malmen kunne lastes rett opp i vogner for å bli kjørt til pukkverket. Dessuten ble sjakta delt slik at det kunne heises to tønner samtidig, ei opp og ei ned.

Malmtønnene rommet 13 kubikkfot hvilket tilsvarer omtrent 370 liter. For å kunne gi signaler til heisføreren om når han skulle stanse heisen eller kjøre den i gang igjen, ble det brukt ei bjelle, hengende i en vaier.

Kristian Granli (født 1881) var blant dem som hadde jobben med å frakte malmen fra gruvegangene til heistønna i Synken. Han kalte for øvrig tønna for «pøsen».

«Nede i gruva var det vagger som gikk på skinner i gruvegangene. Malmen ble fylt i kasser. Jeg og én til arbeidet sammen. Vi åpnet ei luke i kassene og fylte vaggen. Så hengte vi busen (oljelampa) foran på vaggen for å se mens vi skjøv den fram til heisen, for det var bare i loddretten at det var elektrisk lys», fortalte Granli. «Vi arbeidet på akkord og hadde fire øre pøsen».

Arbeiderne skulle gå stiger opp og ned fra gruva, men det ble etter hvert ganske vanlig at de sto på malmtønna og holdt seg fast i vaieren mens de ble heist opp.

«De måtte passe på at beina ikke kom utenfor kanten (av tønna) for da kunne det gå galt», forteller Leif Ljødal

Brøstadgruva omkring 1906. Til høyre ses skinnegangen med hest, vagg og kjøregutter på veg tilbake til gruva etter å ha levert et lass til pukkverket. I bakgrunnen til venstre ligger fabrikken, og i forgrunnen til venstre er det vesle huset etter skredder Ole Hansen som gruveselskapet brukte som butikk.

i boka «Eidsvoll i gamle dage». Det er han som har gitt oss mye av kunnskapen om livet på Brøstadgruva i den siste, store driftsperioden.

Den verdiløse steinen fra gruva ble til å begynne med kjørt ut gjennom Stullgangen. Det var en 175 meter lang gruvegang som gikk østover og dannet første galleri i Synken, på 17 meters dyp. Stullgangen ender ved Stullmyra, rett nord for dagens parkeringsplass. Steinen ble fraktet ut på slodder som ble trukket av hester. Det fortelles at gruvegangen var så låg at bogtreet på selene måtte kuttes for at hestene skulle komme fram. Seinere ble vraksteinen brukt til underlag for skinnegangen da det ble anlagt hestejernbane til oppredningsverket.

Bemanningen økte i 1902 til 76 personer. Det året tok man ut 11.519 tonn malm som ga 1.125 tonn tørr slig. Ved utsmelting i England fikk man H. & C. Bache-Wiig 51,439 kilo gull, 81,321 kilo sølv og 34 tonn med kobber.

I 1903 ble antallet ansatte ytterligere utvidet, til 83. Men da fikk gruveselskapet nok en gang økonomiske problemer. Aksjekapitalen, som etter refinansieringen i 1899/1900 hadde vært på 360.000 norske kroner, var brukt opp, og i april ble drifta innstilt før selskapet endte i konkurs.

Resultatet etter tre måneders drift i 1903 ble 11,12 kilo gull og 9,323 kilo sølv samt en del kobber. Det var det siste The Golden Mint Mines Ltd. fikk ut av gruvedrifta i Eidsvoll.

Vi får inntrykk av at driftsstansen skjedde brått. Den kom bare få uker etter at gruveselskapet sjøl hadde tatt initiativ til å få opprettet en skole for arbeiderbarna. Da ble det overhodet ikke nevnt noe om fare for nedleggelse. Nedleggelse var så oppsiktsvekkende at den ble omtalte over hele den vestlige verden.

“Guldgrufvorna på Eidsvold nädleggas”, berettet den svenskspråklige avisen “Vestkusten” i California torsdag 7. mai 1903.

“The Golden Mint Mines Ltd.” på Eidsvold, som på sin tid var så mycket omtaladt, skall nedläggas sin verksamhet enligt order fran hufvudkontoret i London. Stora summer har förlorats på affären, och grufvorna anses nu vara uttömda. Arbetsstyrkan, som uppgick till 100 man, är uppsagd. Bolaget startade väsentligen med engelska pengar för att bearbeta guldförekomsterna i Eidsvolds omnejd, särskildt Brustadgrufvan. Aktiekapitalet var 250,000 p. st. eller 4 1/2 mill. kr. Bolaget egde flera stora egendomar vid Eidsvold, och arbetsnedläggelsen kom alldeles oväntadt”.

Onsdag 7. oktober 1903 ble det holdt ekstraordinær generalforsamling på selskapets kontor i nr. 15 Cophthall-avenue i London. Der ble det slått fast at man ikke kunne fortsette driften og det ble bestemt å avvikle selskapet. Sekretæren, Andrew Conder Whitmee, fikk oppdraget med avviklingen.

Selskapet besto likevel noen år til. Torsdag 5. juli 1906 ble det holdt generalforsamling på selskapets kontor der A. C. Whitmee redegjorde for forsøket på å skaffe mer kapital, og hvordan eiendelene var disponert.

Dette møtet satte trolig sluttstrek for The Golden Mint Mines Limited.

Den 7. april 1903 meldte Eidsvold Blad at The Golden Mint Mines hadde vedtatt å legge ned virksomheten i Gullverket. Ei uke seinere måtte avisen dementere nyheten, men forteller samtidig at videreføring av driften avhenger av mer kapital, og det klarte ikke selskapet å skaffe.

Fabrikken

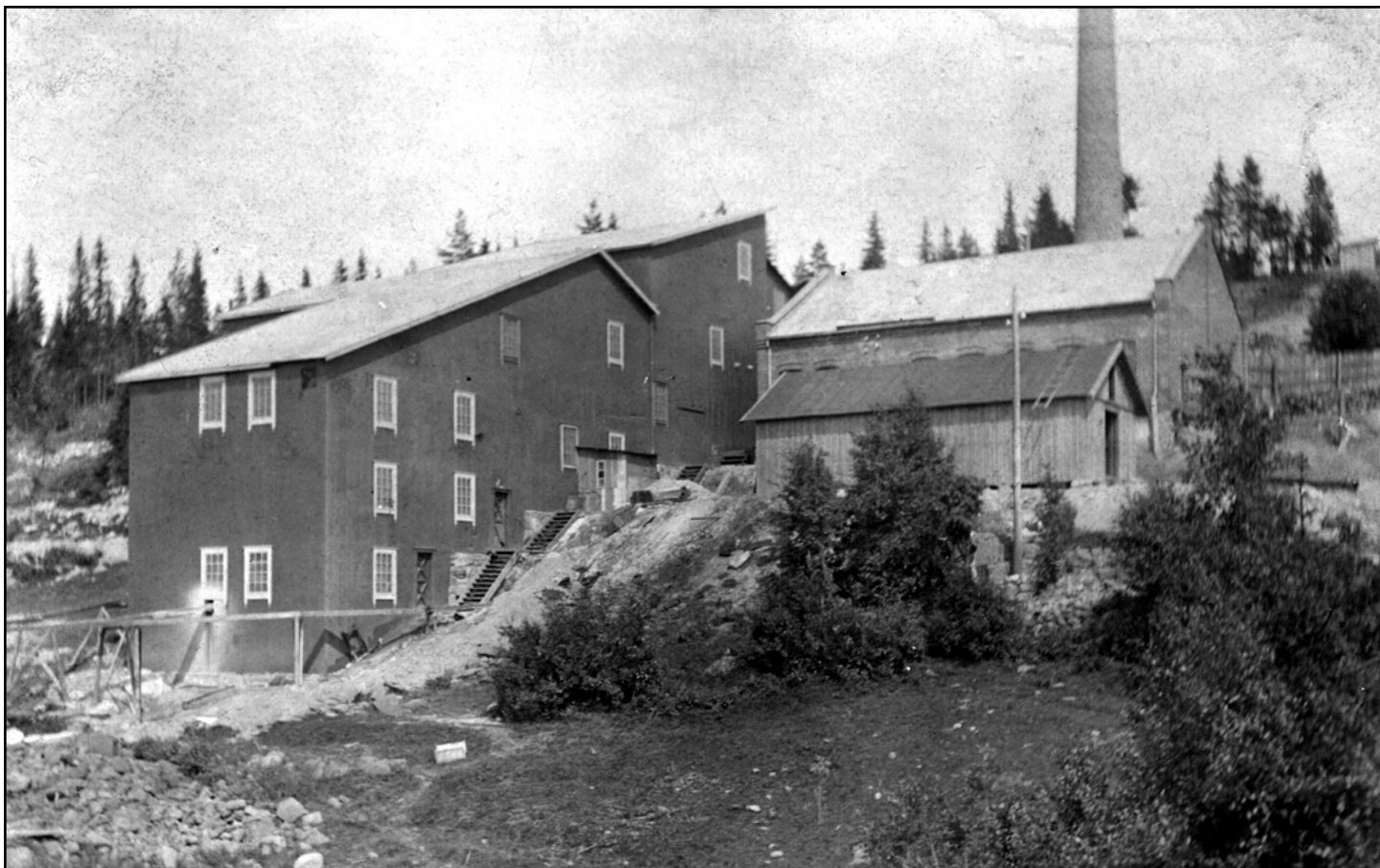
Oversikt over anlegget på Brøstadgruva med oppredningsverk midt på bildet og jernbanen mot gruva til høyre.

For å slippe den vanskelige transporten til oppredningsverket på Knoffsløkken, startet engelskmennene i 1900 bygging av nytt oppredningsverk ved Brøstadgruva, i dagligtale kalt fabrikken.

Fabrikken ble anlagt i ei bratt li for å kunne utnytte fallhøyden i vaskeprosessen. Anlegget sto ferdi i romjula 1901 og var egentlig ikke annet et stortgullvaskeri.

Gull har ei spesifikk vekt på nesten 20 og er derfor så tungt at det ikke flyter med når man skyller vekk annet, lettere materiale. Det er det samme som skjer når man bruker vaskepanne for å finne gull.

Hele anlegget fulgte det hellende terrenget i fire-fem terrasserte nivåer og strakte seg 55 meter nedover i lia.

Fabrikken sett fra bunnen av lia og nord-østover. Bygningen bakerst til høyre er maskinhuset. Funksjonen til bygningen foran er ukjent. Den store bygningen til venstre er selve oppredningsverket med vaskeriet nederst.

På det største var bygningen 16 meter bred. Oppredningsverket ble drevet av en stor dampmaskin som sto i et eget hus ved siden av selve fabrikken. Dampmaskinen dro også en generator som skaffet elektrisk lys både til fabrikken, til brakker, beboelseshus og ei hestejernbane som ble anlagt fra gruva til fabrikken. Det var også elektrisk lys nede i hovedsjakta (Synken), men i gruvegangene måtte arbeiderne bruke oljelamper, kalt buser. Brøstadgruva var første stedet på østsida i Eidsvoll som fikk elektrisk strøm. Gruveselskapet hadde dessuten både telefon og telegraf og var avgjort blant de mest moderne bedriftene i hele distriktet.

Gullet i Gullverket ligger ikke fritt i naturen. Det opptrer som mikroskopiske korn i fast fjell. Gullkornene er gjerne på under 0,1 millimeter, og de sitter som oftest inne i glinsende korn av svovelkis. For å få skilt ut de ørsmå gullkornene, måtte man derfor knuse fjellet til fin sand.

Malmen fra gruva ble fraktet til fabrikken på en jernbane der vognene (vaggene) ble trukket med hester. Arbeidet ble satt ut på anbud til hesteeiere, men det var som regel 15-16 år gamle gutter som ble satt til å kjøre. Jernbanen var vel 250 meter lang, og midt på strekningen ble det anlagt ei ca. 40 meter lang bru der to kjøreveger, én til maskinhuset og én til bunnen av oppredningsverket, krysset under.

I enden av jernbanen lå et pukkverk som knuste malmen til steiner på størrelse med en stor fyrstikkeske.

Denne pukksteinen ble fraktet på et transportbånd inn i knuseverket. Unge gutter og eldre menn hadde den manuelle jobben med å plukke vekk verdiløs stein fra båndet. Betalinga var 1,50 kroner dagen.

I knuseriet sto to store mortere som knuste pukksteinen til fin sand. Denne sanda gjennomgikk tradisjonell gullvasking på store vaskebord (skakebord) hvor den tunge, gullholdige kissanda ble skilt fra den lettere og verdiløse sanda.

Ei elektrisk pumpe sørget for vann til vaskeriet. Vannet ble pumpet fra tjernet Putten gjennom en 1,5 tommer tjukk ledning opp i en støpt kum på toppen av lia bak fabrikken. Kummen er tre meter dyp og kan romme

180.000 liter vann. Vannet ble sluppet ned igjen gjennom fabrikkens vaskingsforegikk.

I vaskeriet jobbet man døgnet rundt i to skift, fra klokka 6 på morgenen til 18 på kvelden, og fra klokka 18 på kvelden til 6 om morgenen. Det var to mann på hvert skift, og man jobbet ei uke dagskift og neste uke nattskift. «Det var fælt arbeid», fortalte Anton Madsen som jobbet sju måneder i vaskeriet. «Vi hadde ordre om å stå ved maskinene til og med når vi åt, men det gjorde vi likevel ikke, hvis ikke nettopp ingeniøren var der, da. Det var mye å gjøre hele tida, og slik larm at vi ikke kunne høre oss sjøl prate».

Støyen var så øredøvende at flere av arbeiderne ble hørselsskadde for resten av livet etter jobben i oppredningsverket. Men lønna var bra, tre kroner dagen.

I fabrikkens ble det også brukt kvikksølv og cyanid (blåsyre) for å skille ut gullet. Cyanid brukes til å fremstille rent gull. Syra løser opp gull, men ikke svovelkis eller andre mineraler. Disse blir liggende igjen som steiner. Etterpå kan gullet skilles fra syra. Etter vaskinga ble den gullrike sanda pakket i små, 50 kilo tunge sekker og kjørt med hest til Eidsvoll stasjon.

«Det kunne være omkring 15 hester med i disse transportene», fortalte odølingen Anton Otten til avisen Glåmdalen i 1956. På stasjonen hadde man et eget lager, kalt gullbua, til oppbevaring av den verdifulle sanda.

Fra Eidsvoll stasjon gikk sligen videre med tog til Oslo og med båt til England der sjølve gullutvinninga ble foretatt.

En utredning

g fra 1897 – foretatt av en D. A. Louis på vegne av det engelske spekulasjonsfirmaet «P. Macfadyen & Co» – regnet med en fraktpris på fire kroner per tonn fra Eidsvoll til Christiania og fem kroner per tonn derfra til østkysten av England.

Skildring 1902

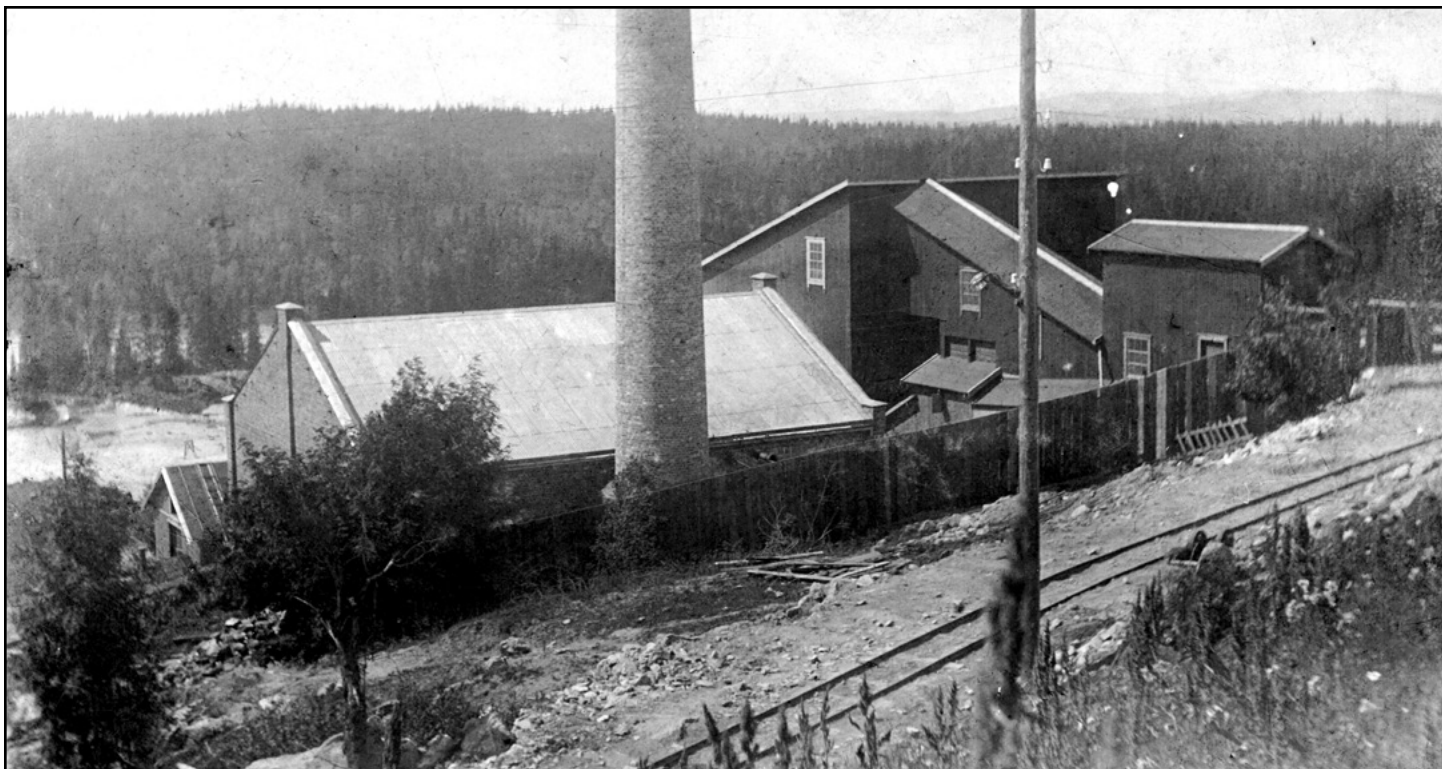
Signaturen «X» hadde i 1902 en omtale av Brøstadgruva i Nationalbladet.

Vi gjengir her en del av artikkelen:

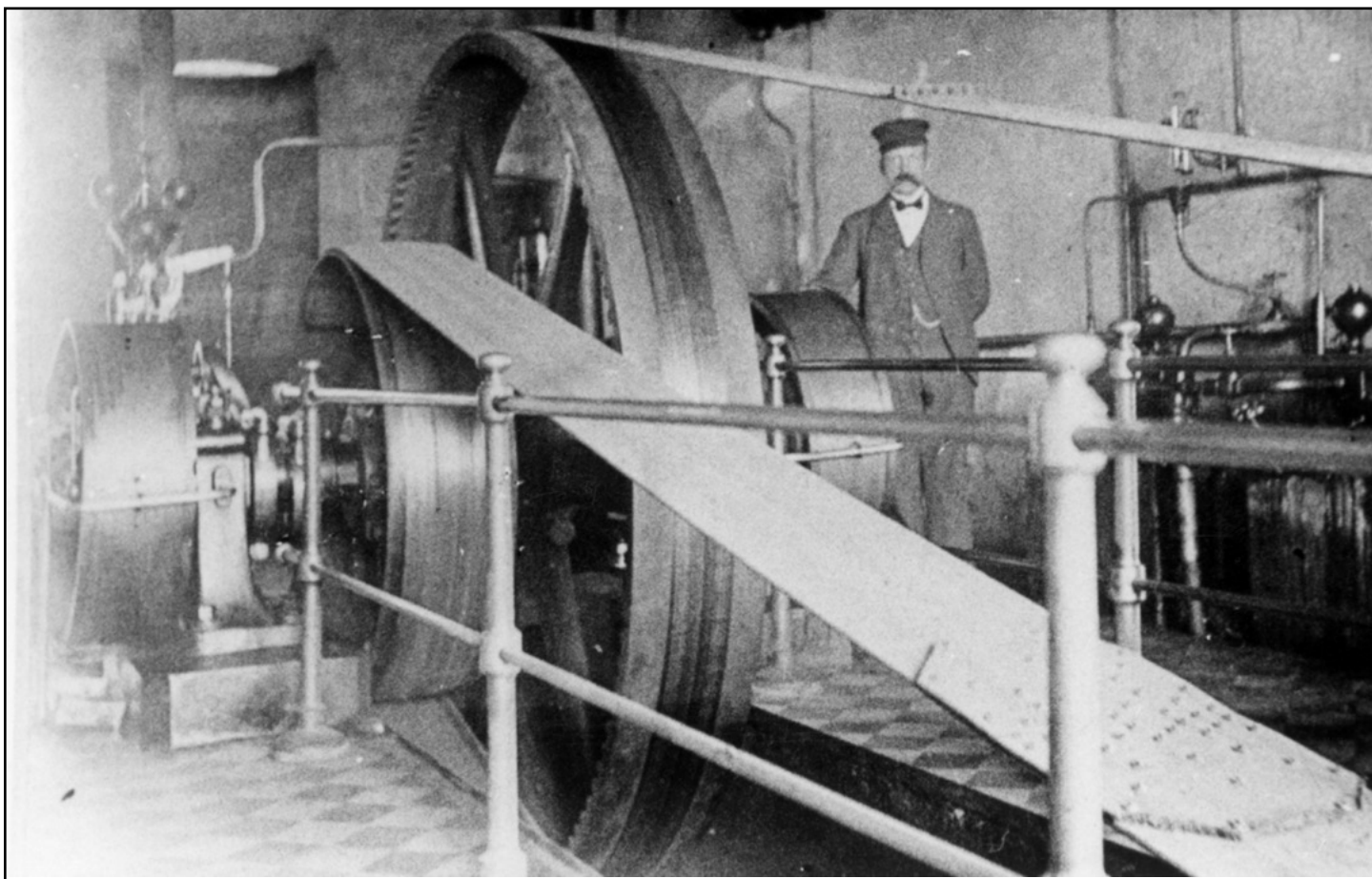
«Jeg har netop nu været en Tur deroppe, og jeg blev forbauset, da jeg fik se den storartede Forandring, som er foregaaet de sidste Aar. Der er bygget en hel del, en storstilet Fabrik er opsat og har nu været i Drift siden Nytaar. Det er interessant at se, hvordan Stene knuses til Støv, og paa de store Skyllmaskiner udvaskes for siden som Stenmel at øses i 50 Kilograms Sække og transporteres til England til videre Behandling. Der sendes nu adskillige Tons pr. Dag. At disse Sække indeholder store Værdier er vel sikkert nok, men hvor meget, ja, derom tier Historien. Man gjætter paa en ca. 200 Kroner pr. Ton, og godt vilde det være, om Driften viste sig lønnende, for der er visselig nedlagt store Summer i de store Byggeforetagender og de kolosale Maskiner. Fabriken med Omgivelser saavel som Gruberne er udstyret med elektrisk Lys, og Pumperne, som skaffer Vandet op paa Skyllmaskinene, drives med elektrisk Kraft.

Arbeidet paagaar nu Nat som Dag. Arbeiderne staar ved sine Maskiner henholdsvis fra 6 Morgen til 6 Aften og fra 6 Aften til 6 Morgen. Maaltiderne maa indtas ved Maskinerne. Ja, deroppe er der Liv i Leiren, der hersker Travelhed Døgnet rundt saavel under som over Jordoverfladen. Og imellem Arbeiderne iler Chefen, den driftige og ihærdige Ingeniør Løberg.

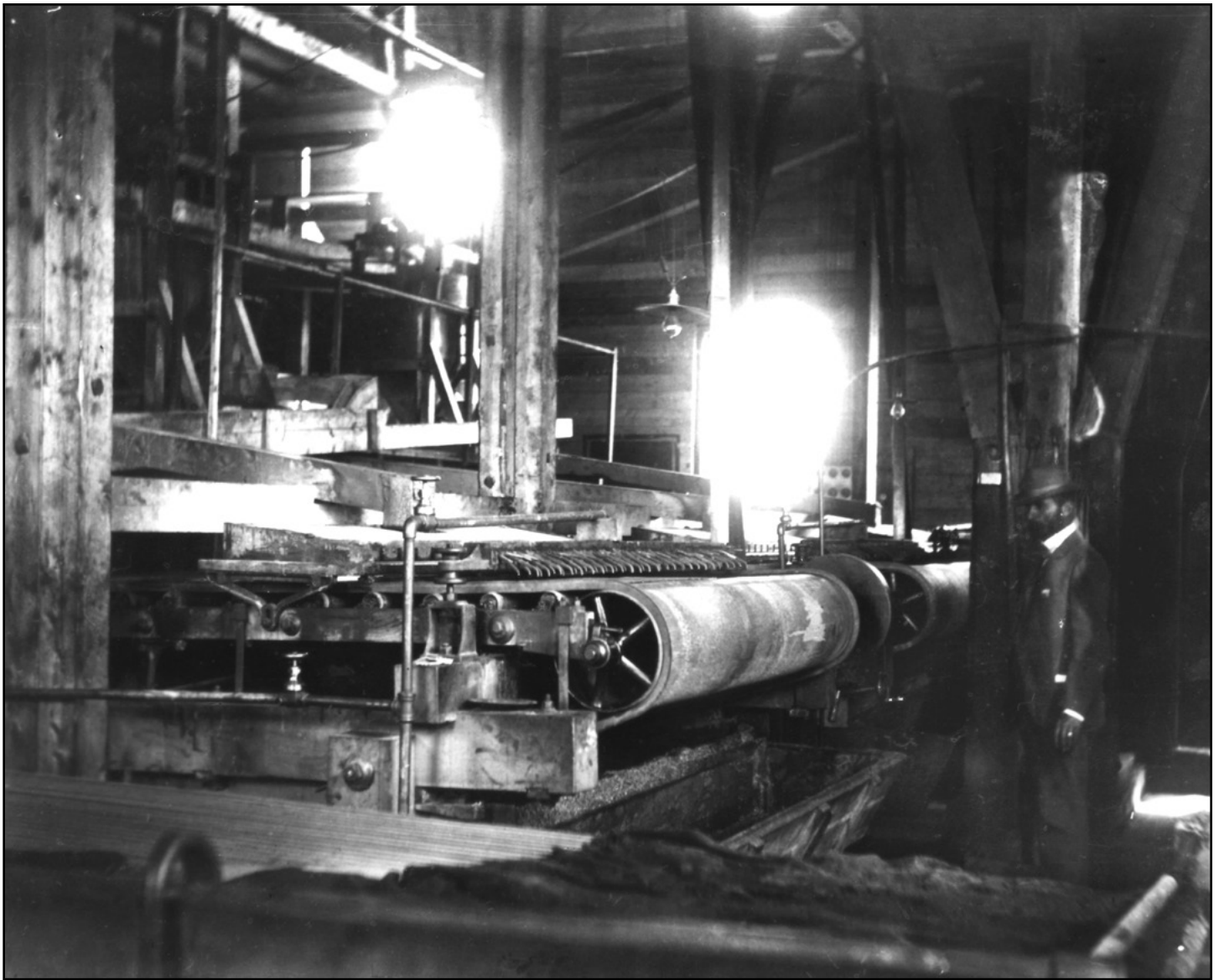
Der sysselsættes nu 70 a 80 Mand, og der indtas af og til flere. Efter Nytaar har en Masse Folk søgt Arbejde heroppe. Der ble mig fortalt, at der havde meldt sig femti bare paa to Dage, og siden i store Skarer. Det ser ud til, at Arbeidsledigheden er stor ogsaa her paa disse Kanter».

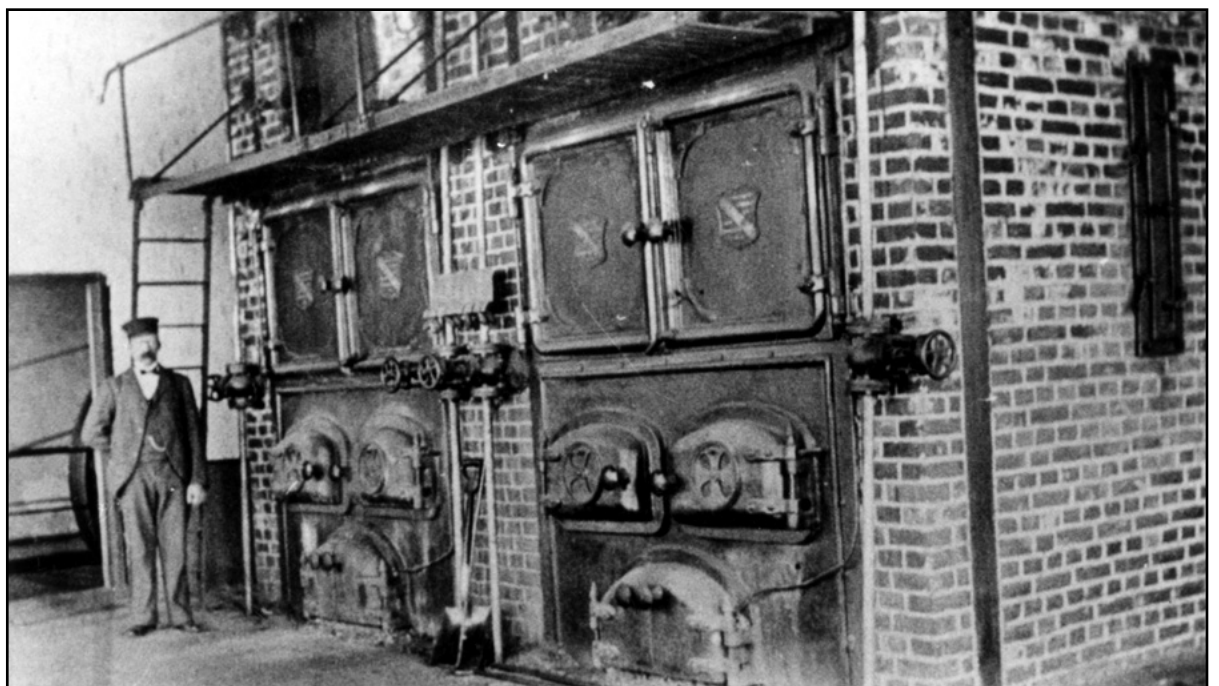
Fabrikken sett fra sør-øst. I forgrunnen sees jernbanen der malmen ble fraktet fra gruva til pukkverket. Den pukkede malmen ble heist inn i verket gjennom den skrånede bygningen. Bygningen bak fabrikkpipa er maskinhuset. En lysstolpe sees helt i forgrunnen.
(Foto utlånt av Oleif Hoel, Eidsvoll)

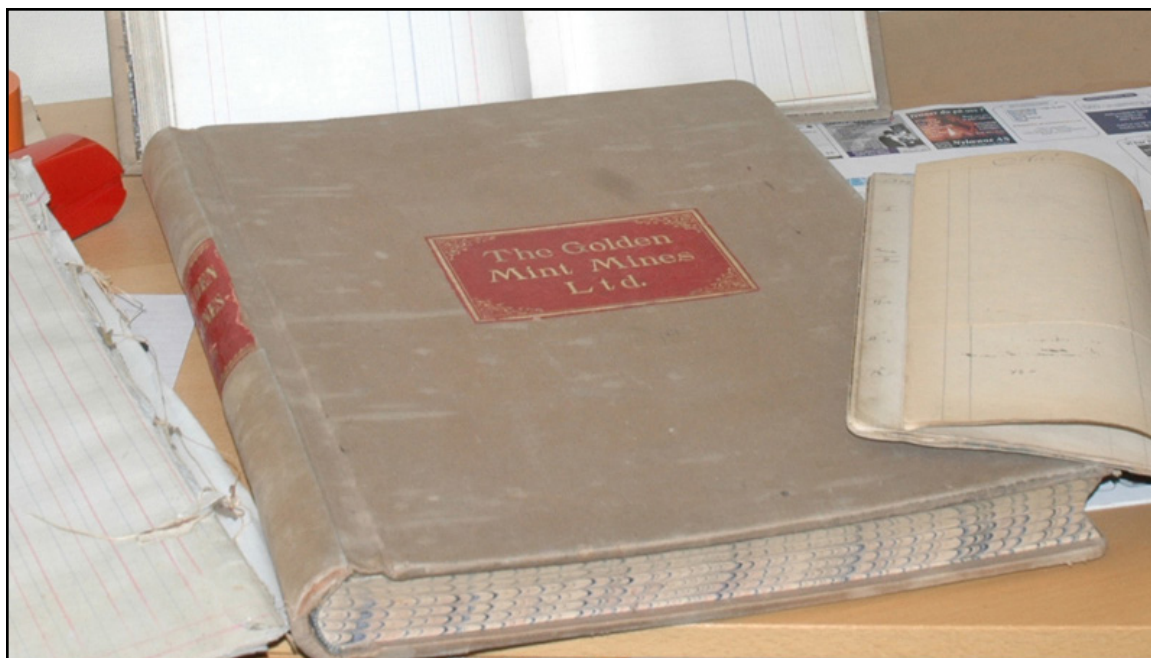
Interiørbilde fra maskinhuset. Legg merke til det flislagte golvet og dimensjonen på svinghjulet.

Bilde tatt inne i vaskeriet. Mannen på bildet er gruedirektør Arent Løberg. (Foto utlånt av Oleif Hoel, Eidsvoll)

Fyrrommet i det store maskinhuset. Dampmaskinene ble fyrt med kull, importert fra England.

Regnskapsprotokollene for The Golden Mint Mines forteller både om innkjøp og varebeholdninger.

Dynamitt, skurebørste og gris

The Golden Mint Mines eide så vel husdyr og vaskekoster som maskiner, hakker og dynamitt. Vareopptellingen for utgangen av 1902 forteller blant annet at gruveselskapet hadde 8.650 mursteiner, 1.000 ildfaste steiner, 3.477 kilo borestål, 688 kilo jern, 29 enmannsfeisler, 50 postfeisler, 42 setthammere, 29 pikkhammere, 86 hakker, 14 pukkhammere, 112 slegger, 110 spett, åtte dynamittvarmere, ei signalklokke, ni lykter, 125 gruelamper, en stor og to mindre bormaskiner, 16 store og ni mindre jernvogner (vagger), 615 ringer lunter, 538 kg dynamitt, 12,5 kg minerkrutt, fire piavakoster, en skurebørste, 30 trillebærer, to bryggepanner, vagger til torvmyra, ei desimalvekt til 300 kg og ei til 500 kg, en stor og en mindre morter, åtte økser, ei kappsag, ei stokksag, en slipestein, ei feltesse, en rørkutter, et fullt sett rørtenger, seks spader, tre ambolter, to blåsebelger, åtte meisler, fire smiehammere, tre sinkbøtter, to brannsprøyter, 95.460 kg kull, 295,5 kubikkmeter torv, 649 vedkors, 4,5 tonn smiekull, to sleder, ei arbeidsvogn, ei arbeidskjerre, ei trille, en hest, ei ku og en gris.

I tillegg til dette kom alt av oljer, papp, spiker, skruer, maling, maskindeler og mye annet. Alt er oppført i protokoller med selskapets navn påtrykt. Bygninger og maskiner er dessverre ikke med i oversikten.

STORES		BOOK									
Item	Quantity	Unit	Value	Unit	Value	Unit	Value	Unit	Value	Unit	Value
Hammer	1		1.00		1.00		1.00		1.00		1.00
Borestål	3	kg	3.00		3.00		3.00		3.00		3.00
Jern	2	kg	2.00		2.00		2.00		2.00		2.00
Dynamitt	538	kg	538.00		538.00		538.00		538.00		538.00
Minerkrutt	12.5	kg	12.50		12.50		12.50		12.50		12.50
Hammer	1		1.00		1.00		1.00		1.00		1.00
Borestål	3	kg	3.00		3.00		3.00		3.00		3.00
Jern	2	kg	2.00		2.00		2.00		2.00		2.00
Dynamitt	538	kg	538.00		538.00		538.00		538.00		538.00
Minerkrutt	12.5	kg	12.50		12.50		12.50		12.50		12.50

Side i regnskapsprotokollen til The Golden Mint Mines Ltd. Protokollen eies av Eidsvoll kommune, men er nå utlånt til venneforeningen Guldværket Cirkumferens.

Utdrag fra regnskapet

Vi har bevart regnskapsbøker for The Golden Mint Mines Ltd. som vitner om en betydelig handel, både lokalt og internasjonalt. Her er noen utdrag fra regnskapsprotokollen. Den forteller dessverre ingen ting om lønnsutbetalinger eller om hvilke bygninger og maskiner som var ved gruva.

Beholdning den 31. Decbr. 1900

Materialer

1142,5 kilo jern a 18,50 for 100 kg	266,86 kr.
10 kilo Zinkvidt 0,48	4,80 kr.
10 kilo Ocher 0,15	1,50 kr.
1 ½ kasse spiger 10,00 for ½ kg	30,00 kr.
19 kilo pakkebaand 2,00	38,00 kr.
1184 ringer lunte 0,18	15,12 kr.
15 æsker hætter 1,20	18,00 kr.
38 kilo Dynamit 2,60	60,80 kr.
9,5 kilo Miner-krudt 0,80	7,60 kr.
21 Pakker Grube-lampevege 0,80	16,80 kr.
1 æske lampevæge 1,10	1,10 kr.
5 kilo Predsegarn 0,40	2,00 kr.
23 stk. 2 toms helbend 3,10	71,30 kr.
1 stk. 2 toms halvband 3,10	3,10 kr.
1 stk 2 ½ toms helbend 3,65	3,65 kr.
4 stk 3 toms helbend 6,00	24,00 kr.
1 rull takpappa 3,75	3,75 kr.
500 stk. Leskeskruer a 6,00 for 100	30,00 kr.
7 stk. Jernplater 0,35	2,45 kr.
5 sekker ildfast leire 0,75	13,75 kr.
160 kilo rapsolje 0,52	83,20 kr.
2 kilo grease 0,18	0,36 kr.
700 lesket kalk 1,75	12,25 kr.
800 stk. Ildfast stein 46,50 for 1000	37,20 kr.
1000 mursteiner 28,00 for 1000	28,00 kr.
23 tonn kull til fyring 18,00 for 1 tonn	414,00 kr.
5928 kio borestål 0,25	482,00 kr.
8 kbm smiekull 2,00	16,00 kr.
	2.687,59 kr.

Redskaper og inventar

129 stk enmannsfeilsler, postfeilsler = 362,1 kg a 0,45	162,90 kr.
121 stk stenslegger, 4, 5 og 2 ½ kilos = 490 kg a 0,45	220,50 kr.
29 stk pighammere 94 kilo 0,45	42,30 kr.
42 stk setthammere 148 kilo 0,45	66,60 kr.
101 hakker 495 kg 0,45	222,75 kr.
45 spader 3,00	45,00 kr.
2 skuffer 3,00	6,00 kr.
3 klospett 38 kilo 0,25	9,50 kr.
117 stålspett 774 kg 0,25	193,50 kr.
23 små pukhammere 23 kilo 0,45	10,35 kr.
1 stort grep 4,00	4,00 kr.
10 stk barnøgler 0,50	5,00 kr.

1 sett bokstaver	10,00 kr.
3 stk håndboremaskiner 520,00	1.560,00 kr.
16 dynamitt???? 3,60	57,60 kr.
3 håndpumper 3 toms rør 290,00	870,00 kr.
2 desimalvekter 102,25	204,50 kr.
1 assurancesprøyte (brannsprøyte?) 15,00	15,00 kr.
2 skjoldsprøyter 25,00	50,00 kr.
1 avlsrør med tilbehør 30,00	30,00 kr.
2 stk hengelamper 2,50	5,00 kr.
6 store lyktelamper 2,50	15,00 kr.
6 små do 2,00	12,00 kr.
6 stk 5 liters blikkanner 1,00	6,00 kr.
2 stk bryggepanner 39,00	78,00 kr.
140 stk gruvelamper 2,50	350,00 kr.
6 stk firtindede små hakker 1,50	9,00 kr.
6 stk bredbladede hakker 1,50	9,00 kr.
5 stk små engelske do 1,00	5,00 kr.
3 ambolter 37 kilos = 111 kilo 0,55	61,05 kr.
2 skruestikker 35,00	70,00 kr.
2 smiebelger 39,50	79,00 kr.
2 avlsrør 6,00	12,00 kr.
	2,136,55 kr.

Matvarer

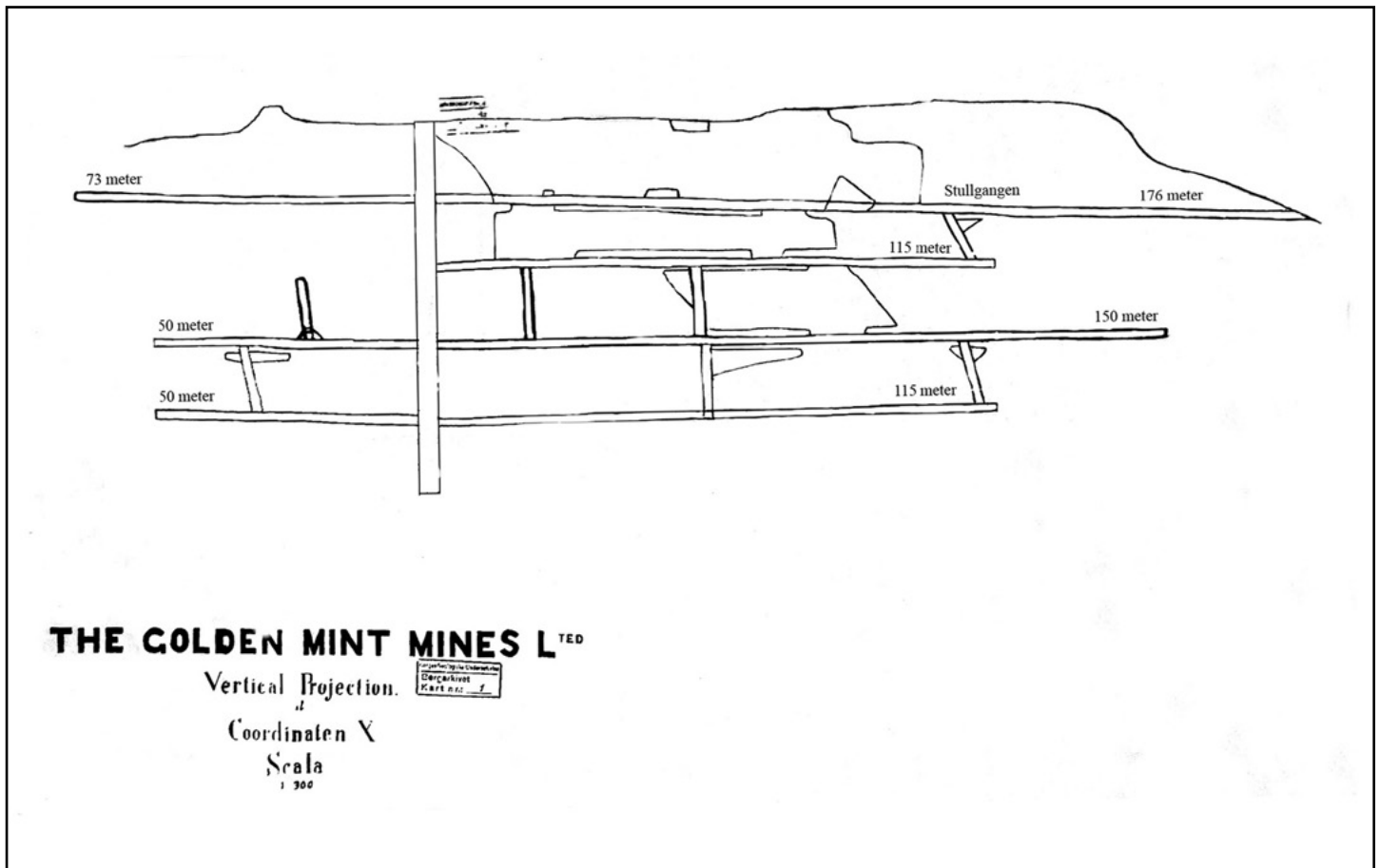
Grueselskapet kjøpte også inn en rekke matvarer, men det er uvisst hvem som fikk nytte av disse.

Her er oversikt over innkjøp gjort hos Mathias Løvlien den 20. juni 1900.

15 kg hveitemjøl a 0,50 kr (bare tatt for 1,5 kg)	3,00 kr
10 kg sago a 0,50 kr	5,00 kr
20 kg ris a 0,36 kr	7,20 kr
15 kg potetmjøl	5,25 kr
11 kg flesk a 0,90 kr	9,90 kr
10 kg rosiner a 0,58 kr	5,80 kr
2 kg pepper a 2,00 kr	4,00 kr
2 kg ingefær a 2,80 kr	5,60 kr
1 kg hel kanel	2,80 kr
1 kg malt kanel	2,80 kr
10 kg løk a 0,35 kr	3,50 kr
5 kg spekepølse a 1,20 kr	6,00 kr
1 edamerost	2,70 kr
1 sekk erter	25,00 kr
3,3 kg mysost a 0,70 kr	2,31 kr
50 kg faring	23,50 kr
1 sekk raffinade 50 kg a 0,50 kr	25,00 kr
20 liter salt	0,80 kr
50 kg hellegryn	1 0,00 kr
4 flasker tyttebærsaft a 0,40 kr	1,60 kr
8 fl.eddik a 0,35 kr	2,80 kr
4 liter ??? a 0,05 kr	0,20 kr
12 liter flaske (?) a 0,03 kr	0,36 kr
3 liter flaske (?) a 0,25 kr	0,75 kr
	155,87 kr

Mathias Løvlien

20	P.	15 kg Hardemel	750	3.00
		10 " Sago	150	5.00
		20 " Riss	136	7.20
		15 " Rødtrommel		5.25
		11 " Senn.	990	9.90
		10 " Rosfrø	158	5.80
		2 " Peper	100	4.00
		2 " Ingifer	190	5.80
		1 " 1/2 Caamel		2.80
		1 " Maet Caamel		2.80
		10 " Løg	35	3.50
		5 " Spegepøse	120	6.00
		1 Edammerost.		2.70
		1 1/2 Ester.		25.00
		3.8 Mjøsk.	70	2.31
		50 kg Sardin		23.50
		1 kg Raffinert	50 kg 120	25.00
		20 l. Saft		0.80
		500 kg Hellebryn		10.00
		4 P. Tykkemaast.	140	1.60
		8 l. Edenne	35	2.80
		4 l. Feen	105	0.20
		12 l. Peasne	103	0.36
		3 l. Peasne.	125	0.75
1 % Durr. Sild				155.87
				9.52

Vertikalt plan over Brøstadgruva, med øst til høyre. Den øverste streken er bakkenivået. Den vesle forhøyningen til venstre er steintippen med skinnegangen, og til høyre (mot øst) faller landskapet ned mot Stullmyra rett nord for parkeringsplassen der første galleri slår ut i dagen. Synken er den loddrette sjakta litt til venstre for midten, og ut fra den går de fire galleriene. Annet galleri går bare mot øst, de tre andre i begge retninger. Under fjerde galleri er det ei bunnsjakt som er begynnelse på femte galleri. (Etter original hos NGU i Trondheim).

Transport

Virksomheten på Brøstadgruva førte til stort behov for materialer og varer. Alt, bortsett fra tømmer og en del annet trevirke, måtte kjøres med hest fra Eidsvoll stasjon.

På de dårlige vegene ble det et enormt slit å få de store dampmaskinene og annet tungt utstyr opp til gruva. De tyngste lassene måtte kjøres med slede på vinterføre, og på det meste ble det brukt 14 hester foran og 2 hester bak for å få utstyret opp de mange og tunge bakkene.

Firmaet C. J. Høibraaten hadde store leveranser til verket og fikk også ansvaret for noen av de største lassene. Johan Fredriksen – en slektning til skipsreder John Fredriksen – jobbet for Høibraaten. Han spesialkonstruerte en slede – en slags to-delt geitdoning – til formålet.

Kjøringa var for det meste akkordarbeid, og hesteeiere fra begge sider av Vormå var med. Det fortelles av bønder på Hemli-gardene i Eidsvoll dro til Oslo for å kjøpe store bryggerihester til gruvekjøringa. Hestene ble tatt tidlig ut av drift i hovedstaden fordi kjøringa på brusteinen i gatene slet hardt på beina.

Betalinga per lass kunne ligge på fem kroner for kjøring fra Eidsvoll opp til gruva og 4,50 kroner ned igjen for da var det mer nedoverbakke og følgelig lettere kjøring.

Ei kjørekontrakt fra 1902 viser at betalinga per tonn var 6,50 kroner på sommerføre og fem kroner på vinterføre. Vekta på lasset skulle kontrolleres enten på Eidsvoll stasjon eller av gruveselskapet.

Det gjaldt å få med mest mulig på hvert lass, og i de bratteste bakkene hendte det rett som det var at noe måtte leses av og hentes i ei ekstra vending (kippvending). Det hendte også at kjørekaren sjøl tok en sekk eller to på

ryggen opp de tyngste kneikene.

Den fem kilometer lange vegen mellom Brøstadgruva og oppredningsverket på Knoffsløkken var så dårlig at det meste av malmtransporten måtte foregå på vinterstid. Det engelske gruveselskapet satte derfor i 1898 i gang bygging av en kjøreveg på strekningen. Omlag 50 arbeidere var i gang på veganlegget.

Dette anlegget fikk så høy standard at gravedirektøren snakket om en «chaussee» – og det navnet er blitt hengende ved vegen til den dag i dag.

Under vegarbeidet ble det opprettet kafé på Holsvangen der Karen Olsen Tutlidalen solgte middag til anleggsarbeiderne.

Da opprettningsverket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, var det ikke lenger behov for malmkjøring til Knoffsløkken.

«Chausseen» var allerede under byggingen planlagt oppgradert til en jernbanetrasé. Den 24. desember 1897 forteller den tyskspråklige avisen Indiana tribüne om jernbaneplanene fra Brøstadgruva. Avisen kom ut i Indianapolis i USA.

«Im Frühjahr beabsichtigt man eine ungefähr 12 engl. Meilen lange Eisenbahn zu bauen» - Til våren planlegger man å bygge en omtrent 12 engelske mil lang jernbane.

Meningen var å anlegge jernbane hele strekningen fra gruva til Eidsvoll stasjon, ca to mil. Man rakk bare å opparbeide traseen de første tre-fire kilometerne fra gruva og nedover.

I dag er brukaret ved Røisivangen det mest iøynefallende minnet om den påtenkte jernbanetraséen. Men der stoppet også anlegget.

Et avisinnlegg i Nationen og Eidsvold Blad i 1935 forteller at det var snakk om å anlegge elektrisk drevet jernbane.

- Det lå igjen jernbaneskinner ved Røisivangen til helt ut på 1930-tallet, fortalte nå avdøde Annar Millidahl.

Jernbane fra Eidsvoll til Brøstadgruva kan i dag høres vel pretensjøst ut, men man skal huske på at kjøringa med hest både var tidkrevende og dyr. Bilen var ennå bare på spedbarnsstadiet, og eneste reelle alternativ til hestetransport var jernbane.

Etter at gruedrifta ble innstilt, ble veganlegget fra Brøstadgruva og sørover liggende til forfalls. Først i 1948 rustet Eidsvoll Almenning opp vegen fra Knoffsløkken til Røisivangen slik at Chausseen i dag er en del av skogsbilvegen til Brøstadgruva og nordre deler av allmenninga.

Her stoppet gruveselskapets jernbaneplaner, ved brua over Røisitjernsbekken ved Røisivangen.

Fra småbruk til gruvelandsby

Familiebrakka ved Brøstadgruva med åtte små leiligheter. Til høyre står kontorbrakka der administrasjonen holdt til. Det var en smal passasje mellom de to husene.

(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Parallelt med at det ble startet gruvedrift ved Brøstadgruva på slutten av 1700-tallet, ble det bygd opp et par små gardsbruk på stedet. Det ene fikk rett og slett navnet Brøstadgruva (Brustadgruben). Det andre bruket fikk navnet Lønntjernlien, men dette ble raskt forenklet til «Lønntjernet».

Det var gruvearbeidere som ryddet brukene for å ha attåtinntekt og et sted å bo. Mens gruvedrifta lå nede i perioden 1807-1896, var småbrukene sjølv livsgrunnlaget for dem som bodde i de øde skogsområdene.

Eiendommen Brøstadgruva ble etter hvert delt opp i fire småbruk. Alle fire ble solgt til gruveselskapet da drifta tok til igjen. Husene ble leid ut til de ansatte for tre kroner måneden, og både Bråtan og Lønntjernet ble drevet videre som landbruk der leietakerne holdt husdyr.

I tillegg til bruken av tidligere boliger, ble det bygd en rekke hus for arbeiderne og deres familier. Dessuten leide arbeiderne seg inn på setrene i området.

«Jeg bodde på Lynesvangen. Der var det fire seterhus som alle var fulle av folk», fortalte Johan Sannerhaugen som jobbet på veganlegget og i gruva i 1898.

Det øde skogsområdet som i 1896 huset fem små familier, ble raskt forvandlet til en travel gruvelandsby med opptil 150 fastboende og en rekke tilreisende arbeidsfolk. Allerede i 1898 bygde gruveselskapet flere hus for funksjonærer og ansatte.

En to-etasjers bygning i reisverk med åtte leiligheter ble bygd for gruvearbeidere med familie. Bygningen fikk straks navnet «Familiebrakka». Huset hadde ei grunnflate på vel 140 kvadratmeter. Leilighetene hadde bare to rom og var ikke på stort mer enn 25 kvadratmeter, men der bodde det likevel familier på opptil fem personer. En liten administrasjonsbygning, kalt kontorbrakka, med grunnflate på ca. 55 kvadratmeter, ble bygd tett inntil familiebrakka.

Fire mindre brakker ga rom for 30 arbeidere. Det er i dag uråd å fastslå med sikkerhet hvor disse sto. Ved Rø-

vatnet ble det tømret opp en bestyrerbolig i to etasjer. Den ble kalt «Kapteingården», trolig etter kaptein C. W. Cosby, en engelskmann som ledet drifta i første fase.

I 1898 ble det også bygd laboratorium sør for østre utslag av Stullgangen, der bilvegen nå stanser. I tillegg ble det oppført dynamitthus, smie, lagerbu og snekkerverksted.

Bergmester Meinich som har underskrevet gruverapporten for 1898, oppgir også at det er bygd kjøpmannsbod ved Brøstadgruva. Det må være en overdrivelse. Butikken ble anlagt i stabburet på småbruket Lønntjernet. Seinere ble butikken flyttet til et tidligere bolighus på eiendommen Brøstadgruva.

Gruveselskapet satte også opp et sagbruk rett sør for Stullgangen. Det ble drevet av en lokomobil, en dampmaskin på hjul slik at den var flyttbar.

Byggevirksomheten fortsatte. I 1900 ble storbrakkka oppført. Den var beregnet på arbeidere som ikke hadde familien med til gruva. Bygningen hadde ei grunnflate på nesten 250 kvadratmeter. Sjølve salen var på vel 175 kvadratmeter med køyer i tre høyder langs veggene. Brakka hadde plass til 75 mann.

I 1900 ble det også oppført en ny to-etasjers direktørbolig i sveitserstil på eiendommen Lønntjernet, litt sør for sjølve Brøstadgruva. Bygningen ble reist av tømmer, men både panelt og malt utvendig, noe som slett ikke var vanlig på den tida.

Vannforsyningen ble snart et problem, for området ble forurenset av svovel og tungmetaller.

Ved familiebrakkka var det brønn. For vann til de andre husene ble det i 1900 anlagt en 400 meter lang vannledning fra Røvatnet, med pumpe drevet av ei hestevandring.

Gruvedrifta førte til at eiendomsprisene i området eksploderte. Den tyskspråklige avisen Indiana tribüne som kom ut i Indianapolis i USA, skriver allerede i desember 1897 om eiendomsprisene i Gullverket.

“Bøndene i regionen har nå begynt å søke etter gull på sine eiendommer, og de fleste av dem skal ha gjort funn. Bøndene har allerede gullfeber, og forlanger svært høge priser for eiendommene sine”, skriver avisen.

Nicolai Olsen og kona Marte som var de siste småbrukerne på hovedbruket på Brøstadgruva, solgte i 1897 til Bache-Wiig for hele 16.000 kroner. Nicolai tok seg arbeid i gruva. Pengene de fikk for eiendommen, var nok til at de seinere kunne kjøpe seg et atskillig bedre gardsbruk.

Brødrene Ole og Bernt Hansen hadde hvert sitt vesle småbruk på Brøstadgruva. Ole var skredder, Bernt var skomaker. De fikk til sammen 11.000 kroner da de solgte til Bache-Wiig. Oles vesle tømmerhus ble seinere gjort om til butikk, drevet av gruveselskapet.

Småbruket Bråtan ble også solgt til Bache-Wiig, men prisen er ikke kjent. Hovedbygningen der står fortsatt som et spøkelseshus midt inne i skogen. Taket er restaurert av venneforeningen Guldværket Cirkumferens.

Bache-Wiig kjøpte også opp naboeiendommen Lønntjernet. Den siste virkelige småbrukeren der, Ole Petter Berntsen, overtok eiendommen etter foreldrene i 1889 for 2.000 kroner og føderåd. Da han solgte til Bache-Wiig i 1897, fikk han 24.000 kroner.

Bache-Wiig delte eiendommen Lønntjernet i to. De beholdt sjøl Lønntjernbråten. Resten av Lønntjernet og hele Brøstadgruva ble nesten umiddelbart solgte videre til det nye, engelske gruveselskapet for 400.000 kroner. De må ha sittet igjen med en teknisk gevinst på godt over 300.000 kroner pluss et småbruk, men The Golden Mint Mines klarte ikke å oppfylle forpliktelsene sine, så Bache-Wiig fikk aldri alle pengene de hadde krav på.

Etterfølgeren, The Brustad Mines Ltd., fikk i 1906 kjøpt de samme eiendommene for 96.000 kroner, altså under en firedel av hva det første engelske selskapet ga ni år tidligere. Da The Brustad Mines gikk konkurs i 1907, ble eiendommene, for det meste uten bygninger, solgt for bare 7.000 kroner til et sameieselskap, Brustadgruben skog.

Gullfeberen var slutt, og prisene var kommet ned på normalt nivå igjen.

*Direktørboligen på Lønntjernet med Bertha og Stephen C. Dickinson på trappa.
(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).*

*Kapteingården sett fra andre sida av Røvatnet.
(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).*

Statistikk

Gullverket

År:	Eier/driver	Ca. antall ansatte
1759:	Den danske-norske staten:	30.
1760:	- " -	20
1762:	- " -	25
1763::	- " -	30
1766:	- " -	10
1773:	- " -	12
1777:	- " -	29
1780:	- " -	80
1783:	- " -	67
1785:	- " -	2
1787:	Skjerper og bergbrytningsgewerkskabet:	27
1788:	- " -	15
1789:	- " -	27
1801:	B. Anker/Eidsvoll gull og kobberverk	38 + 5 ved Lysjøen
1883:	Eidsvoll gullverk AS/P. Petersen	7
1889:	- " -	3
1897:	The Golden Mint Mines Ltd.:	170 (120 ved årets utgang).
	Eidsvold Guldværk AS/Brdr. Bache-Wiig	50 (Sannergruva)
1898:	The Golden Mint Mines Ltd.	77 (gj.snitt) Mest: 192.
	Eidsvold Guldværk AS/Brdr. Bache-Wiig	15 (Sannergruva).
1899:	The Golden Mint Mines Ltd.	37 (gjennomsnitt).
1900:	- " -:	40 (gj. snitt) mest: 82.
1901:	- " -	23 (gj. snitt)
1902:	- " -	76 (gj. snitt)
1903	- " -	83 (gj. snitt)
1905	The Brustad Mines Ltd.:	5 (gj. snitt)
1906	- " -	90 (gj.snitt)
1935:	Privat AS/Gudbrand Thesen	9
1946:	Privat selskap/Wilhelm Haugen	2

Produksjonen i Gullverket

1759-1772: 2,5 kg gull totalt.
 1776: Vel 1 kg gull.
 1781: 264,5 gram gull.
 1901: 5,75 kg gull, 10 kg sølv, 5,5 tonn kobber.
 1902: 51,5 kg. gull, 81,3 kg, sølv, 34,5 tonn kobber.
 1903: 11,1 kg gull, 9,2 kg sølv, 12 tonn kobber.
 1906: 15,4 kg gull.

Norges totale gullproduksjon

År	Antatt verdi	Ansatte
1894	3.500 kr	24
1895	8.000 kr	66
1896	35.000 kr	93
1897	2.500 kr	191
1898	5.700 kr	113
1899	10.00 kr	82
1900	9.000 kr	71
1901	10.000 kr.	31
1902	137.000 kr.	84
1903	31.000 kr	87

I perioden fram til 1898 var det gulldrift både i Bømlo og i Eidsvoll. Dessuten ble det utvunnet noe gull ved Kongsberg sølvverk. Utbyttet på Bømlo blir oppgitt å være følgende:
 1883-1887: 28,1 kg - tilsvarende 5,6 kg per år.
 1888-1890: 51,7 kg - tilsvarende 17,2 kg per år
 1891-1895: 41,0 kg - tilsvarende 8,2 kg per år.
 1896-1898: 15,9 kg - tilsvarende 5,3 kg per år.

I 1897 startet gullvasking i Karasjok, og ifølge "Norges opplysningskontor for næringsveiene" ble det funnet 0,57 kg i 1897, 2,0 kg i 1898, ca. 3,3 kg i 1899 og 4,3 kg i 1900.

Et nytt selskap tar over

Etter at The Golden Mint Mines innstilte drifta i april 1903, ble Brøstadgruva liggende som en spøkelsesby i to år og to måneder. Utstyr ble forlatt og hus ble stående tomme mens ivrige krefter jobbet for å skaffe

kapital til videre drift. Fortsatt var det engelske interesser som var de førende.

I 1905 lyktes det å stifte et nytt gruveselskap, The Brustad Mines Ltd. Selskapet bygde på aksjeeierne fra The Golden Mint Mines i det hver opprinnelig aksjeeier kunne få kjøpt aksjer i det nye selskapet til underpris. For to Golden Mint-aksjer med pålydende verdi ett pund kunne man for 15 skilling få kjøpt én aksje i det nye selskapet med verdi på ett pund.

The Brustad Mines ble registrert på den engelske kanaløya Guernsey som formelt ikke er en del av England, trolig på grunn av skattebetingelser. Aksjekapitalen var satt til 125.000 engelske pund, men kun en del av denne summen ble tegnet.

Det ser ut som om "The Brustad Mines" fikk overta gruvene med utstyr, boliger og rettigheter av det tidligere selskapet vederlagsfritt. Drift startet opp igjen 1. juni 1905.

Engelske Stephen C. Dickinson ble ansatt som direktør. Han hadde blant annet med seg en engelsk kjemiker og i en lengre periode også sin bror. De andre sjefene var norske; en kontorsjef, en bokholder, to gruveformenn (én for dagskift, og én for nattskift), en maskinformann og en formann for arbeidet utenfor sjølve gruva.

Oppstarten tente en voldsom optimisme, og folk sto i kø for å få jobb. Pågangen ble så stor at gruveselskapet måtte sette inn annonse i lokalavisen Eidsvold Blad der man anmodet folk om ikke å søke arbeid «da der allerede har meldt sig et langt større antal, end hva vi nogensinde behøver».

Fra Brustad grube.

Herved meddeles, at det for nærværende ikke nyter at søge herop for at faa arbeide, da der allerede har meldt sig et langt større antal, end hvad vi nogensinde behøver.

The Brustad Mines Ltd.

Annonse i Eidsvold Blad 6. oktober 1905.

Ved
Brustadgruberne
indtages ikke flere arbejdere, før gruberne om etpar maaneder er pumpe læns.
S. C. Dickinson.

Oppstarten i 1905 skapte store forventninger om arbeidsmuligheter. (Annonser i Eidsvold Blad 2. juni 1905).

Ved Brustadgruben

i Eidsvold vil nu driften bli betydelig udvidet, efterat det ved indgaaende undersøgelser er bragt paa det rene, at arbeidet vil kunne lønne sig.

Hr. ingeniør Arthur Dickinson, der har ledet forsøgsdriften deroppe, har indført betydelig forbedrede arbeidsmetoder ved malmens rensning, saa den kan tilgodegjøres adskillig billigere end før, hvilket vil gjøre, at megen malm, som tidligere ikke blev paaagtet, nu kan behandles med fordel.

Mange arbejdere, som tidligere havde meldt sig, har nu faat sikker udsigt til stadigt vinterarbeide ved gruben.

Eidsvold Blad 3. oktober 1905.

Drifta startet med fem funksjonærer og 20 arbeidere, alle over 18 år.

Det første året ble det mest prøvetaking og analyser av gullførende kvarts samt forsøksvirksomhet i vaskeriet for å forbedre anrikingsprosessen. Gruveeksperten Leslie Alfred E. Swinney i Canada, som var utdannet ved The Royal School of Mines i London, var i dette første året engasjert for analytisk og eksperimentelt arbeidet for gruveselskapet.

1906 ble det første virkelige driftsåret for The Brustad Mine Ltd, og det ble drevet intenst. Men samtidig ble dette også det siste hele driftsåret i gullverkets historie.

Det ble jobbet seks dager i uka, og arbeidet gikk med dobbelt skift – dag og natt – med engjennomsnitts-bemanning for året på opp mot 90 mann.

Eidsvold Blad hadde i april 1906 en oppsummering av drifta.

«Ved Brustadgruben i Eidsvold har der i vinter foregaaet drift med 60 a 70 mand. Hensigten er at komme 100 fod under det tidligere dybeste galleri, tilsammen 300 fod under jordens overflade. Der har været arbeidet dag og nat, og over halvparten er nu klaret. Fra bunden af schakten er det saa tanken at gaa horisontalt ind. Det er endnu ikke afgjort, om driften vil bli fortsat i større utstrækning; men efter forlydende skal det se meget lovende ud».

Brøstadgruva var i perioden fram til 1903 drevet fire etasjer (gallerier) nedover i fjellet. Disse ligger henholdsvis 16, 31, 46 og 62 meter under bakkenivået. Under fjerde galleri var det ei 14 meter dyp bunnsjakt. Fra galleriene går det ganger som følger gullårene.

The Brustad Mines fortsatte arbeidet med å utvide bunnsjakta til et femte galleri. Fra tredje galleri ble det skutt ut en gang i vestlig retning mot den 20 meter dype Prinsesse Louises gruve. Fra Louise ble det skutt ut en 43 meter lang gruvegang mot øst. Meningen var at de to gangene skulle møtes, men så langt kom man aldri.

I 1906 ble ei sjakt drevet 100 fot, vel 30 meter, under fjerde galleri, og dermed strakte gruvesjakta seg rundt 100 meter under bakken. På dette nivået ble femte galleri anlagt. Derfra ble det drevet en gruvegang 64 meter innover i fjellet, og totalt ble det i 1906 skutt ut 300 meter gruveganger, 100 meter tverrslag mellom gangene og 70 meter synk (nedadgående sjakter). Det ble tatt ut vel 2.500 kubikkmeter malm.

Ved fabrikken ble det foretatt forbedringer for å få mest mulig av gullet ut av malmen. Omleggingene skal ha gitt som resultat at gullgehalten i sligen steg fra 47 gram per tonn i 1903 til 70 gram per tonn i 1906.

«Brødrene Dickinson, som leder driften, har ved knuseverket indført store forbedringer, hvorved metalforekomsterne tilgodegjøres paa en langt mere økonomisk maade end forhen», skrev Eidsvold Blad 10. april 1906.

«Udbyttet er guld, sølv og kober. Ved utvasking af den knuste masse faar man størsteparten af det værdiløse gods fjernet og metallerne samlet i nogen faa procent af massen, som saa senere skal smeltes og videre tilgodegjøres i England».

Tross påståtte forbedringer ble det i 1906 liten produksjon av slig, bare en femdel av hva man produserte i 1902.

«Pukkverket har gått uregelmessig, slik at utbyttet av konsentrat ikke har vært stort og utgjør i alt ca. 220 tonn», opplyses det i rapporten til bergmesteren.

Når sligproduksjonen var liten, ble gullproduksjonen tilsvarende liten. Beregning gjort på grunnlag av produksjon og gehalt tilsier at det i 1906 ble produsert ca. 15,5 kilo gull ved Brøstadgruva.

Ved Brustadgruben

i Eidsvold har der i vinter foregaaet drift med 60 a 70 mand. Hensigten er at komme 100 fod under det tidligere dybeste galleri, tilsammen 300 fod under jordens overflade. Der har været arbeidet dag og nat, og over halvparten er nu klaret. Fra bunden af schakten er det saa tanken at gaa horisontalt ind. Det er endnu ikke afgjort, om driften vil bli fortsat i større udstrækning; men efter forlydende skal det se meget lovende ud.

Brødrene Dickinson, som leder driften, har ved knuseverket indført store forbedringer, hvorved metalforekomsterne tilgodegjøres paa en langt mere økonomisk maade end forhen. — Udbyttet er guld, sølv og kobber. Ved udvaskning af den knuste masse faar man størsteparten af det værdiløse gods fjernet og metallerne samlet i nogen faa procent af massen, som saa senere skal smeltes og videre tilgodegjøres i England.

Gruvedrifta skapte stor optimisme, men den viste seg snart å være feilbegrunnet. (Omtale i Eidsvold Blad tirsdag 10. april 1906).

Lite gull gir små inntekter. The Brustad Mines Ltd. led samme skjebne som forgjengeren.

Aksjekapitalen gikk tapt, og styret innså at man ikke kunne drive lenger. Torsdag 7. mars 1907 ble arbeidet innstilt.

«Arbeiderne er allerede reist fra gruen, og de fleste af dem har faat beskæftigelse ved dam- og sluseanlægget ved Svanfossen» (i Vorma), kunne Eidsvold Blad fortelle tirsdag 19. mars.

Lørdag 23. mars 1907 begjærte selskapet seg sjøl konkurs.

«Men aldri har utsiktene til å finne drivverdige forekomster vært større enn akkurat da», mente gruvearbeiderne, «for på slutten ble vannet i borehullene helt gult».

Advokat Wilhelm Arvesen i Eidsvoll som hadde vært gruveselskapenes talsmann ved en rekke anledninger, ble oppnevnt som bestyrer for konkursboet.

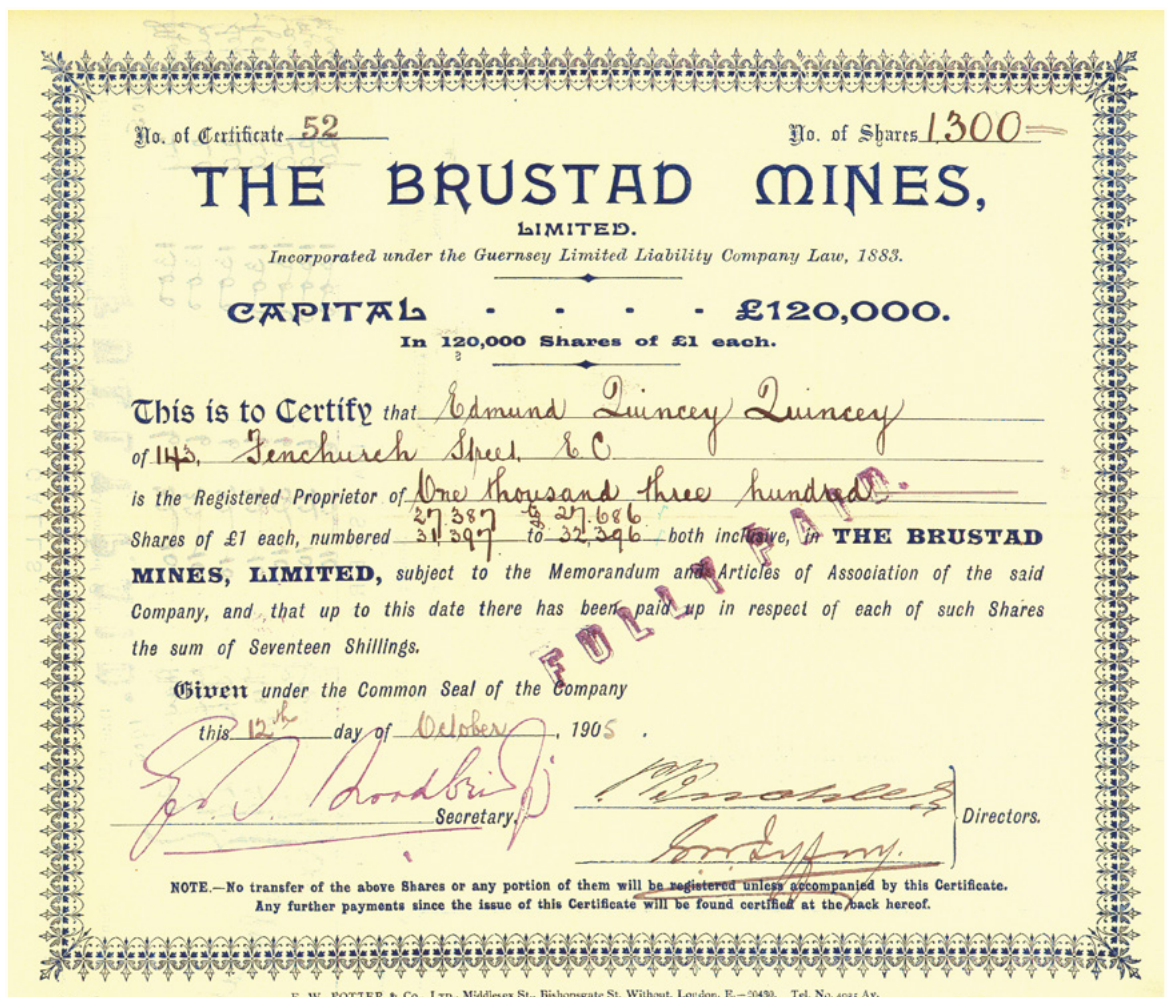
Konkursoppgjøret pågikk i et par år, og ifølge en notis i Morgenbladet 20. juli 1909, ble resultatet et utbytte på 12.59 prosent for uprioriterte krav.

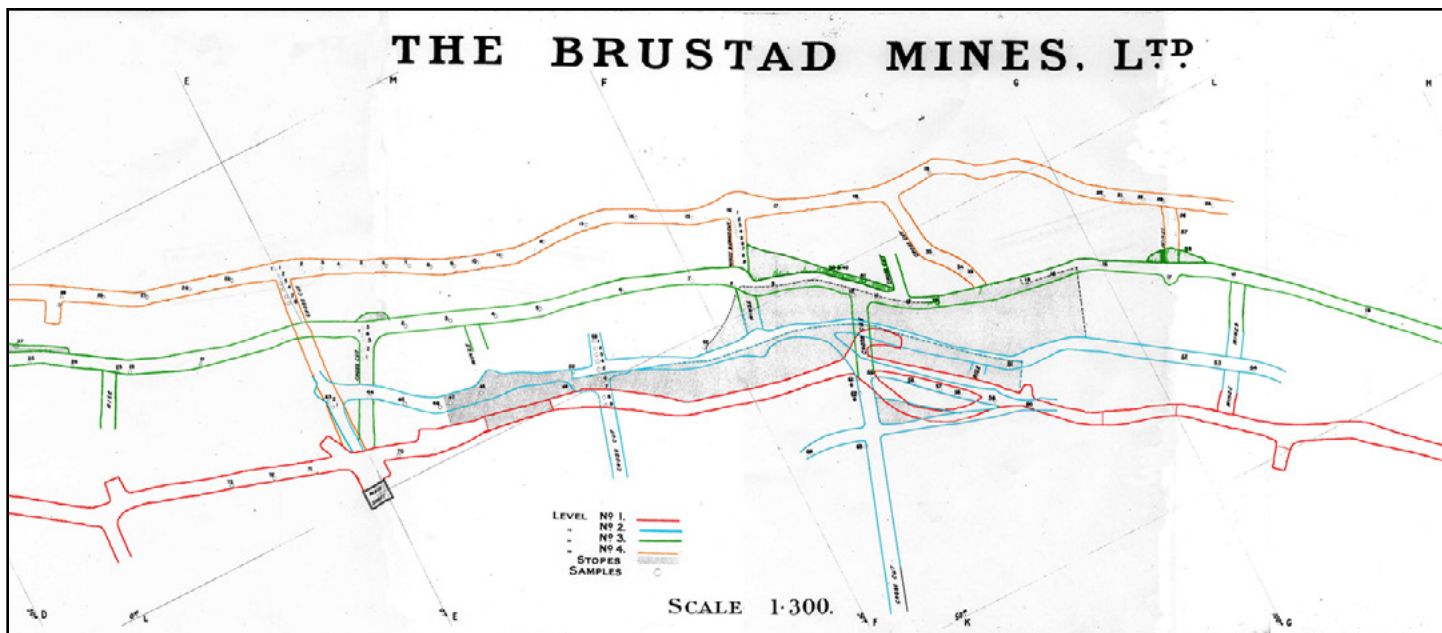
Da gruverifta opphørte i 1903, ble alt utstyret og alle bygningene stående, slik at man hadde et godt grunnlag for oppstart igjen to år seinere. Den gangen var det snakk om en styrt avvikling. I 1907 var det konkurs, og for at kreditorene skulle få dekt mest mulig av kravene sine, ble alt av verdi solgt på auksjon og fraktet vekk.

Dermed var grunnlaget for en eventuell gjenopptakelse betydelig svekket. Likevel gikk ryktene både her i landet og i verdens ellers. Så seint som 7. november 1907 kunne avisen The Princeton Union i Minnesota fortelle at "The Brustad gold mines near Eidsvold have been sold to seven landowners from Christiania and will be operated again next spring."

Avisen forteller ikke hvor den har hentet ryktet fra.

Aksjebrev for The Brustad Mines Ltd. (Originalen tilhører Jens E. Aalborg i Eidsvoll).

Kart over de fire galleriene i Brøstadgruva med Synken som en grå firkant nede til venstre og gruvegangene i forskjellige farger. Øst er til høyre på kartet, vest mot venstre. Rødt: Første galleri - Blått: Annet galleri - Grønt: Tredje galleri - Gult: Fjerde galleri. De grå feltene viser trinnvis uthogging av berget. De små runde ringene med tall angir hvor prøver er tatt ut. (Etter original i fylkesarkivet i Durham i England).

Ved Brustadgruben
i Eidsvold er nu arbeidet indstillet. — Som det vil erindres, har der i det senere paagaet forsøgsdrift ved gruben, da man havde haab om rigere guldforkomster, naar man kom dybere ned. Men dette haab er ikke gaat i opfyldelse, og nu blir der vel ikke forsøgt oftere der. — Arbejderne er allerede reist fra gruben, og de fleste af dem har faat bestjaeftigelse ved dam- og sluseanlægget ved Svaneføsken.

Det gikk fort nedover med The Brustad Mines. (Notis i Eidsvold Blad tirsdag 19.mars 1907).

Brustadgruben konkurs.
— 0 —
The Brustad Mines Ltd. har lørdag leberet sit bo til konkursbehandling. Selskabet kjøbte for to aar siden af The Golden Mint Mines Ltd. Brustadgruben i Eidsvold og har siden drevet prøvedrift der med ca. 100 mand. Aktiekapitalen var sat til 125,000 lstr., men kun en mindre del deraf blev i virkeligheden tegnet. — Som midlertidig bestyrer af boet er bestillet advokat Arvesen, Eidsvold.

Tirsdag 26. mars 1907 brakte Eidsvold Blad nyheten om at gullkeventyret var definitivt slutt.

Situasjons- beskrivelse etter konkursen.

Ett år etter konkursen i The Brustad Mines Ltd. hadde lokalavisen Solungen en beskrivelse av forholdene slik de da var ved Brøstadgruva. Beskrivelsen gir også et inntrykk av hvordan forholdene var mens verket var i drift.

Solungen var en sosialistisk avis som kom ut i Solør fra 1904 til 1914 da den ble sammenslått med avisen Glåmdalen.

Vi gjengir her hele artikkelen fra den 12. mars 1908.

En tur paa Brustadgruben, Eidsvold

Det er ikke hyggeligt at gjøre en tur op til Brustadgruben nu, hvor alt for et par aar siden saa saa lovende ud. Ikke høres dur fra vaskeriet, og ikke høres dampheisens tik tak eller sagens hvin; heller ikke de bragende drøn fra grubens dyb; alt er stilt. Der er kun en del arbeidere, som er beskjæftiget med at rive ned husene, der er solgt til forskjellige folk i omrgnen. Dampmaskine og kjedler er gaaet til Vamma fossekompani, Mustad & Søn har kjøbt en større kjedel og St. Knuts gruberne i Lille Elvdalen underhandler om kjøb af vaskeriet.

Brustadgruben er en meget gammel dreven grube; men den har ligget nede i lange tider. I de sidste 10 aar derimod har den været drevet af 3 forskjellige udenlandske selskaber; men driften har ikke baaret sig. Grunden har efter min mening været den, at der er taget for lidet hensyn til de moderne hjelpemidler, elektrisk drivverk, taugbane osv. Ved Hjælp af disse ting vilde Brustadgruben endnu have muligheder for sig.

Her er ingen arbeiderforening ved Guldverket, og nogen sosialistisk partibevægelse er endnu ikke reist. Norget arbeiderorgan findes derfor heller ikke.

Religiøs bevægelse er her derimod.

Ulykker og uhell

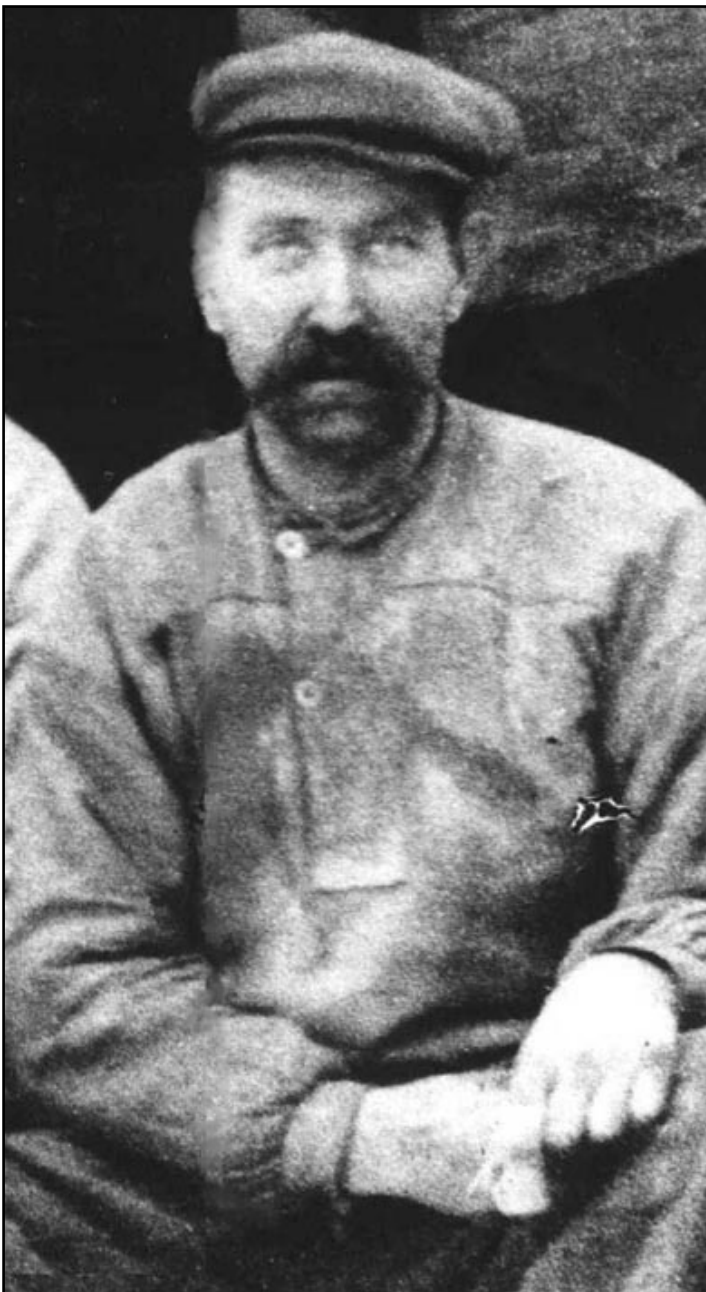
Gruvearbeidet var farlig, men kun én ansatt mistet livet i Brøstadgruva. Det var Aksel Ingvald Olsen som falt ned i Synken og ble drept momentant. Ulykka skjedde 31. januar 1901. Olsen ble 27 år gammel.

Ole E. Hemli fikk et steinras over seg og havnet på sjukehus, men kom fra det uten mén. Det største raset førte utrolig nok ikke til noen skade på folk. Det skjedde mens arbeiderne var oppe til frokostpause.

Kristian Gresslien, født i Gullverket i 1874, fortalte om raset i Eidsvold Blad i 1958.

Flere gullverkinger mente at dette raset var det direkte årsaken til at drifta ble innstilt og selskapet begjærte seg konkurs. Det må følgelig ha skjedd vinteren 1907, og det kan passe bra med det Gresslien fortalte om at man var nådd ned til femte galleriet i Synken.

«Hele Synken nedover var stivet av med 6 x 8 toms sperrer som var boltet sammen med jernbolter for å stive av hjørner og sidevegger. En dag vi var oppe til frokostpause, raste så å si hele Synken igjen, og det som skulle stive av vegger og hjørner var vridd og knust til pinneved. Det var sikkert en høgere makt som sto bak og styrte alt den gang», mente Kristian, «for hvorfor skulle det akkurat rase den halvtimen vi var oppe i matpausa?»

Kristian Gresslien jobbet i gruva da den raste i 1907.

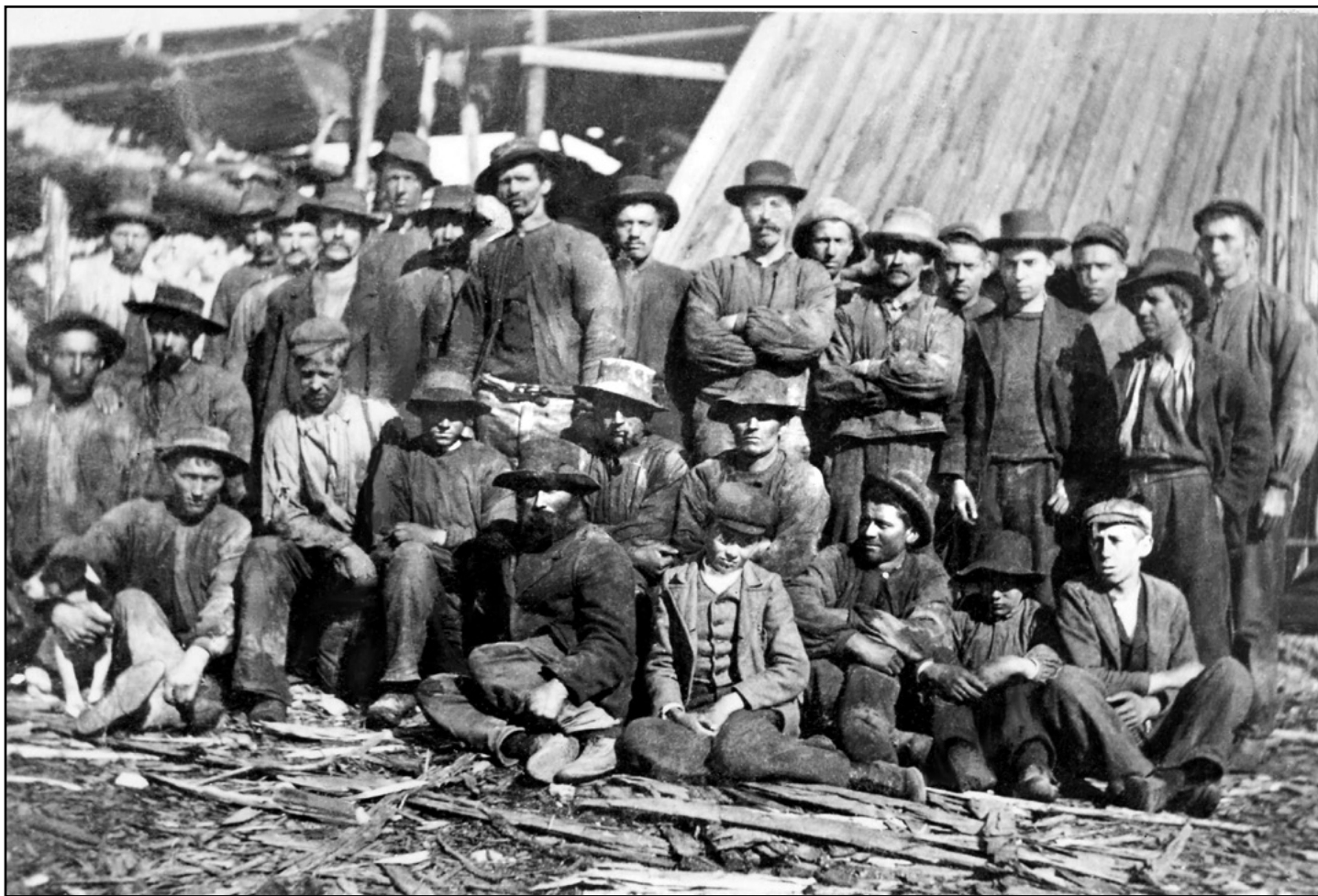

Aksel Olsen falt ned i Synken og ble drept den 31. januar 1901.

Han var født i Nes på Romerike i 1874. Ved folketellinga i 1900 var han enkemann og fyrbøter ved verket. (Bildet er utlånt av Harry og Bjørg Millidal i Gullverket).

*To rallarere, en svenske og en innfødt gullverking. Til venstre: Clas Emil Sterner som stiftet familie og slo seg ned i Eidsvoll for godt. Til høyre: Lars Olsen Tutlidalen.
(Bildet utlånt av Kjell Sterner).*

Noen av arbeiderne på Brøstadgruva. Bildet er trolig fra den tida da The Golden Mint drev verket. Vi kjenner et fåtall av arbeiderne. Gutten nederst til høyre er trolig Ole Hansen fra Holsetra i Gullverket, født i november 1886. Nr. 6 fra høyre bakerst er Lars Olsen Tutlidalen fra Gullverket, nr. 10 (den lange) er Olaf Austad fra Lysjøen og nr. 13 er svenske Claes Emil Sterner.

Arbeidsforholdene

Livet som gruvearbeider var tøft, men ganske bra betalt. Mye av arbeidet foregikk på akkord, og lønna for en fjorten dagers periode lå jevnt over på 40 kroner eller mer. Det hendte den kom helt opp mot 70 kroner.

«Men kom lønna noe videre over 40 kroner, ble akkordprisene satt ned», forteller Leif Ljødal.

Daglønna kom ved enkelte anledninger helt opp i åtte kroner, men det vanlige var knapt det halve.

«Vi arbeidet på akkord og hadde fire øre pøsen (tønna med malm som ble heist opp av gruva). Fire-fem mann hadde fortjeneste sammen, og etter at vi var ferdig med akkorden, gikk vi og fikk dagarbeid. Vi tjente fire kroner dagen, og det var bra», fortalte 91 år gamle Kristian Granli til NRK-reporter Lille Graah i 1972.

«For dagarbeid var lønna 2,50 kroner, og det var normal betaling for alt slags arbeid på den tida. En familie kunne og måtte leve av det», fortalte Granli.

Daglønna ble i en periode satt ned til 2 kroner, og det førte til konflikter. ifølge avisen Akershus-Budstikken. Den 12. februar 1898 skrev avisen Akershus-Budstikken følgende om lønnsnedsettelsen:

“Men skjönt Arbeiderne ved Eidsvold Gulværk ogsaa er “Guldbrevere” vilde det ikke saa let falde nogen ind at forbinde Forestillingen om Rigdom og Lykke à la Tusen og en Nat, med disse Stakkarer, der Træller sine 11 Timer i døgnet for Kr. 2,50. - Nat som Dag. Det vil sige, hidtil har det været Fortjenesten, herefter blir Betalingen bare 2 Kr., idet Kompaniet ikke vil strække sig længere. Arbeiderne er naturligvis mindre fornøiet hermed, og enkelte har ment, at Selskabet nok kunde betale mer, al den Stund Driften paastaaes at være i den Grad Lønnende, at Aktierne som Følge af Beretningerne har gaaet op i 160 pCt.

Sagen er, at dette har sine særlige Grunde. Da Nedslaget i Fortjenesten blev iværksat, forlod de norske Ar-

beiderne Gruberne, men de svenske blev likefuldt ved. Og Verksmesteren udtalte for os, at det var den letteste Sag i Verden at faa Arbeidere til 2 Kr. Dagen - nemlig Svensker. Endda var, paastod han, de svenske Arbeidere meget flinkere end de norske!”

Hvor lenge denne lønnskonflikten varte, vet vi ikke, men etter ei tid ble lønna igjen hevet til 2,50 kroner per dag.

Skattelikningene forteller også noe om lønnsnivået, sjøl om den antatte inntekta trolig er satt for lågt. I 1906 ble Claes Emil Sterner skattlagt av ei beregnet årsinntekt på 600 kroner, Albert Holm og Lars Olsen Tutlidalen av 500 kroner, Hans Hagen av 800 kroner og Olaf Halvorsen av 700 kroner. De to sistnevnt hadde vært i Amerika og ble i likhet med andre som også hadde vært der, betraktet som formuende.

Hagen hadde, ifølge likningsvesenet, ei formue på 4.000 kroner, Halvorsen på halvparten.

Direktør Stephen C. Dickinson var naturligvis den best lønnede ved Brøstadgruva. I 1906 står han oppført med ei årsinntekt på hele 3.000 kroner. Han betalte 220 kroner i skatt. Kontorsjef Ole A. Berger ble beskattet med 90 kroner av ei årsinntekt på 1.800 kroner. Til sammenlikning kan vi fortelle at en lærer hadde ei årslønn på fra 900 kroner og oppover. Lærerinner tjente 500-600 kroner i året.

«Arbeidstempoet i gruva var ikke spesielt hardt», mente Johan Lesjabråten som jobbet der som 18-åring i 1902, «og det var ikke noe å utsette på sjefene. Men det kunne være utrivelige forhold nede i gruvegangene. Vannet rant hele tida ned fra taket slik at arbeiderne ofte ble gjennomvåte».

De fuktige forholdene er kanskje årsaken til at gruveselskapet gikk til innkjøp av regntøy. I mai 1900 kjøpt man for eksempel fire regnfrakker, fire oljefrakker og åtte sydvester hos H. C. H. Brandt i Eidsvoll. Prisen for en regnfrakk var 5,10 kroner, for en sydvest 90 øre. Måneden etter kjøpte selskapet fire tette, gule oljeklær hos Chr. Schlytter for 9,90 kroner stykket.

I bunnen av gruva og i sidegangene sto det alltid vann. En dampmaskin nede i gruva pumpet vannet i rør ut gjennom Stullgangen. I tillegg ble det anlagt oppsamlingsbrønner. Vann fra brønnene ble øst opp i tønner og heist opp.

Gruvearbeidet pågikk uten stans fra mandag morgen til lørdag klokka 13. Hvert skift var på 12 timer.

«Men det var skikkelige hvilepauser i gruva, slik at den effektive arbeidstida ble på omkring ti timer», fortalte Anton Madsen som bodde på Knoffsløkken. Han jobbet både i fabrikken og i gruva, og var ikke i tvil om at det var best å arbeide under bakken.

«Det var særlig fint å arbeide der om vinteren, for da var det så varmt og godt», fortalte han.

Dypt nede i gruva var det nemlig varmegrader hele året. Fabrikken, derimot, var uoppvarmet og trekkfull. Der blåste kuldegradene tvers igjennom både marg og bein. Dessuten var bråket fra pukkverket og morterne ganske øredøvende.

«Det var morsomt og trivelig å jobbe i gruva», fortalte Anton Madsen.

«Det falt oss ikke inn å tenke på at det var farlig. Det datt ned en mann og slo seg i hjel i loddrettsynken, men han hadde nok vært uforsiktig. Det hendte det gikk ras, men det var aldri noen ulykker med det».

Det siste er ikke helt riktig. Minst én person ble innlagt på sjukehus etter å ha fått et ras over seg.

Nesten all boringen i gruva foregikk med håndbor og feisel. Noen ganger måtte man ligge på ryggen og bore oppover i taket på gruvegangen. Det var ekstra hardt arbeid, og ble av en eller annen grunn kalt «engelskmann». Gruveområdet hadde elektrisk strøm, men nede i gruvegangene brukte man «buser» til belysning – ei oljelampe av jern med en krok på slik at den kunne henges opp. Arbeidet i gruva ble ledet av en stiger – en arbeidsformann – som bestemte hvor det skulle bores og som målte opp akkordene. Leif Ljødal nevner i boka «Eidsvoll i gamle dage» flere stigere ved Brøstadgruva: Anton Nilsen, Dorr, Martin Åsland, Claes Emil Sterner og «Stjernemann» – det siste er ganske sikkert et kallenavn på en anleggsslusk.

Også utenom gruva og fabrikken var det en rekke arbeidsoppgaver som skulle skjøttes. Verket hadde egen smie for hvessing av borer, for reparasjoner av verktøy og maskiner og for utbedringer i gruva og i fabrikken. Smia lå mellom Synken og kontorbrakkja.

Blant mekanikerne nevner Leif Ljødal Hans Hagen, Olaf Halvorsen, en Menstad og Lars Olsen Tutlidalen.

Sistnevnte fungerte også som sagemester. Saga sto sør for Stullgangen og ble drevet av en lokomobil.

Den stadige byggevirksomheten førte til stort behov for tømrere og snekkere. Disse bygningsarbeiderne var for det meste fastboende gullverkinger.

Mange av de ugifte gruvearbeiderne bodde i Storbrakka, eller Sluskebrakka som den også ble kalt. Den var en stor, upanelt bygning med en vedovn i hver ende, med kjøkken, gang og ett eneste stort oppholdssrom. Grunnflata var omtrent 11,30 x 20,70 meter. Brakka hadde plass til 75 arbeidere. Køyesengene sto i to og tre høyder langs veggene. Prisen for leie av køye var ti øre dagen.

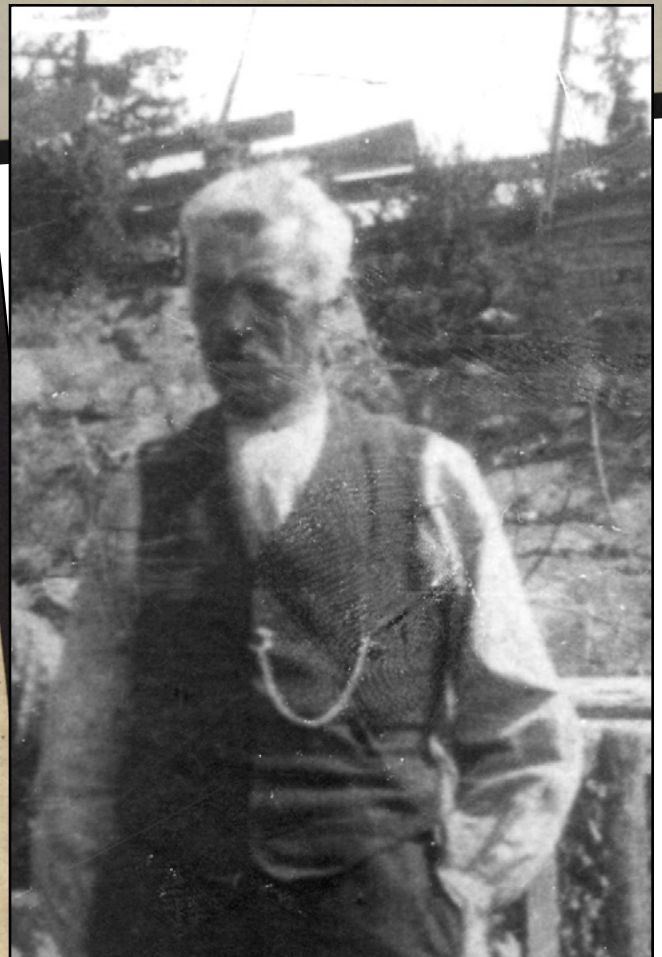
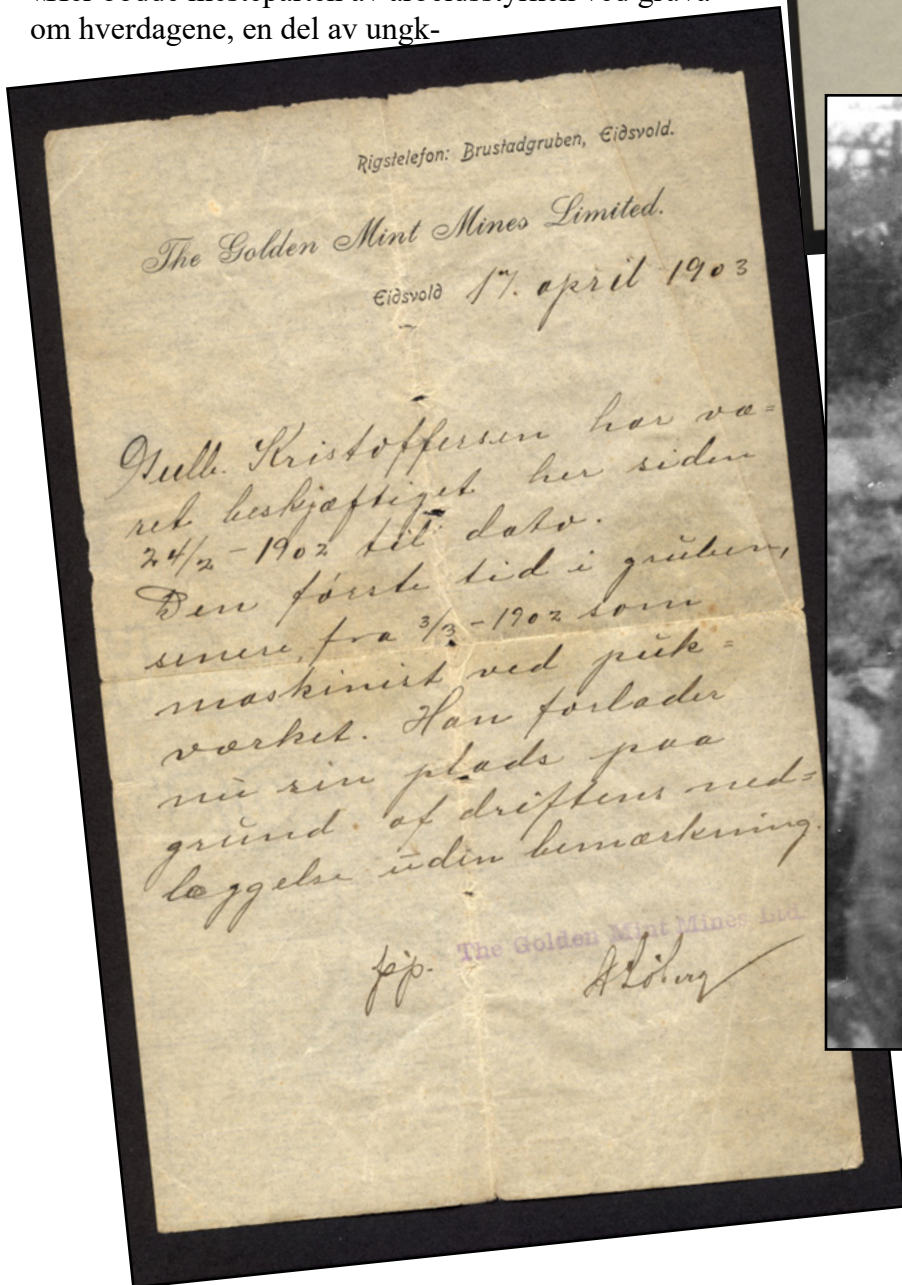
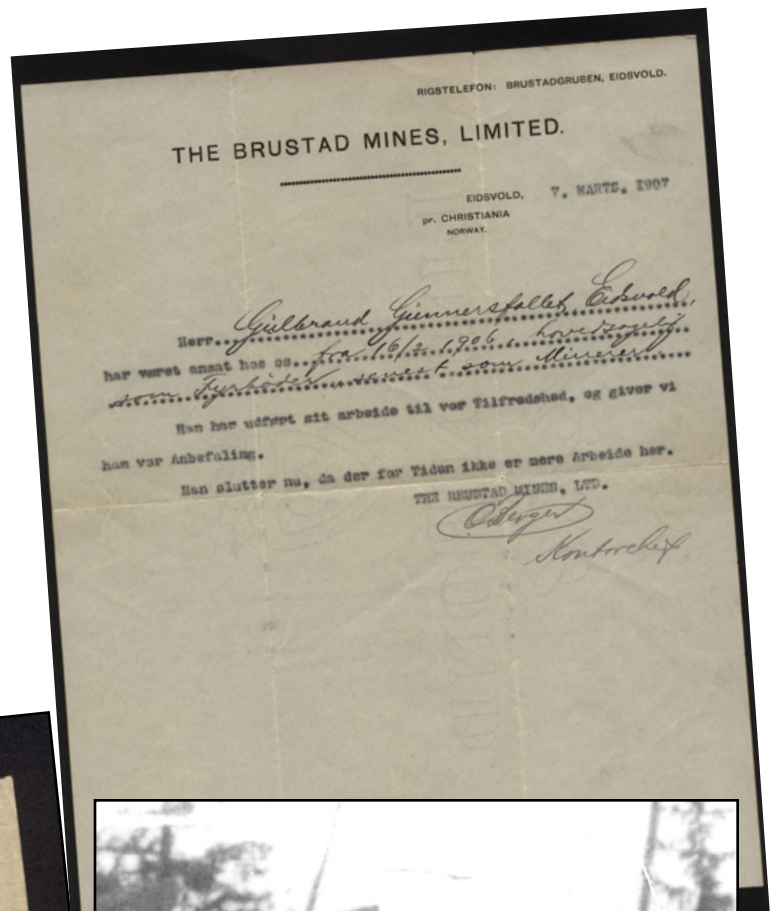
Det sies at to og to arbeidere kunne dele samme køye siden de jobbet 12 timers skift. Den ene kunne sove mens den andre arbeidet, og lusa ble holdt varm i sengehalmen døgnet rundt.

Livet på brakka var tøft.

«Noen sloss og noen drakk. Andre spilte kort. Det var nesten uråd å få sove»,

fortalte Emil Ødegaard fra Stange. Han begynte ved Brøstadgruva som 16-åring i 1901.

«Her bodde mesteparten av arbeidsstyrken ved gruva om hverdagene, en del av ungd-

To arbeidsattester fra Brøstadgruva. The Golden Mint Mines (t.v.) og The Brustad Mines (øverst). Begge har tilhørt gruvearbeider Gulbrand Kristoffersen på Minnesund (over).

Ansatte ved gruva

Det foreligger ingen fullstendig oversikt over ansatte ved Brøstadgruva. Antallet var for øvrig svært varierende, fra nesten ingen til over 190. Flere av dem som var involvert i drifta, og som kommenterte den etterpå, mente at antallet arbeidere hadde vært enda større, spesielt i den tida da vegbygginga mellom Brøstadgruva og Knøffsløkken pågikk.

I tillegg kom de som sto for forsyninger og leveranser til gruva.

Anton Madsen «Verket» uttalte i et intervju i Eidsvold Blad 19. juli 1957 at det måtte ha vært 500 mann i arbeid.

«Vi hadde lønninga i huset vårt til å begynne med. Da var det 250 mann som sild i tønne der», fortalte Inga Tønsaker

til forfatteren av Eidsvoll Bygds historie. Hun bodde på Lønntjernet på denne tida.

Nord-odølingen Anton Otten, født 1876, uttalte i et intervju i avisen Glåmdalen i 1956 at det var opptil 300 mann i arbeid for gruveselskapet.

Noen av dem som var ansatt ved gruva, er allerede nevnt. Folketellinga i 1900 viser hvem som da bodde fast på Brøstadgruva og naboeiendommene.

LØNNTJERNET

Arent Løberg – ingeniør og daglig leder for gruve-drifta, født i Bergen 1863. Han bodde sammen med kona Inga (født 1865) og barna Fin (født i Sør-Afrika i 1896), Bergitte (født i Bergen i 1897) og Magdalene (født i Kristiania i 1899).

Familien hadde to tjenestejenter fra Nes på Hedmarken, Anne Pettersen (født 1880) og Jenni Pettersdatter (født 1879).

BRUSTADGRUBEN NORDRE (Bråtan)

Ole Olsen Bye – gruvearbeider, født i Vardal i 1846. Han bodde sammen med kona Kristine Teodorsdatter (født 1843 i Vardal). De drev også med husdyr.

BRUSTADGRUBEN NEDRE (Bernt Hansens gamle hus)

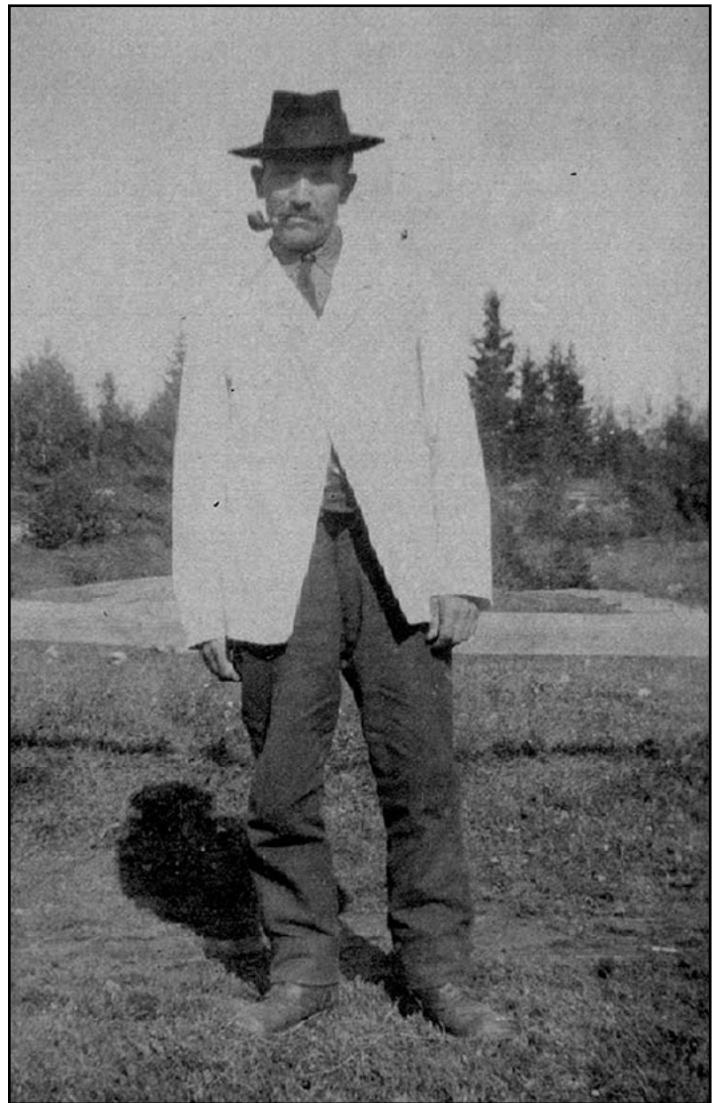
Gustav Jönsson – gruvearbeider, født i Sverige 1858. Han bodde sammen med kona Marie Pedersdatter (født 1878 i Gudbrandsdalen) og barna Rikard (født 1896), Karl (født 1899) og Signe (født 1900).

BRUSTADGRUBEN SØNDRE (Hovedeiendommen)

Jens Larsen – snekker ved gruva, født 1865 i Gullverket i Eidsvoll. Han bodde sammen med kona Karen Edwardsdatter (født 1859) og barna Lars (født 1887), Jenni (født 1889), Marie (født 1892) og Edvard (født 1895).

BRUSTADGRUBEN MIDTRE (Ole Hansens gamle hus som seinere ble butikk)

Olaf Halvorsen – fyrbøter, født 1870 i Eidsvoll. Han var også tolk for de engelske gravedirektørene. Han

Olaf Halvorsen var tolk, maskinist, kjøtthandler og altnuligmann på Brøstadgruva.

(Etter original hos Gerd Lesja, Gullverket).

bodde sammen med kona Marie Iversdatter (født 1874) og barna Henrik (født i Amerika i 1892), Helly (født i Amerika i 1894), Oskar (født 1897) og Minni (født 1899).

BRAKKE NR. 2

Clas Emil Sterner – gruvearbeider, født i Sverige i 1866. Han bodde sammen med kona Karen Olsdatter (født 1867 i Eidsvoll), en sønn (født 1900) som ennå ikke hadde fått navn, og Minda Nilsdatter (født 1883) som er oppført som losjerende. Hun jobbet sammen med kokka Karen Larsdatter og drev matlaging for arbeiderne.

August Karlsen – ugift gruvearbeider, født i Sverige 1883.

Karen Larsdatter, ugift, født 1860 i Eidsvoll. Hun var kokke i storbrakka.

BRAKKE 1B

Hans Hagen – ugift mekaniker ved gruva, født i Nes på Romerike i 1863.

Carl Carlsen – ugift gruvearbeider, født i Telemark i 1871. Han hadde tidligere jobbet ved Sannergruva.

Svend Myhre – ugift gruvearbeider, født i Kristiania i 1861.

Olaf Austad – ugift gruvearbeider, født i Stange i 1877.

Haken Isdahl – bokholder og kasserer ved verket, født i Bergen i 1859. Han var midlertidig bosatt på Brøstadgruva og hadde familien boende Bergen.

BRAKKE 1A (Familiebrakka)

Albert Holm – gruvearbeider, født i Sverige i 1869.

Han bodde sammen med kona Maren Olsdatter (født 1875) og barna Astrid (født 1899) og Oskar (født 1900).

Jens Lauritsen – gruvearbeider, født i Nord-Odal i 1867. Han bodde sammen med kona Maren Hansdatter fra Gudbrandsdalen.

Anders Nilsen – gruvearbeider, født i Eiker i 1856.

Han bodde sammen med kona Hanna Hansdatter (født 1881).

Nikolai Olsen – gruvearbeider, født 1843. Han var den tidligere eieren av eiendommen Brustadgruben søndre.

Han bodde sammen med kona Berte Jørgensdatter (født 1836) og dattera Marie Nikolaisdatter (født 1878).

Karl Gaarder – landhandler på Lønntjernet, født i Eidsvoll i 1864. Han bodde sammen med enka Thine Berntsdatter (født 1852) som var hans husholderske.

Karl Johan Ørtegren – gruveformann, født i Sverige i 1866. Han bodde sammen med kona Gunda Olsdatter (født på Lillehammer i 1877) og barna Marie (født 1895), Anna (født 1898) og Gustav (født 1899).

Anthon Hansen – losjerende «kreaturvogter», født i Eidsvoll i 1886. Det er uvisst hvilken tilknytning han kan ha hatt til gravedriften.

Aksel Olsen – fyrbøter ved verket, enkemann og losjerende, født i Nes på Romerike i 1874. Han falt i 1901 ned i Synken og ble drept.

Totalt var det da 19 menn, 17 kvinner og 22 barn under 15 år som var fastboende på de to gruveeiendommene ved Brøstadgruva. I tillegg til disse kommer alle som hadde fast bostedsadresse omkring i Gullverket, på Minnesund, i Stange og i Nord-Odal og som ukependlet fram og tilbake fra gruva. De fleste av disse bodde trolig i den store arbeiderbrakka (Storbrakka/sluskebrakka).

1900-tellingen gir oss navn på følgende pendlere:

Lars Karlsen, født 1864 – enkemann – bosatt på Sandholtlia i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Johan Andreassen, født 1879 – ugift – bosted Lund/Sandholteie i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Lars Hansen, født 1880 – ugift – bosted Mortjensbakken i Gullverket, Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Karl Hansen, født 1884 – ugift – bosted Mortjensbakken i Gullverket, Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Ole Madsen, født 1846 – gift – bosatt på Glabakk i Gullverket, Eidsvoll.

Berent Gudbrand Tønsaker, født 1872 – gift – bosatt på Hemli i Eidsvoll.

Ole Soelberg, født 1850 – gift – bosatt i Ljødalstua i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Bernhard Soelberg, født 1882 – ugift – bosatt i Ljødalstua i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Pumpearbeider.
Jens Kristiansen, født 1883 – ugift – bosatt ved Dorr på Minnesund.
Amund Eriksen Dorr, født 1856 – gift – bosatt ved Dorr på Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Anton Nilsen, født 1878 på Elverum – ugift – bosatt ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Even Olausen, født 1881 – ugift – bosatt på Toftnes ved Minnesund.
Ole Martinsen, født 1877 – gift – bosatt i Holtstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Christian Amundsen, født 1873 – enkemann – bosatt i Fremmingstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Halfdan Amundsen, født 1881 – ugift – bosatt i Fremmingstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Anton Hansen, født 1885 – ugift – bosatt på Holtet ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Halfdan Olsen, født 1880 – ugift – bosatt på Brøhaug på Morskogen – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.
Edevart Pedersen, født 1864 – gift – bosatt på Finstuen i Stange.
Ole Nikolaisen, født 1866 – gift og bosatt på Tronsbråten i Gullverket. Dagskriver ved verket.
Ludvig Oscarsen, født 1884 – ugift – bosatt på Kampenhaug ved Minnesund. Midlertidig bosatt på Brøstadgruva. Han var pumper ved gruva.
Martin Olsen, født 1846 – gift – bosatt på Føråa ved Fremming sør for Minnesund. Midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Dette gir navnet på 42 menn og to kvinner som var direkte tilknyttet gruvedriften.
Totalt bodde det i 1900 74 personer fast eller midlertidig i gruveområdet, 35 menn,

Ledere og fagpersonell

I løpet av den siste driftsperioden var det både engelske og norske ledere ved verket. Flere spesialister ble hentet fra utlandet.

Edward Yates Aston var fra Derby i England. Han var utdannet ingeniør, og kom til Gullverket i mai 1896 etter oppfordring av eierne Carl og Hartvig Backe-Wiig. Det var han som dreide hovedvirksomheten fra Gullkisgruva ved Knoffsløkken til Brøstadgruva, og det kan også se ut som om han var blant dem som fikk engelske kapitalinteresser til å satse i Eidsvoll.

Den tyskspråklige avisen Indiana tribüne som kom ut i Indianapolis i USA, skrev i desember 1897 at det var på grunnlag av en uttalelse fra professor Aston og andre eksperter at The Golden Mint Mines begynte å jobbe på Brøstadgruva.

“I dag blir malmen knust på stedet og deretter førte til videre behandling i England, men seinere vil alt arbeidet utføres ved gruva, ifølge en ny metode oppfunnet av professor Aston,” forteller avisen.

Aston var kun en kort periode ved gullverket. Høsten 1898 bodde han på Byrud, nord for Minnesund. Der var han i 1899 med på å stifte selskapet The Norwegian & General Exploration Company Ltd. og startet utvinning av smaragder. Smaragdgruva på Byrud var i drift i ti sammenhengende år.

Aston døde brått allerede i 1900, bare 52 år gammel.

Det virker som han var en økonomisk eventyrer. På slutten av 1870-tallet drev han flere virksomheter i Sheffield. Han medeier i selskapet Stanley, Aston and Bott som trolig drev innen jern- og stålindustrien, og han eide selskapet Aston and Co. som drev noe så forskjellig som musikk- og kunstutgivelser og konsulterende ingeniørvirksomhet. I 1879 ble han slått konkurs.

På slutten av 1880-tallet flyttet familien til Sverige der han i 1890 var leder av Alnø Ångsågs Aktiebolag (Alnø dampsag) i Sundsvall. Han startet også en kjeppfabrikk i Matfors vest for Sundsvall.

I 1890 ble han også eier av Stornäset Milla AB samme sted, der han startet stort med gjenoppbygging av den gamle herregården. Etter få år ble selskapet slått konkurs.

Det må ha vært etter eventyrene i Sundsvall at han og familien kom til Eidsvoll.

*Edward Y. Aston var leder av drifta ved gullverket på slutten av 1800-tallet og startet i 1899 smaragdgruva på Byrud nord for Minnesund. Her avbildet sammen med kona Emma Jane, født Ecob.
(Etter original hos Bjørn Byrud, Eidsvoll).*

Direktør Arent Løberg.

(Originalen tilhører Ida Hjartøy, Oslo).

Ved folketellingen i Norge 1900 betegnes han som professor i mineralogi. Han var da død.

Edward Y. Aston var gift med Emma Jane Ecob (f.1855). De bodde så lenge i Sverige at i hvert fall hun og hennes datter Emma A. ble svenske statsborgere.

Under folketellingen i 1900 blir det oppgitt at Emma Jane er enke. Hun bodde da i Hornes i Aust-Agder. Familien hadde da en huslærer, ei kokke (svensk) og ei hushjelp.

I 1910 bodde hun i Fana kommune ved Bergen og var sekretær for bergmester Gudbrand Hendriksen. Edward Y. og Emma J. Aston hadde barna:

1) Emma Aniline eller Arnelie f. 1876 i England, g.m sokneprest Severin Eikrem i Leka kommune i Nord-Trøndelag. Han var barnas huslærer i 1900.

2) Maud Evelyn Aston f. 23/7 1879 i England. Hun ble den 23. november 1898 valgt til medlem av Society of Chemical Industry i Storbritania og sies da å være metallurgisk kjemiker med adresse Guldverket Laboratorium, Eidsvold Norway. Hun ble seinere sykepleier, emigrerte til Winnipeg i British Colombia i Canada, men var i 1910 tilbake i Norge. Hun bodde da hos søsteren, prestefrua Arneline Eikrem i Leka. Hun returnerte til Canada den 14. januar 1911. På det tidspunkt var hun ugift.

3) John Reginald Aston f. 1882 i England. Han bodde i 1900 sammen med mora i Nornes i Aust-Agden.

4) Albert Victor Aston f. 1885 i Medelpad i Sverige.

5) Laurence Hubert Aston f. 1889 i Medelpad.

6) James Philip Aston f. 1897 i Vestmanland i Sverige. Han reiste i 1926 fra Borgund til Canada. Han var da elektroingeniør og gift.

Bergingeniør Hans J. Gelmeiden bodde under folketellinga i 1900 alene på Knoffsløkken.

Han var kanskje leder for den virksomheten som Bache-Wiig fortsatt drev der. Gelmeiden var født i Bergen i 1845, men vokste trolig opp i Halden. Han var enkemann i 1900.

Den første sjefen for The Golden Mint Mines på Brøstadgruva var engelske kaptein C. W. Cosby som også var gruveingeniør. Han blir i en avisomtale i januar 1898 betegnet som "verksmester". Han kom til Gullverket i 1897, men forlot jobben etter få år. Det må være han som har fått navnet sitt knyttet til den første direktørboligen, Kapteingården, som ble bygd i 1898.

Direktør Arent Løberg med sønnen Fin og ei ukjent jente i Gullverket rundt 1900.

(Etter original hos Ida Hjartøy, Oslo).

Arent Løberg fra Bergen var direktør for The Golden Mint Mines fra sommeren 1898 til nedleggelsen i 1903. Han var født i Bergen i 1863.

Løberg var utdannet ingeniør og hadde tidligere jobbet med jernbanebygging i Argentina og mange år ved gullgruvene i Sør-Afrika.

Morgenbladet hadde den 5. juni 1898 en omtale av Løberg, skrevet av en norsk innsender fra Johannesburg før tiltredelsen i Gullverket.

“Vor Landsmand, Ingeniør Løberg, som i en Række af aar har været bosat i Johannesburg, hvor han har været ansat ved en af de største Guldminer, hersteds, er nu vendt tiltage til hjemlandet forat overtage en Post ved en af Norges Guldminer, Eidsvolds Guldverk. Han blev, før han forlod vor By, hædret ved en Fest af en større Kreds af Venner og Kolleger, som Tegn paa den Agtelse, han har nydt herude.”

*Stephen og Bertha Dickinson på motrsykkel med sidevogn.
(Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).*

I Gullverket bodde Løberg i direktørboligen på Lønntjernet sammen med kona Inga Greve og tre små barn, Fin f. 1896, Bergitte f. 1897 og Magdalena f. 1899.

På Lønntjernet hadde direktørfamilien to tjenestejenter, Anna Pettersen, f. 1880 i Nes på Hedmarken og Jenni Pettersdatter, f. 1879, også hun i Nes på Hedmarken. De to tjenerne var kanskje søsken. Anna var tjenestejente innomhus, mens Jenni i tillegg var budeie, hvilket indikerer at familien også hadde husdyr.

Familien Løberg flyttet tilbake til Bergen da drifta på Brøstadgruva stanset i 1903. Arent Løberg døde i 1911.

Hakon Isdahl var bokholder og kasserer ved verket i 1900. Han var født i Bergen i 1859, der han også hadde kone og tre mindreårige barn, Harald (f. 1889), Birger (f. 1892) og Finn (f. 1895) mens han var i arbeid ved Brøstadgruva. Isdahl eide i tillegg en skomakerbedrift i Bergen. Han var gift med Thora Greve, og han og direktøren, Arent Løberg, var trolig svogere.

Isdahl døde i 1946.

Brødrene Dickinson fra Surrey i England spilte en betydelig rolle i gruvedrifta på Brøstadgruva de siste par årene.

Sivilingeniør Stephen Cundee Dickinson, født i 1872, ble tilsatt som direktør da The Brustad Mines Ltd. startet opp i juni 1905. Han hadde tidligere vært gruveingeniør i USA.

Direktør Stephen C. Dickinson var fraværende store deler av vinteren og våren 1906. Da var han i Canada og giftet seg.

I hans fravær var det broren, Arthur Dickinson, som ledet gruvedrifta. Han var født i England 1869 og kom til Eidsvoll allerede i 1900 eller året før. Han var da leder for smaragdgruva på Byrud ved Minnesund.

Da Stephen C. Dickinson og kona Bertha Green-Armytage kom tilbake til Gullverket, overtok han igjen ledelsen. Det nygifte paret slo seg ned i direktørboligen på Lønntjernet.

*Direktør Stephen C. Dickinson og kona Bertha Green-Armytage.
(Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).*

*Bergverksingeniør Arthur Dickinson var leder av gruvedrifta vinteren 1906. Tidligere var han leder ved smaragdgruva på Byrud nord for Minnesund.
(Etter original hos Bjørn Byrud, Eidsvoll).*

«Der hadde de ei tjenestejente som het Valda», forteller Leif Ljødal i «Eidsvoll i gamle dage». Hun fungerte også som tolk for ekteparet.

De nygiftet dro med seg noen helt ukjente kjæledyr til Gullverket; noen små øgler eller liknende dyr. Ljødal kaller dem alligatorer. De var 20-25 cm lange og holdt til under huset.

«De ble servert mjølk på ei skål som ei anna katte», skriver Leif Ljødal.

De engelske lederne får et godt skussmål i lokalpressen, men de levde sjølsagt høgt hevet over de vanlige arbeiderne, og all kommunikasjon foregikk på engelsk.

«Dickinson lærte seg bare noen få norske ord, banneord, som han skrev på veggen i kontoret sitt», forteller Ljødal.

Etter konkursen ved Brøstadgruva i 1907 dro Dickinson tilbake til England.

Stephen C. og Bertha Dickinson slo seg ned i St. Ives i Cornwall og fikk i 1914 en sønn som fikk navnet Stephen Crichton Dickinson. Stephen Cundee Dickinson døde i 1928, og i 1952 emigrerte familien til Canada der Bertha døde i 1964.

Stephens bror, Arthur Dickinson, døde i England i 1934, trolig uten etterkommere.

Ole Andreassen Berger (1868-1947) - sønn av Eidsvolls ordfører Andreas O. Berger - var regnskapsfører for The Brustad Mines Ltd. Han, kona Olga Sofie og barna Thorgeir (f. 1902), Gudrun Marie (f. 1903) og Thora Maren (f. 1905) bodde i Kapteingården ved Brøstadgruva. Før han kom til Gullverket var Berger kontorfullmektig ved Bøhnsdalens Fabrikk i Eidsvoll.

Metallurgisten Leslie Alfred Edward Swinney fra Bedford, England, var noen måneder i 1905 engasjert for analysering og eksperimentelle arbeider ved Brøstadgruva. Han kom da fra en tilsvarende stilling ved sølvgruvene i Fergus i Canada der gruedirektør Dickinsons kone kom fra, så Swinney var trolig rekruttert direkte av direktørfamilien. Swinney døde i Malaysia i 1921.

Brødrene Dickinson på biltur etter hjemkomsten til England. Arthur ved rattet Stephen bak sammen med kona Bertha.

(Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).

Eidsvollingen Ole Andreassen Berger var regnskapsfører for The Brustad Mines Ltd.

Kapteingården 1906. På terrassen står kona til kontorsjef Berger, Olga Sofie Strøm Berger med dattera Thora Maren (f. nov. 1905) på armen. De andre barna er Thorgeir Andreas Berger f. 1902 og Gudrun Marie Berger (t.h.) f. 1903. Mannen t.v. er Olgas bror, Rolf Strøm som jobbet for gruveselskapet i siste driftsperiode. Han jobbet seinere for Bøhnsdalens Mills i Eidsvoll, og i 1928 ble han disponent for Carl E. Petersen & Søn A/S i Kirkegata 12 i Oslo.

Den andre mannen på bidet er en engelskmann, trolig kjemikeren Mr. Withy.

(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Bilde tatt utenfor kontorbrakka på Brøstadgruva, trolig i 1906. Familiebrakka skimtes til venstre. Til venstre står kontorsjef Ole Berger, i midten Bergers svoger Rolf Strøm og til høyre en engelskmann som trolig er kjemikeren Mr. Withy.

(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Livet i gruveområdet

Brøstadgruva dannet et helt lite samfunn for seg sjøl med 50-100 gifte og ugifte, norske og svenske gruvearbeidere, koner og onger i alle aldrer samt engelske direktører med tjenere.

Etter hvert ble det bygd opp et vel fungerende tjenestetilbud med postgang, skole, butikk og kulturarrangementer.

POST OG HANDEL

Da gruedrifta tok til, var det ikke postrute til Gullverket. Posten måtte hentes på Eidsvoll stasjon. I 1897 hadde 13 år gamle Johan Lesjabråten jobben som postbud. Han gikk hver dag den halvannen mil lange strekningen att og fram.

«Det vart litt mye», forklarte Johan 80 år seinere. «Det gikk an så lenge det bare var snakk om å hente posten, men på den tida fantes det heller ingen butikk i Gullverket. Det vart til at jeg måtte ta med en del varer også».

Lesjabråten fikk ei kroner dagen som postbud for gruveselskapet.

Kort tid etterpå overtok kjøpmann H. C. H. Brandt vareforsyninga. Han hadde forretning i Eidsvoll sentrum og opprettet filial på Glabakk, rett ved sida av Knoffsløkken. Varer til gruvearbeiderne ved Brøstadgruva ble sendt fra filialen med hest.

Det tok likevel ikke så lang tid før det også ble handelsvirksomhet på sjølve gruveområdet. Før utgangen av 1900 startet Carl Gaarder utsalg i stabburet på Lønntjernet. Olaf Halvorsen drev som kjøtthandler på fritida. Han kjøpte opp helt slakt, stykket det opp og solgte det i smått til arbeiderfamiliene i området.

De siste årene drev The Brustad Mines egen butikk i det vesle tømmerhuset som skredder Ole Hansen hadde bodd i før gruvetida. Johan Sætre var handelsbestyrer. Fra juni 1906 fikk også gruveselskapet lov til å selge alkoholsvakt øl. En slik bevilling var en sjeldenhet på den tida, og vi går ut fra at tilbudet var populært.

Skredder Ole Hansens gamle tømmerhus ble innredet til butikk på Brøstadgruva.

Sammenkomst på Brøstadgruva omkring 1905. Bak: Claes Emil Sterner (til venstre) og Lars Olsen Tutlidalen. Mannen til høyre er Albert Holm. Dama til venstre er Anne-Marie Olsen og t.h. Karen Louise Olsen. De tre andre er ukjente. (Bildet utlånt av Kjell Sterner, Eidsvoll).

MØTER OG UNDERHOLNING

Gruvearbeiderne jobbet bare halv dag lørdager og hadde fri søndager. Følgelig ble lørdagskveldene tida for sosial samling. Det ble bygd en «dansenem» på en rabbe øst for Synken som ble brukt om sommeren.

Ved Sankt Hans-tider skal det har hendt at gruvearbeidere og odølinger møttes til dans og lek på Høglia (Engerfjellet).

Storbrakka ble brukt når det var samlinger innendørs. Der var det både kristelig møter og festlige tilstelninger med dans og underholdning. Det var på denne tida et eget musikkorps i Gullverket, og dette ble mye benyttet. Presten Hermanrud gikk over skogen fra Langset kirke når han skulle holde andakt eller gudstjeneste på Brøstadgruva.

Barna på i området hadde tilbud om å være med på sangøvelser. De ble ledet av Valda, tjenestejenta til direktør S. C. Dickinson. Om det ble noe virkelig sangkor av det, er mer usikkert.

SKOLEN

The Golden Mint Mines tok initiativ for å få etablert en skole på Brøstadgruva. Avstanden ned til Gullverket skole på Sjøberg var for lang for de minste, og gruveselskapet fryktet at arbeiderne ville søke seg til andre steder hvor barna lettere kunne få ordentlig skolegang.

Det ser til og med ut til at selskapet bygde skolen, for i regnskapene for perioden fra april 1902 til januar 1903 står det oppført ei utgift på 1.498,88 kroner til oppføring av skolehus.

I 1903 tok advokat Wilhelm Arvesen på vegne av gruveselskapet saken opp i skolestyret i Eidsvoll. Da bodde det 14 skolepliktige barn i gruveområdet.

Planene fikk positiv mottakelse. Skolestyret sendte saken til herredsstyre med anbefaling om å opprette en todelt skole.

I utgangspunktet hadde gruveselskapet sett for seg at man skulle drive undervisningen for egen regning mot å slippe skoleskatt for selskapet og de ansatte. Men kommunen ønsket heller å opprette en offentlig skole. Vedtak om opprettelse av den nye skolen ble fattet 25. mars 1903, men kort tid etterpå innstilte gruveselskapet drifta, og dermed ble skolen uaktuell.

Da gruedrifta ble gjenopptatt sommeren 1905, ble skolesaken igjen aktuell. Skoleåret 1905/1906 måtte ungene gå på Gullverket skole, men året etter ble det annerledes. Denne gangen var det foreldrene sjøl som tok initiativ. 28 arbeidere ba Wilhelm Arvesen igjen ta saken opp med kommunen.

Saken ble fremmet for herredsstyret den 2. mai, og Arvesen ba om at vedtaket fra 1903 nå måtte settes ut i livet. Skolen var nok nødvendig, for herredsstyrerepresentant Sandmo kunne fortelle at «flere børn deroppe ikke følger skolen for tiden, da veien er for lang, og dette kan jo ikke gaa i længden*».

(*Referat i Eidsvold Blad 8/5 1906).

Herredsstyret sluttet seg enstemmig til forslaget om opprettelse av skole med to klasser og til sammen 30 ukers undervisningstid. Gruveselskapet lovte å stille lokaler til disposisjon både til skole og til leilighet for lærer. Undervisningstida ble delt med 12 uker for de yngste skolebarna og 16 uker for de eldste. I tillegg skulle jentene få to ukers undervisning i håndarbeid.

Skolestyret satte opp liste over inventar som måtte anskaffes til den nye skolen: Seks pulter med dobbelt sitteplass, kateter, to stoler og et skap, et norgeskart, et Palestina-kart og et Europa-kart, planiglobier (kart over jordkloden, delt i to deler), veggtavle, salmodikon (musikkinstrument), koralbok og et sett med nødvendige lærebøker, bibel, det nye testamentet og salmebok.

Da vedtaket ble fattet, var det 16 elever som soknet til skolen på Brøstadgruva, men gruveselskapet opplyste at det ved skolestart til høsten ville være 18 elever.

Skolestyret bestemte at tilsynsutvalget ved Gullverket skole også skulle fungere for Brøstadgruva, men i samarbeid med direktør Dickinson.

Den 24. juli ansatte skolestyret Hjørdis Langset fra Morskogen som lærer ved Brøstadgruben skole og samme høst kom skolen i gang i et eget skolehus.

Brøstadgruben skole ble en kortvarig affære. Allerede i mars 1907 gikk gruveselskapet konkurs. Drifta opphørte og de fleste arbeiderne og deres familier flyttet fra området. Elevtallet ble da svært spinkelt, men skolen holdt det gående noen år til. Ei tid var det felles skole for barna fra Brøstadgruva og fra skogsgrenda Otten

Løntjernbråtan slik huset var den gangen det var skolestue der. Huset står fortsatt, men er nå betydelig ombygd. I 2015 ble stedet brukt til innspilling av TV-serien "Farmen". Utenfor huset står Lars Olsen Tutlidalen, kona Petra og barna Ragnhild, Thora, Hjørdis og Ole Nikolai. (Bildet er utlånt av Harry og Bjørg Millidal i Gullverket).

i Nord-Odal. Elevene hadde da vekselvis skole på Løntjernbråtan og i Otten. Denne utvekslingen over kommunegrensa må ha pågått kun få år. Etterpå måtte barna fra Brøstadgruva gå den lange vegen til mer sentrale deler av Gullverket der det ble bygd ny skolebygning høsten 1911. Det ga barna fra gruveområdet enda lengre skoleveg.

Tradisjonen vil ha det til at Brustadgruben skole lå på Løntjernbråtan. Dette er sannsynligvis feil.

Leif Ljødal skriver i boka «Eidsvoll i gamle dage» fra 1972 at skolen først ble holdt i et lite hus på Løntjernet, men etterpå ble flyttet til Løntjernbråtan

Eiendommen Løntjernbråtan ble solgt til private i 1903, og da synes det ikke rimelig at gruveselskapet kunne love å stille huset til disposisjon for skole.

85 år gamle Olaf Edvardsen fra Dokken i Eidsvoll fortalte i 2016 at bedehuset på Dokken tidligere hadde vært skole og butikk på Brøstadgruva, med leilighet i annen etasje. Foreldrene hans bodde ei tid i leiligheten mens det var bedehus.

- Det var Kristian Tømte som kjørte huset til Dokken, fortalte Edvardsen. Flyttingen til Løntjernbråtan kan ha kommet i stand etter at gravedriften var innstilt, for etter den tid var det beviselig skole på Løntjernbråtan ei tid - samme med Otten.

Bedehuset var bygd i laftet plank, og en annen tradisjon forteller at bedehuset først hadde stått annet sted. Flyttingen av skolen til Løntjernbråtan kan ha kommet i stand etter at gravedriften var innstilt, for etter den tid var det beviselig skole på Løntjernbråtan ei tid - sammen med Otten.

“Landskamp” i fotball

Engelskmennene som kom til Brøstadgruva, hadde med seg et helt nytt spill, fotball. Det ble lagd en liten fotballplass på ei myr nær Synken, og der møttes engelske gruvefunksjonærer og norske anleggsslusker til kamp. Kanskje en slags landskamp Norge-England?

Blant de fotballspillende engelskmennene var ganske sikkert direktør Stephen C. Dickinson. Han var i sin ungdom en meget dyktig spiller og var på skolens førstelag da han gikk på Charterhouse School i London 1887-1888.

Fotballen på Brøstadgruva er mye omtalt som noe nytt og spesielt. For Gullverkets vedkommende er nok det riktig, men det er mer tvilsomt hvor spesielt det var i mer urbane strøk. Ved århundreskiftet var ballspillet allerede godt kjent, og Norges Fotballforbund ble stiftet våren 1902. Eidsvold Idrætsforening hadde fotball på programmet fra starten i 1903.

Dobbel bryllupsfest

Velkomstportalen som ble reist da direktørparet Dickinson kom tilbake etter å ha giftet seg i Canada.

Kransene var bundet av kvinnene som bodde i området.

Øverst på portalen var skrevet «WELCOME» med store bokstaver. «Kransene» som står på rekke og rad i bakgrunnen, er torvhyttene på Stullmyra.

Torv ble mye brukt til brensel i boligene. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås.

Direktør Stephen C. Dickinson dro vinteren 1906 til Canada der han 18. april giftet seg med miss Bertha Green-Armytage fra Fergus. Bryllupet ble holdt i St. James kirke, og ble behørig omtalt i lokalavisen «The Fergus News-Record».

«Et rolig, men veldig vakkert og lysende bryllup», skrev avisen. «Kirken var vakkert dekorert med blomster og palmer».

Både brudens, brudepikens og brudgommens klær blir beskrevet, og alle ikke-lokale gjester blir navngitt. Ingen fra brudgommens engelske familie var til stede.

«Bryllupsgavene var mange og verdifulle, inkludert mange flotte sjekker. Det lykkelige paret satte via Montreal og New York kursen mot Norge, deres framtidige hjem», avslutter The Fergus News-Record.

Det var bryllupsfest på Brøstadgruva, også – sjøl om brudeparet befant seg på andre siden av Atlanterhavet.

Også den festen fikk avisomtale – i Eidsvold Blad fredag 20. april.

«Hr. A. Dickinson hadde onsdag aften i anledning broderens bryllup arrangeret en smuk festlig tilstelning i den store barakke for alle grubens folk, hvorunder der af kontorchef Berger ble overrakt en bryllupsgave til brudeparet fra grubens arbeidere og funktionærer bestaaende af 2 vakre sølvboller. Likeledes ble hr. Arthur Dickinson fra samme overrakt en erindringsgave bestaaende af 12 sølvbægre i etui med monogram. Utover aftenen blev der tillige budt paa forskjellig underholdning, og den hyggelige fest forløb paa den mest vellykkede maade og under den gemytligste stemning».

Avisreferatet avsluttes med en smigrende karakteristikk av de to brødrene som sto i ledelsen for gruve drifta. «D'hr. Dickinson har under sit ophold her i Norge i en sjelden grad forstaat at vinde alles sympati og hengivenhed, med hvem de kommer i berøring; herom vidned ogsaa festen onsdag».

Da det nygifte paret vendte tilbake til Gullverket tidlig i mai, ble det holdt en stor velkomstfest for dem. Stephen C. Dickinson gjenopptok temmelig umiddelbart ledelsen av verket og var naturligvis daglig opptatt med sine oppgaver, ikke minst den stadig stigende økonomiske krise i selskapet. Men historia forteller ingen ting om hva nygifte Bertha følte ved å bli plassert langt til skogs i et ukjent land med fremmed språk, og med bare totalt ukjente mennesker og en ukjent kultur rundt seg. Overgangen fra byliv i Canada til nærmest villmark i Norge må ha vært enorm.

«Det eneste jeg husker bestemor fortalte fra Norge, var at hun hadde gått på ski», forteller barnebarnet Mark Dickinson i Canada. «Hun uttalte det forresten ikke slik som er vanlig på engelsk, hun sa «schi» – altså en norsk uttale av ordet.

The Fergus News Records

4
The Fergus News

The News-Record
ESTABLISHED 1857
J. C. TEMPLIN, Proprietor

THE ENGLISH CHANNEL TUNNEL.

It is natural that the friendly relations lately established between Great Britain and France, should encourage the promoters of the project for a tunnel beneath the English channel, to make another effort to obtain the necessary sanction of the British Government. The Societe Francaise du Tunnel Sous-Marin was incorporated in the early seventies for the purpose of carrying out this great work. A shaft was sunk on the French side of the channel, at a point about six miles from Calais, and the English terminus was fixed near Dover. A considerable amount of tunneling was done by the French company; but after they had spent out half a million dollars, the British Government put a stop to it at the English end, ostensibly for the reason that a tunnel beneath the channel would destroy the security of the high Great Britain's insular position, and would render her liable to attack by an invading army. Engineers of the Northern Railway of France, have recently made an investigation of the abandoned works, and found them to be in good condition, and it is probable that the present session of Parliament will witness the introduction of a bill for permitting the work to proceed on the English side. The tunnel would be an ideal one to drive, as practically the whole of its 23½ miles of length will pass through a firm but easily

Dickinson—Green—Armytage

A quiet but very pretty and bright wedding was solemnized by the Rev. Thos. Smith in St. James church on Wednesday, the 18th of April, between Bertha, youngest daughter of Mr. J. W. Green—Armytage of "Beaconside," Fergus, and Stephen C. Dickinson, youngest son of William Dickinson of Croydon, Surrey, England.

The church was prettily decorated with flowers and palms.

The bride, who looked sweet and charming in a travelling gown of white cloth finished with a touch of panne velvet and gold embroidery over a vest of rose point lace and carrying a large bouquet of bridal roses, was given away by her father and attended by her little niece, Miss Marian Raymond and Miss Hay of Rosedale, Toronto.

The bridesmaid was gracefully gowned in a dainty pink organdie over silk, which color was carried out in an exceedingly modish hat and a shower bouquet of roses. The little flower girl was very sweet in a white frock of lace and insertion over silk, and carrying a basket of sweet peas.

The groom was supported by Mr. Neal Gordon, Manager of the Standard Bank, Forest.

A reception was afterwards held at Beaconside where the relatives and a few of the immediate friends of the bride's family were gathered.

Among the out-of-town guests were Col. and Mrs. Raymond, Welland. Mr. Arnaud Tobin, Toronto, the Misses Hay of Rosedale, Toronto; and Miss McKay of Ancaster.

The wedding presents were numerous and costly, including many handsome cheques.

The happy couple left by way of Montreal and New York for Norway their future home.

An immigrant special collided with a G. T. R. freight near St. Catharines

Boys' Cloth Underwear Hosiery, Gloves

Boys' two-piece Suits, at \$1

Boys' Knicker pants, tweed through, sizes 23 to 30, 50¢ per quality goods, sizes 24 to 33 at 75¢

Boys' three-piece Suits, made of dark tweeds \$3, \$3

UNDERWEAR—Ladies' White long sleeves, short sleeves and from 50¢ to \$1 per pair

HOISERY—Children's black hose, sizes 5½ to 8½, the best cotton hose shown today

Very Special, Ladies' plain and black cashmere hose, sizes 8 to 10

GLOVES—White, black, green and tan, taffeta, pure silk, and white and black silk gloves, elbow length

SMALLWARES SPECIALS:

Buster Brown Belts 25¢

Brass Pins 3 papers for 10¢

Chiffon Collar Forms 10¢

Children's Garters, elastic, tops and safety buttons 10¢

Ladies White Collars 10¢ each, 10¢

Colored Garter Elastics 10¢

NEW MILLINERY and TRIMMINGS

We have added a new line of trimmings, this week. Every reason will see fresh additions to keep it up to our usual high standard.

Specials for SATURDAY

9 lbs Rolled Wheat for 10¢

Fresh Grated Horse Radish, Imp. 20 oz. bottles choice mixed pickle Choice Rio and Morbar Coffee Saturday

5 lb peils Jam 10¢

3 lb Fancy Biscuits for 10¢

Toilet Soap, reg. 5¢ cake, 3¢

15¢ Scrub Bru hes, Saturday 10¢

Glass Preserve napkins 10¢

Jelly Powder all Flavors 2 pkgs

61 ss Jelly Cake Stands and Sata with high stand reg 40 and 50¢ at

Jas. Pattison & Co.

Eidsvold Blad

Fra Brustad grube.

Bestyrelsen af Brustad grube, ingeniør S. C. Dickinson, er for tiden travelt paa en reise til Kanada, hvor han onsdag feired bryllup med miss Green Armytage fra Fergus. De nygifte vendtes tilbage til Norge i begyndelsen af næste maaned og tar da ophold paa Brustad grube, hvis bestyrelse hr. Dickinson da igjen overtager. Gruben ledes i hans fravær af hr. Arthur Dickinson, der for tiden opholder sig her.

Hr. A. Dickinson havde onsdag aften i anledning broderens bryllup arrangeret en smuk festlig tilfæstning i den store ballstalle for alle grubens folk, hvorunder der af kontorchef Berger blev overrakt en bryllups-gave til brudeparret fra grubens arbeidere og funktionærer bestaaende af 2 vakre fodboller. Ligeledes blev hr. Arthur Dickinson fra samme overrakt en erindrings-gave bestaaende af 12 fodbøge i etui med monogram.

Udover aftenen blev der tillige budt paa forskjellig underholdning, og den hyggelige fest forløb paa den mest vellykkede maade og under den gemtsigste stemning.

D'hr. Dickinson har under sit ophold her i Norge i en sjelden grad forstaat at vinde alles sympati og hengivenhed, med hvem de kommer i berøring; herom vidned ogsaa festen onsdag.

To aviser på hver sin side av Atlanterhavet med omtale av det samme bryllupet 18. april 1906.

Konkursauktion

Tirsdag den 20de august førstkl. kl. 10 form. og muligens følgende dag afholdes efter forlangende af advokat Arvesen som bestyrer i "The Brustad Mines Ltd's" konkursbo offentlig auktion paa Brustadgruben i Eidsvold over ca. 200 favne ved, huse, boder og torvtørrehuse til bortflytning, diverse kontorinventar (deribl. 1 jernskab og 1 skrivemaskine m. m.), endel indbo, diverse ovne og redskaber for snedkere, smede og gaardsbrug (hvori blandt en hestevandring) m. m. m.

Eidsvold lensmandskontor den 6—8—07.

J. Aasgaard.

Lodder til Folkemuseets industri-lotteri hos faktor Krogh, Dal.

Gaard tilsalgs.

Dønnumsslaen i Eidsvold, ca. 70 a 80 maal dyrket jord, god lermuld, ligger lige ved rødelagt vei ca. 3 km. fra Bøn st., gode huse, føder 1 heft og 3 fjør, aktie i Bøns meieri, er paa grund af bortreise tilsalgs i kort tid. Om ønskes kan avlingen medfølge i handelen.

Henvendelse til eieren, der bor paa stedet.

D. R. Dønnumsslaen pr. Bøn st.

Halvblodshingsten

"De Wet"

(præmieret 1907)

staar sidste halvdel af august til bedækning paa Gardermoen.

Kr. 20.00.

Handelsstedet Sand

i Bjerke i Rannestad, vaaningshus paa 6 værelser, med stentjælber, pakbod og stolpebod, er i **kort tid yderst billig** tilsalgs. Forevises paa stedet. Nærmere oplysninger ved E. M. Hansen, Heber & Heber, advokat og sagsførerfirma, Kirkegd. 20 III, Kristiania.

Ved Brustadgruben

staar tilsalgs et lokomobil med sag-indretning samt diverse tilbehør for brændtorvfabrikation.

Henvendelse til advokat Arvesen.

Brustadgrubens

konkursbo's eiendomme Løntjernlien af skyld 44 øre, Brustadgruben søndre af skyld 27 øre og Brustadgruben midtre af skyld 27 øre, er tilsalgs ved

advokat Arvesen.

Den definitive slutten. Alt av verdi blir annonsert for salg. Fredag 9. august 1907 hadde Eidsvold Blad hele tre auksjonsannonser fra Brøstadgruvas konkurbo.

Oppgjøret

For å sikre kreditorene best mulig etter konkursen varen 1907, ble det besluttet å selge alle selskapets eiendeler på auksjon. Den ble holdt 20. august 1907. Lensmannen i Eidsvoll, Johan Aasgaard, var auksjonarius. I annonsen for auksjonen nevnes 200 favner ved, hus, boder, torvtørrehus, kontorinventar, deriblant et jernskap og en skrivemaskin, en del innbo, diverse ovner og redskaper for snekkere og smeder. Ei hestevandring blir også nevnt i annonseutlysningen. Det må være den som sto ved Røvatnet og som drev pumpa for drikkevannet. Dessuten skulle sagbruket med lokomobil selges. Alle husene ble solgt, tatt ned og satt opp igjen andre steder. Familiebrakka ble flyttet til Sundet der den i 1909 ble gjenreist på pæler i kanten av Arvesen-evja, med navnet nettopp etter bobestyreren, advokat Wilhelm Arvesen. Huset har hatt forskjellige navn opp gjennom årene. Det siste er Lomsdalen-gården etter Birger Lomsdalen som drev klesforretning i den gamle bygningen. Huset ble

revet i 2006 for å gi plass til et moderne bolig- og forretningsbygg. Da kom det for en dag at huset ikke var av tømmer, men at det var oppført i reisverk, stående planker med not og fjær.

Storbrakka fikk et nytt liv som forsamlingshuset Vestheim på Minnesund. Huset står fortsatt, men er betydelig påbygd.

Kapteingården endte som forsamlingshuset Trudvang i Nord-Odal.

Direktørboligen på Lønntjernet ble solgt – sammen med to andre hus – til Stabekk i Bærum. Den står nå i Prestegårdsveien 4B på Stabekk, er påbygd og sterkt ombygget og kalles «Villa Solborg».

Laboratoriet, gjerne kalt smeltehytta, som sto nede på flata der bilvegen nå slutter, ble solgt til småbruket Mil-lidalen i Gullverket og satt opp igjen som veslebygning der.

Et hus fra Brøstadgruva ble i 1911 satt opp igjen på gården Runi i Nord-Odal.

Mursteinen i den store fabrikkpipa – som sies å ha vært 55 meter høy, men som trolig var noe lågere – ble til fjøs på gården Eggum i Nes på Romerike.

Da den nye hovedbygningen på gården Heer i Nord-Odal ble bygd i 1908, ble murstein til pipene og annet hentet fra Brøstadgruva.

Andre materialer fra fabrikken ble brukt under forskalingsarbeider da Øvre Holsjø ble demt opp i 1914 i forbindelse med kraftutbygginga i Gullverkvasdraget.

Eiendommene Lønntjernet og Brøstadgruva ble lagt ut for eget salg og ble kjøpt av et sameie av bønder i Eidsvoll.

Så seint som 1909 var det auksjon over gruveutstyr. 12. mars sto følgende på auksjonslista: Tre pukkverk fra Fraser & Chalmers, hver med fem stempler. Tre seks-fots vaskebord fra samme fabrikant, ett Eimore konsentrasjonsanlegg med seks sylindere og tre Mc Dermott sorteringsapparater, også de fra Fraser & Chalmers.

Videre: En del laboratorieinventar, to beholdere for maskinolje, med håndpumpe, ei triplex plungerpumpe for reimdrift fra Wheeler Condenser Engenering Co i London, ei Blake Knowles senkepumpe for gruvelensing og en reimelevator med komplett driftsmaskineri, fra Fraser & Chalmers.

“Samtlige maskineri er anskaffet nytt i 1901”, opplyses det i annonsen i Aftenposten 27. februar, 2. og 4. mars 1909.

Direktørboligen på Lønntjernet ble solgt til Bærum. Den står nå i Prestegårdsveien 4B på Stabekk, er påbygd og sterkt ombygget og kalles «Villa Solborg» Den opprinnelige delen er til høyre på bildet.

Samtlige maskiner sto fortsatt på Brøstadgruva og kunne besiktiges der.

Auksjoneringen fortsatte 24. august samme år. Da sto følgende utstyr på lista:

En vannrørkjele fra Fredrikstad mekaniske verksted til bruk i tilknytning til en dampmaskin, en tre og en halv toms rørvals, en donkeypumpe fra Blake og Knowles, omtrent 48 meeter totoms galvaniserte muffør og ca. 44 meter trekvarttoms muffør, 2 reimheiser med skovler, den ene ca. 10 meter lang, den andre ca. 14 meter, en sortertrommel, et roterende varmluftsapparat for malm og et automatisk fødeapparat for automatisk tilførsel av knust malm til et tørkeapparat.

“Maskineriet er vesentlig leveret af Gates Iron Works og har kun været i brug ca. tre måneder”, opplyses det i auksjonsannonsen i Norsk Kundgjørelsestidende mandag 23. august 1909. Samtidig opplyses det at ukjente kjøpere må betale kontant på stedet.

Auksjonen innbrakte endel, og i en annonse i avisen “The Standard” i London 14. september 1908 blir det opplyst at kreditorene ved annen gangs tildeling skal få en utbetaling på ti prosent av obligasjonenes pålydende.

Den store dampmaskinen fra Brøstadgruva fraktes til Eidsvoll stasjon for å bli satt opp igjen ved Vamma kraftverk i Glomma. Seks hester foran dro den tunge dampkjelen. To hester bak ble brukt som brems i bratte nedforbakker. Bildet er tatt i Eidsvoll sentrum.

Familiebrakka på Brøstadgruva ble revet etter konkursen i 1907 og oppført igjen i Eidsvoll sentrum i 1909 (huset i forgrunnen). I våre dager er huset best kjent som Lomsdalen-gården. Bygningen ble revet i 2006.

«Hver mann sin gullgruve»

Etter gruvekonkursen i 1907 ble alt av verdi solgt på auksjon. Resten ble stående igjen til forfall. Slik så Synken ut i 1939. (Foto: Aftenposten).

Opp gjennom årene er det skrevet spalte opp og spalte ned om gullet i Gullverket, historier om tidligere drift, planer for ny virksomhet, forhåpninger og analyser. En av de fornøyeligste oppsummeringene kom fra signaturen «Jo» i 1935. Under tittelen «Hver mann sin gullgrube» ga han i avisene Nationen og Eidsvold Blad en rask oversikt over hele gruehistoria i hele Akershus før han endte ved gullgruvene i Eidsvoll.

«I slutten av 1890-årene satte et engelsk selskap igjen i gang en prøvedrift i større stil. Iallfall var forberedelsene ganske storstilte og satte gullfeberen hos os stakkars bygdefolk i sterkt virksomhet. Herligheten begynte med at en del arbeidsfolk fikk sysselsettelse for svær betaling – 2,50 kr. pr. dag. Slik daglønn var ikke vanlig i Eidsvoll på den tid.

Så kom en stor invasjon av grubearbeidere, riktige rallare fra Sverige og andre steder, som snart blev et mønster for mange håpefulle ungdommer i bygden. Snusen holdt sitt inntog i Eidsvoll i disse år. – Enhver grubearbeider med respekt for sig selv brukte snus og lærbelte, og de innenbygds hvervede krefter var ikke sene om å ta efter.

Gullverket ligger ca. 12 km nordøst for Eidsvoll stasjon, og Brustadgruben ennu 5 km. lengere nord. Hitop skulde der på en ytterst dårlig vei fraktes fabelaktige mengder maskindeler og byggematerialer. Dampkjeler store som hus blev satt på spesielt lagede vogner og kjørt med 6 og 8 hester på den kronglete og smale vei. At det virkelig lot sig gjøre tjener kjørekarene til stor ære. Men ellers var det transport av bord og planker, mursten, cement, ildfast leire, jern, tjæreapp, bølgeblikk og alt hva tenkes kan. En øre pr. kg. var taksten for 17 km. oppover bakke. Det gikk til nød 4-500 kilo på et lass, så det blev ikke så meget gull av det, men dog vel så meget som til engelskmennene.

Selskapet begynte også å kjøpe op eiendommer. Gullverkingene d.v.s. de som bor i Gullverk-grenna, solgte sine hjem for grove penger, fikk en del kontant og overtok siden igjen eiendommen for restsummen. Setrer blev solgt på samme måte, og de som var påholdne kunde få solgt sin eiendom på en ganske annen kant av bygden, sammen med en seter, som «verket» hadde kastet sine øine på. Det gjorde ikke så meget om også seteren lå litt avveien.

Det gikk rykter om en slags elektrisk bane fra stasjonen op til Brustadgruben. Men foreløpig begynte selskapet å bygge en vei fra gruben og nedover. Fin sjåse med broer av huggen sten. Hadde bare reds-

kapen holdt til denne vei var ferdig helt ned! Eller bare til Gullverket. Nu ligger det 3-4 km. fin vei nedgrodd der oppe i ødemarken og bare vidner om svunnen storhet».

«Det rykteses snart at selskapet kjøpte skjerp. En del av de som arbeidet ved grubene hadde skjerp og noen hadde fått solgt. I parentes bemerket var det en gammel erfaring der oppe at gullet fulgte svovelkisen og at svovelkisen igjen finnes i kvartsganger. Kunde man altså opdage en kvartsåre med svovelkiskorn i, så hadde man så godt som gullet mellom fingrene. Det var dette som satte gullfeberen i sving for alvor. Gamle og unge gikk på jakt etter kvartsårer, og underlensmannen stod i timer på kirkebakken hver søndag og leste skjerpesedler. Selv har jeg som gutt kravlet rundt i åsene, sammen med en eldre mann og knakket med hammer på all den kvarts vi kunde komme over – eller det vi trodde var kvarts. Fagkyndigheten var nemlig ikke overvettes stor verken hos oss eller de fleste andre som var på ferde. Men sikkert er det at det fantes neppe et lyst parti i fjellet på strekningen mellom Eidsvoll og Odalen som ikke var skjerp.

Enkelte magikere visste mer enn andre og kunde fortelle de merkeligste historier om hvor «hovedåren» lå. Det var nemlig bare en yttergren selskapet hadde fått fatt i! I det hele tatt var det ingen grenser for de forespeilinger man gjorde sig, når denne prøvedriften fikk vart en stund.» ---

«Gull og edle stener! Kunde vi kanskje mer ønske oss. Det var en herlig tid med penger på alle hender, næsten som under en liten verdenskrig. Almindelig simple mennesker blev baser og stigere og meget fint og de få som ikke fikk noe å gjøre gikk med skjerpesedler i lommen.

Men en dag var det stans. Ubønnhørlig stans. Selskapet ville ikke mer. Skjerpesedlene blev verdiløse – de var å betrakte som loddshedler efter trekningen. Husene ble solgt til nedrivning og maskinene som skrap. «Gullsekene» tårnet i tusentall. Og så gikk en tid lassene ned igjen med de samme materialer som noen år før var gått op, billige materialer, men det var nu allikevel litt begravelsesstemning i luften.

I dag gror lauskog frodig over tomtene. En og annen murrest titter frem, en og annen rusten jernstang i en forvitret cementblokk. Her og der glitrer det i en «gul»-holdig sten, det er svovelkisen som ennu trosser tidens tann. Men grubegangene griner svarte og tomme som øienhulene i et dødninghode. Ingen rallare, ingen sang, ingen snus.

Men efter almanakken skulde nu snart tiden være inne til et nytt forsøk»

Stullgangen i 1939. Aftenposten er på reportasjetur med Ivar Brandt (foran) som kjentmann. Legg merke til det gamle tregjerdet som er eneste sikring mot gruvegangen. (Foto: Aftenposten)

Forsøk på omvasking av «gullsanda»

Etter 1907 har det ikke vært ordinær gruvedrift i Gullverket, men det betyr ikke at interessen for gullet har vært fraværende.

I 1923 skal Norges Geologiske Undersøkelse (NGU) ha foretatt undersøkelser ved Utsjøgruva. og i 1925 tok gruvearbeider Kristoffer Kristensen Hemlihøgda opp et skjerp og sendt inne prøver til NGU. Gull ble ikke funnet, men prøven inneholdt 17,88 prosent bly, 2,87 prosent kobber og 62 gram sølv per tonn.

«Holder feltet hva prøven lover, er det inden sandsynlighetens grænser, at der kommer drift i stand der oppe», skrev Eidsvold Blad 30. september 1925.

Videre forsøk er ikke kjent, og trolig nøyde Kristensen seg med det ene skjerpet.

Høsten 1932 fikk geolog og dosent ved Norges teknisk høyskole, C. W. Carstens, utmålsbrev (enerett til uttak av metaller) på Brøstadgruva og leterettighet i Sannergruva. Han tok en del prøver som ble analysert ved Kongsberg sølvverk. Resultatet viste at vaskeprosessen i den siste store driftsperioden ikke hadde vært fullgod, en del gull skylt ut med vaskevannet. Den utvaskede sanda lå igjen nedenfor fabrikkområdet, og Carstens' prøver viste fra 4,6 til 5 gram gull per tonn sand.

Carstens kom likevel aldri skikkelig i gang. I et brev datert Trondheim 26. april 1934 til en direktør Münster ved Metalkemi i Oslo forteller han om prøvene han har tatt. Brevet er et forsøk på å få solgt rettighetene.

Salget lykkes, og i 1935 startet er langt mer seriøst forsøk. Det var det gjenværende gullet i den vaskede sanda man ønsket å få ut. Sju betongkummer ble støpt nede ved tjernet Putten. Den største av dem rommer nesten 100 kubikkmeter.

Forsøket ble startet i juli 1935 med bergingeniør Gudbrand Thesen som arbeidsleder og største aksjonær i et nyopprettet aksjeselskap. Thesen var født i 1869 og døde i 1939. I perioden 1898-1919 var han direktør for Birtavarre kopperverk i Kåfjord i Troms. Da kobberverket ble lagt ned, flyttet han til Oslo og startet som sjøls-tendig gruvekonsulent.

Aksjekapitalen i selskapet var på 85.000 kroner, og man regnet optimistisk med å kunne utvinne fire gram gull per tonn av den sanda som lå igjen etter forrige vasking. Prisen på gull var i 1935 vel 4.500 kroner per kilo. Virksomheten startet med sju ansatte, men arbeidsstokken ble raskt økt til ni. Man forsøkte først ordinær gullvasking, men det ga ikke noe resultat. Derfor satset man på kjemisk utvinning ved å benytte cyannatrium, en svært giftig og forurensende metode som nyttes for å få gull og sølv ut av fattige forekomster. Kvikksølv ble også benyttet, på samme måte som ved tidligere drifter.

Første året ble mellom 250 og 300 tonn sand behandlet på denne måten. Det var utført i alt 4.382 arbeidstimer og utbetalt 4.372 kroner i lønn, men resultatet var lite tilfredsstillende. Året etter fortsatte virksomheten, og da ble det utvunnet 348,6 gram gull, hvilket skulle tilsi ei inntekt på knappe 1.600 kroner.

Den opprinnelige planen gikk ut på vaske om igjen 20.000 tonn sand, med en beregnet fortjeneste på 330.000 kroner. Man planla også å bygge et knuseverk til 50.000 kroner slik at man kunne behandle den malmen som var tatt ut av gruva, men som ennå ikke var gått gjennom fabrikkene da drifta opphørte i 1907. De planene ble det ikke noe av. Etter to år med svært magert resultat ga man opp hele forsøket.

I 1946 ble det gjort nok et forsøk på omvasking av sanda fra oppredningsverket.

Denne gangen var det Wilhelm Haugen (egentlig Ole Wilhelm) fra Oslo som forsøkte seg. Han var født i 1884 og var bror til Norges kanskje mest kjente klarsynte, Marcello Haugen.

Under prosjektet i Gullverket hadde han med seg 15 år gamle Odd Solberg som hjelpegutt. Solberg bodde den gangen på Lønntjernbråten og hadde kort veg til jobben.

«Vi brukte om igjen kummene og noen trerister som lå igjen etter vaskinga midt på 1930-tallet», forteller Solberg. «I bunnen la vi treristene med sekkestrie oppå. Jeg hadde jobben med å fylle den øverste store kummen med sand. Inne i sanda stakk vi noen blyplater som vi seinere satte strøm på. Til dette formålet hadde vi et bensindrevet aggregat».

Etter oppfylling med sand, ble det pumpet cyankalium oppi kummen og strømmen ble satt på. I bunnen på kum-

men var det et utløpsrør der syra rant videre til neste kum. «Derfra pumpet vi den opp i den øverste kummen igjen. I alt hadde vi 400 liter cyankalium til dette formålet», minnes Solberg.

Tungmetallene som ble oppløst av syra, ble liggende igjen som slam i bunnen av kummene.

«Jeg såldet det gjennom et veldig tungt, blått pulver. Haugen mente det var sju ganger tyngre enn bly», forteller Solberg.

«Vi holdt på i flere uker, og to ganger tok vi ut bunnslammet. Det ble sendt prøver til Blindern, men det var lite gull i det vi fant. Det var ikke drivverdige forekomster. Ellers var det mye annet i slammet, blant annet sølv og beryllium».

Ungguttene hadde 50 kroner uka for å drive gullutvinning. Ofte drev han helt alene.

«Haugen kom tilbake året etter og spurte om jeg ville være med på nytt, men da hadde jeg fått annet arbeid, og dermed ble det ikke noe med ham, heller», forteller Solberg.

Wilhelm Haugen må imidlertid ha kommet tilbake et par år seinere, for i 1949 hadde Eidsvold Blad en notis om at han var frastjålet utstyr mens han lette etter gull. I en rapport ved Norges Geologiske Undersøkelse, der ett av arkene er merket med «Bergingeniør Joh. Fr. F.

Bergingeniør Gudbrand Thesen.

Betongkummene ved skogstjernet Putten ble bygd midt på 1930-tallet under forsøket på å utvinne mer gull fra vraksanda etter engelskmennenes gruvedrift.

Stadheim august 1934”, fortelles det om to uttak tett ved Eidsvoll sentrum. “Like ved Eidsvoll, på den andre sida av elva i forhold til stasjonen og rett sørøst for denne, er det funnet to forekomster på innmark hvor det skal ha vært ganske pen malm, fortelles det i rapporten. Det skal ha vært drevet ned to synker på henholdsvis fem og sju meter, og analyser av malmen viste sju og åtte gram gull per tonn masse.

Det er ikke kjent når disse utakene ble gjort.

I rapporten nevnes også prøver av sanda fra vaskeriet som skal ha vist 1,3 gram gull per tonn, altså langt mindre enn det Gudbrand Thesen forestilte seg da han startet i 1935.

I samme rapport fortelles det at den hvite sanda fra vaskeriet tilhører ingeniør Aasgaard.

Vaskerenne brukt i forbindelse med omvasking av sanda fra oppredningsverket

Gulldrift i Gullverket.

Etter hva det fortelles til Eidsvold Blad har bror av Marcello Haugen en tid drevet med gullgraving i Gullverket her i Eidsvoll. Resultatet skal være oppmuntrende. Imidlertid meddeler Haugen, at en maskindel er fra stjålet hem deroppe, og han avetterer nå for muligens å få den tilbake.

Hvis Marcello har like godt syn, når det gjelder gull som ellers, det grunn til å tro på gode tider i Gullverket.

*Det har stadig vekk vært noen som optimistisk har jaktet på den store gullåra.
(Fra Eidsvold Blad 1/8 1949).*

Moderne undersøkelser

I 1986 boret Folldal Verk seg 120 meter ned i berget, rett under Synken for å finne ut hvor dypt den gullførende kvartsgangen gikk. Fra venstre: Malmletingssjef Ivar Killi fra Folldal Verk, geolog Peter M. Ihlen fra NGU og Folldals sjefsgeolog Johann Heim.

Etter 1950 er det ikke blitt gjort forsøk på utvinning av gull i Gullverket, men en rekke norske og svenske selskaper har drevet undersøkelser, uten å finne drivverdige forekomster.

På 1970-tallet satt Orkla grube/Orkla Industrier med leterettigheter i Gullverket uten å foreta seg noe særlig. Men på slutten av tiåret steg gullprisene kraftig, og det ble igjen stor interesse for forekomstene i Gullverket. Falconbridge Nikkelverk i Kristiansand kom inn i bildet på slutten av 1970-tallet og foretok undersøkelser i felten i 1981 og 1982. Det endte med at sjefsgeologen i Falconbrigde, Frank Nixon, kalte prosjektet et «bomskudd».

Året etter kom Norsk Hydro. Selskapet samarbeidet både med Orkla og med svenske Terra Mining og foretok målinger to somrer på rad. Selskapet fant ikke gode nok forekomster, og Norsk Hydro la etter hvert ned hele avdelingen som hadde stått for malmløsing her i landet.

I 1986 dukket Folldal Verk opp. Selskapet foretok både elektromagnetiske målinger og kjerneboring. Man tok ut en prøve av berget ved å bore seg på skrå ned i fjellet og stoppet rett under Synken. Resultatet var ikke oppløftende. Prøven viste at malmgangen fortsetter til minst 100 meters dyp, men gullgehalten avtar i dypet. Folldal Verk ga opp undersøkelsene etter to år.

Nettopp på denne tida kom gullgraver Wilhelm Tvetter fra Trøgstad til Gullverket. Han hadde lett etter gull i Canada og sikret seg raskt leterettigheter over store områder i Eidsvoll.

I 1991 inngikk han samarbeid med et nystartet svensk selskap, Wermland Guldbrytning AB. Svenskene satset først og fremst på en gullforekomst ved Harnäs utenfor Årjäng, men la også ned én million kroner i undersøkelser i Gullverket.

Året etter kom Folldal Verk på banen igjen gjennom sitt morselskap, Norsulfid. Det ble med forsøket. I 1996 og 1997 dukket to svenske prospekterings-selskaper opp i Gullverket; Tricorona Mineral AB og Riddarhyttan Resources AB. Også denne gangen var Wilhelm Tveter en pådriver, og det ble dannet et norsk datterselskap til Riddarhyttan, Hedmark gruvedrift AS, som foretok flere kjerneboringer i området. Selskapet annonserte oppsiktsvekkende funn, men prøveborin-gene ble en skuffelse. Selskapet boret 19 hull på tre forskjellige steder, ved Brøstadgruva, Lønntjernsåsen og Grønnsjøen. Det djupeste var 140 meter djupt. Til sammen ble det boret 1.621 meter, og fra disse borekjernene tok selskapet ut 102 prøver til analyse. Den høyeste gehalten man fant, var 3,89 gram gull per tonn i et hull nær en gammel gruvegang på Brøstadgru-va.

“Den utförda borningen har ej kunnat påvisa guld i så-dan halt eller mängd att en fortsatt prospektering skulle vara motiverad”, konkluderte selskapet.

Likevel var det flere selskaper som forsøkte seg få år seinere.

Novel Mining AS foretok undersøkelser ved Brøstadgruva fra 2006 og noen få år framover, og i 2007 kom Nordic Mining AS på banen. Det selskapet startet prøveboringer ved Røisivangen i januar 2008. Det ble boret fire hull på til sammen 430 meter. Resul-tatet var nedslående, og alt samme sommer konklud-erte selskapet med at dette ikke var noe å satse på.

“Den kjemiske analysen av totalt 193 meter med kjerneprøver fordelt på 116 prøver, har kun avdekket enkelte maksimumsverdier på 0,05 gram gull pr. tonn og 81 gram sølv pr. tonn”, opplyste selskapet.

“Tatt i betraktning den relativt høye tetthet av bore-hull og prøvetaking, samt lave gehalter, karakteriseres ikke Røysivangen som en lovende forekomst som gir grunnlag for videre utforskning”.

Sjøl om ingen har klart å finne drivverdige forekomster i løpet av 250 år med drift og undersøkelser, er drøm-men om gull fremdeles levende. Og slik vil det vel fortsette. Gull har hatt en magisk tiltrekking på oss men-nesker siden faraoens tid, og kanskje også enda lenger tilbake.

Det hittil siste forsøket på å finne gull startet ved Røisivangen så seint som vinteren 2008. Selskapet Nordic Mining boret tre hull på 100, 150 og 170 meter for å undersøke berggrunnen.

Forurensing

Så godt som all gruvedrift fører til forurensing. Gullverket er ikke noe unntak. Fra juni 1996 til januar 1997 fortok Norsk Institutt for vannforskning (NIVA) undersøkelser ved Brøstadgruva. Resultatet viste tydelig tegn på vannforurensing.

“Fra gruve, velte og avgangsdeponier ble det påvist avrenning som inneholdt høye konsentrasjoner av kobber”, forteller det i rapporten.

“ I sig fra avgangen ble det dessuten oppvist klart forhøyede konsentrasjoner av kvikksølv, noe som har ført til at overflatesedimentene i den lokale resipienten, Putten, inneholder høye konsentrasjoner av kvikksølv”.

Tross de høye kobber- og kvikkkonsentrasjonene anser NIVA forurensingen for å være begrenset.

“Transporten av forurensinger fra området er antakelig liten, og problemene er bare av lokal karakter” sies det i rapporten.

“Behovet for å gjøre tiltak er derfor forholdsvis lite. Fordi det er et betydelig forurensingspotensiale i avgangen, bør det ikke gjøres inngrep der uten at det på forhånd er utarbeidet planer for tiltak.”

I april 2002 foretok NIVA også udnørkesler av vatnet i Nedre Holsjø, dit vatn fra Brøstadgruva og Gullkisgruva havner. Også der ble det påvist kvikksølvforurensing.

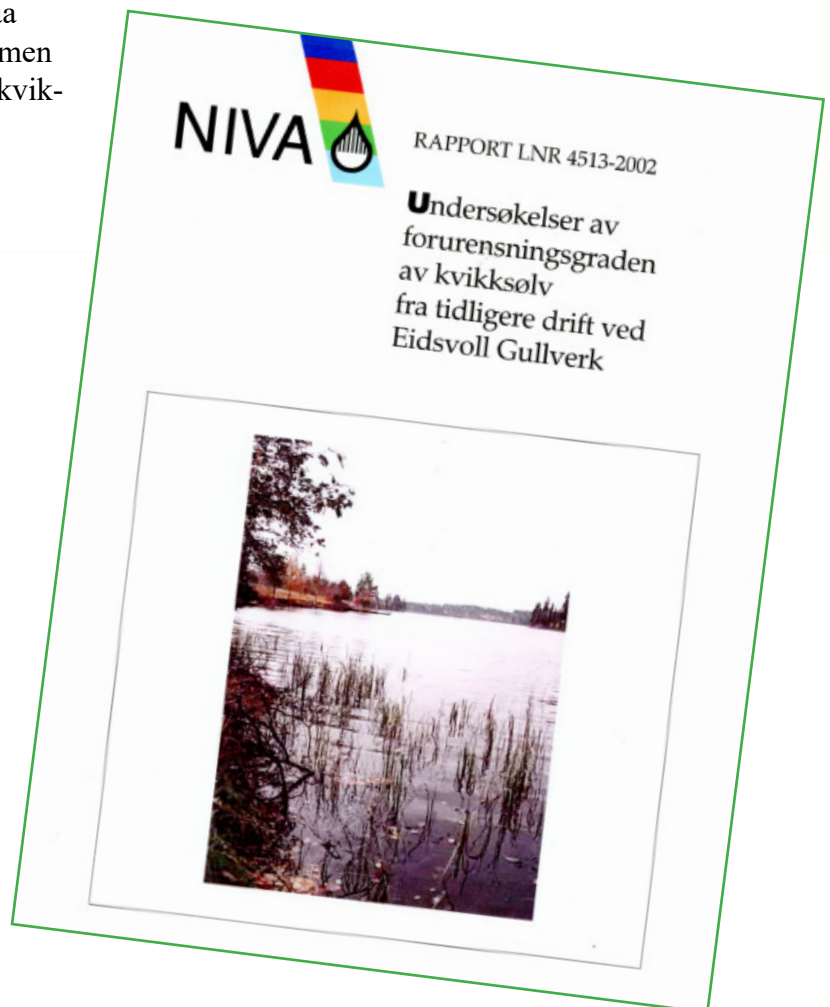
“I innsjøens sedimenter ble det funnet et lysere sjikt med høyere uorganisk andel enn sedimentet forøvrig og som var anrike på kvikksølv,” sies det i rapporten fra undersøkelsen.

“Denne sjiktet (14-15 cm under dagens sedimentoverflate) var antakelig avsatt rundt 1900, dvs. i den andre store driftsperioden ved Gullverket (1896-1907). Årsaken til den høye kvikksølvkonsentrasjonen er trolig at elementært kvikksølv som ble benyttet i prosessen, har blitt oksidert og ført med bekkevannet til innsjøen.”

Det ble også funnet kvikksølv i abbor i sjøen, men resultatene blir ikke karakterisert som alarmerende.

”Det er ikke grunnlag for å foreslå spesielle tiltak for å redusere kvikksølvforurensingen til søndre Holsjø”, konkluderer NIVA.

Instituttet tok samtidig også prøver av vatnet i åa inn til Nedre Holsjø og i brønnvatn på eiendommen Knofsløkken. Begge stedene var inneholdt av kvikksølv lite.

Kilder til gruvehistoria

- * Eidsvoll bygds historie, gårdshistorien bind I – bygdehistorien bind I og II.
- * Folketellingen for Eidsvoll 1801 og 1900 i Digitalarkivet.
- * Folketellingen for Kongsberg 1801 i Digitalarkivet.
- * Folketellingen for Hornes 1900.
- * Folketellingen for Fana 1910.
- * Kirkebøkene for Kongsberg 1758-1800 i Digitalarkivet.
- * Regnskapet for Eidsvoll guldværk 1758-1786 i Riksarkivet.
- * Henry Halvorsen og Trond Øivindson Lunde: «Lokalhistorie for Gullverket», tre bind.
- * Leif Ljødal: «Eidsvoll i gamle dage».
- * Olav Christian Bøe: «Eidsvold Guldværk 1877-1936 – Innberetninger».
- * Olav Christian Bøe: «Bergmanden – En Beretning om Eidsvold Guldverk 1758-1786».
- * Olav Christian Bøe: «Interessentskapet og Bernt Anker 1793-1811».
- * D. E. Bradt: «Om Guldverket i Edsvold i Norge 1781».
- * «Reise som giennem en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestets Kongens bekostning er giort og beskrevet af Gerhard Schøning».
- * Kanselliråd Carl Deichmann: «Nogle efterretninger om de norske guld-ertser», presentert i Skrifter fra Det kongelige vitenskapers selskap», 11. del, 1777,
- * «Professor I. C. Fabricius's Reise igjennem Norge i Aaret 1778».
- * Eidsvold Blad/ Eidsvoll Ullensaker Blad 1901-2012 – diverse artikler.
- * Romerikes Blad 4. november 1955.
- * Morgenbladet 30.09.1897, 5. juni 1898, 15. februar 1900, 30. juni 1902, 4. april 1903 og 28. september 1907.
- * Aftenposten - morgenutgaven - 27. mai 1897 og 30. juli 1902.
- * Nedenæs Amtstidende 17. januar 1883.
- * Norsk Kundgjørelsestidende 14. november 1900 og 23. august 1909
- * Tønsberg Blad 21. januar 1881.
- * Norske Rikstidende 2. mai 1823, 27. desember 1876 og 29. august 1823.
- * The Fergus News-Record, Canada, 1906 – to artikler.
- * The London Gazette, England, 13. juli 1879 - 27. juli 1879 - 22. desember 1899 - 29. november 1901 - 27. oktober 1903 - 6. november 1903 og juli 1906.
- * Vestkysten - torsdag 7. mai 1903, svenskspråklig avis som utkom i California.
- * The Page's Weekly, England, - 1. desember 1905.
- * Vielsesprotokollen for 1906 for Fergus i Wellington county i Canada.
- * Diverse rapporter, beretninger og karter i NGUs bibliotek.
- * Malmdatabasen ved Norges geologiske undersøkelse (NGU) i Trondheim.
- * Norges Geologiske undersøkelse No. 45 - Aarbog for 1907.
- * Regnskapsprotokoller for The Golden Mint Mines Ltd. og The Brustad Mines Ltd. i Eidsvoll kommunes historiske arkiv, nå oppbevart ved Gullverket museum.
- * Norges Land og Folk - Akershus Amt - Olaf Nørli's forslag 1897.
- * Reisehaandbog over Norge 9de Udgave - 1899.
- * Merkantil biografisk leksikon: Hvem er hvem i næringslivet? - AS Yrkesforlaget, Oslo 1935.
- * Statistisk sentralbyrå: Norges offisielle statistikk. Tabeller for Norges Bergværksdrift i årene 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1889, 1896, 1897, 1898, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905 og 1935.
- * Statistisk sentralbyrå: Beretning om Amternes økonomiske tilstand 1906-1910 - Akershus amt.
- * «Gull på Bømlø» i tidsskriftet «Stein».
- * www.adelsvapen.com - Widerberg frå Småland.
- * Ekstraskatten for Eidsvoll i Øvre Romeriks fogderegnskap for 1762-1772, inn- og utflyttede - www.disnorge. no.

- * Det Søndenfjeldske Norge - topografisk-statistisk beskrevet av Jens Kraft - Christiania 1840.
- * Brev fra Bernt Anker til daværende direktør ved Kongsberg sølvverk, Morten Thrane Brünnich. Gjengitt i et skrift fra Rasmus Nyerup til et jubileum for Brünnich 29. september 1819. (Han fylte 82 år dagen etter).
- * Jens Kraft: Topographisk-statistikk - Beskrivelse over Kongeriket Norge. Første del. Christiania 1820.
- * Jens Kraft: Topographisk-statistikk - Beskrivelse over Kongeriket Norge. Annen utgave, Christiania 1840.
- * Johan Vibe: Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse over Akershus Amt. Kristiania 1897.
- * Direktør Carl Fredrik Schultzens beretning i Swabs Manuskrips, Handskriftsamlingen i Arkivcentrum Dalarna i Falun.
- * Skrifter, som udi det Kongelige Videnskabers Selskab ere fremlagde, og nu til Trykken befordrede. Ellefte Deel. (København 1777).